

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA
TOMUS CXXXVIII.

HUNGARIA
SZEGED
2015

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

TOMUS CXXXVIII.

**HUNGARIA
SZEGED
2015**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

Szerkesztőbizottság:

DR. ALMÁSI TIBOR, DR. KÖVÉR LAJOS, DR. MAKK FERENC,
DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ, DR. PAPP SÁNDOR, DR. SZÁNTÓ
RICHÁRD, DR. TOMKA BÉLA, DR. ZIMONYI ISTVÁN

A kötet az MTA–HIM–SZTE–MOL
Magyar Medievisztikai Kutatócsoport
kiadványa, megjelenését az
MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája támogatta.

Redegerunt:

DR. LÁSZLÓ VESZPRÉMY
DR. FERENC PITI

Szerkesztette:

DR. VESZPRÉMY LÁSZLÓ
DR. PITI FERENC

HU ISSN 0324–6523 Acta Universitatis Szegediensis
HU ISSN 0324–6965 Acta Historica

SZABADOS GYÖRGY
„Termékeny bizonytalanság”
Észrevételek a „kettős honfoglalás” elméletéről

*Olajos Teréziának ajánlom,
köszönettel és tisztelettel*

„A múlt kutatója állandóan a »termékeny bizonytalanság« légkörében dolgozik.”¹ Ezt a szakmai hitvallást László Gyula fogalmazta meg, és – nem véletlenül – éppen a legtöbb vitát kiváltó elgondolásának, a „kettős honfoglalás” elméletének szentelt könyvében is olvasni lehet. Ezen elhíresült elmélethez kíváncsiaknak történeti és terminológiai jellegű észrevételeim, amik (noha a bibliográfiai teljességnek és a bizonyosságnak még a látszatát is kerülni kívánják, de) talán közelebb vihetnek a Kárpát-medence cseppet sem „történészbarát” IX. századi múltjának megismeréséhez.

Régóta tudott dolog, hogy az Avar Kaganátus belviszályok és külső támadások miatt szűnt meg a IX. század elején;² Álmos nagyfejedelem magyarjai az uralmi viszonyait tekintve már megosztott Kárpát-medencébe érkeztek, miután a 860-as évektől kimutathatóan alapos helyismeret birtokába jutottak Bár az avar és a magyar *politikai* történelem ideje nem érintkezik egymással, de az Avar Kaganátus és a Magyar Nagyfejedelemség között több alapvető hasonlóság áll fent: mindkét népvándorlás-kori államalakulat, steppe-birodalom ugyanabból

---

¹ LÁSZLÓ GYULA: A „kettős honfoglalás”. Budapest, 1978. (a továbbiakban: LÁSZLÓ, 1978.)

² A korszak írott kútfőinek gyűjteményét I. SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Az avar történelem forrásai. Budapest, 1998. (a továbbiakban: ATF) 272–308.; OLAJOS TERÉZIA: A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai. Szeged, 2001. (a továbbiakban: OLAJOS, 2001.); A szakirodalomból I. GEORGIUS PRAY: Annales Veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. Vindobonae, 1761. 291.; VÁCZY PÉTER: A frank háború és az avar nép. Századok 108 (1974) 1041–1061.; WALTER POHL: Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa. 567–822. München, 1988. 288–331.; SAMUEL SZÁDECZKY-KARDOSS: The Avars. In: The Cambridge History of Early Inner Asia. Ed. DENIS SINOR. Cambridge, 1990. 218–220.; SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Az avarok története Európában. In: Árpád előtt és után. Szerk. KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC. Szeged, 1996. 28–29.; SZÓKE BÉLA MIKLÓS: Plaga Orientalis. (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban) In: Honfoglaló őseink. Szerk. VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 1996. (a továbbiakban: SZÓKE, 1996.) 21–43.; SZÓKE BÉLA MIKLÓS: A Karoling-kor a Kárpát-medencében. Budapest, 2014. (a továbbiakban: SZÓKE, 2014.) 9–35.

a kultúrkörből eredt³ és Közép-Európa ugyanazon *természetföldrajzi* egységét tudta saját uralma alá hajtani, tartós *politikai* egységbe foglalni. Azt ma már a különböző kútfők révén világosan látjuk, hogy az államiságukat elvesztő avarok – pontosabban szólva az Avar Kaganátus „avar” néven is jelölt túlélői – nem haltak ki,⁴ hanem a berendezkedő Magyar Nagyfejedelemség köznépévé váltak.⁵ Afelől viszont megoszlanak a vélemények, hogy ezen „avar” népen kik értendőek és lehettek-e közöttük magyarok.

A több hullámban történt magyar bejövetel gondolata az Árpád-kori kezdetek óta része historiográfiánknek,⁶ régebbtől fogva, mint az avarok históriája, amit Antonio Bonfini vezetett be a XV. század végén történelmi műveltségünkbe.⁷ Fentiek taglalása helyett elég ide annyi, hogy e kérdésben Nagy Géza nyitott új fejezetet, azt tartván, hogy „Árpád nemcsak idegeneket, nemcsak rokon népeket, hanem magyarokat is talált e hazában.” Őket a bolgárok között vélte felfedezni,

---

³ A „steppe-birodalom” szakkifejezést I. pl. WALTER POHL: A Non-Roman Empire in Central Europe. In: Regna and Gentes. The Relationship Between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World. Eds. HANS-WERNER GOETZ-JÖRG JARNUT-WALTER POHL. Leiden-Boston, 2003. 572–573.; SZŐKE, 2014. 9. Magam szintén vallom e kifejezés létjogosultságát, ám emellé a semlegesebb „steppe-állam” elnevezést is javaslom. SZABADOS GYÖRGY: Egy steppe-állam Európa közepén: Magyar Nagyfejedelemség. (A Steppe-state in Central Europe: The Hungarian Great Principality) In: Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából. Új sorozat. VI–VII. (XVI–XVII.) Kolozsvár, 2011–2012. 119–150.

⁴ JOHN VAN ANTWERP FINE, JR.: The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century. Ann Arbor, 1983. 78.; SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: A Kárpát-medence IX. századi történetének néhány forrásáról. Megjegyzések az Einhard-féle Nagy Károly-életrajz 15. fejezetéhez. In: Szegedi Bölcsész-műhely '82. Szerk. RÓNA-TAS ANDRÁS. Szeged, 1983. 198.; SZŐKE BÉLA MIKLÓS: A 9. századi Nagyalföld lakosságáról. In: Az Alföld a 9. században. Szerk. LŐRINCZY GÁBOR. Szeged, 1993. 36–38.; SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Még egyszer Regino és a korabeli magyarság. In: Uo. (a továbbiakban: SZÁDECZKY-KARDOSS, 1993.) 232–233.; OLAJOS TERÉZIA: Az avar továbbélés kérdéséről. In: Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Szerk. ERDEI GYÖNGYI-NAGY BALÁZS. Budapest, 2004. 111–118.; SZENTPÉTERI JÓZSEF: Amiről a térképek mesélnek... Adalékok az avar korszak keltezési problémaköréhez. Arrabona 44 (2006/1) 455–496.

⁵ SZŐKE, 1996. 43.; TOMKA PÉTER: Magánbeszéd az avarokról. Életünk 35 (1997) (a továbbiakban: TOMKA, 1997.) 68–75.

⁶ Scriptores Rerum Hungaricarum. I–II. Ed. EMERICUS SZENTPÉTERY. Budapestini, 1937–1938. (a továbbiakban: SRH) 147–165.

⁷ Erről összefoglalóan I. KULCSÁR PÉTER: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. Budapest, 1973.; SZABADOS GYÖRGY: A magyar történelem kezdeteiről. Az elődök-szemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Budapest, 2006.

és hivatkozott arra, hogy az Azovi-tenger melléki hun királyt, akinek székhelyén aztán Kuvrat feltűnik, Muagernek hívták, a Kuvrat által alapított Dulo-dinasztiát pedig a magyar mondák is ismerik.⁸

Ezt az elméletet újabban László Gyula fémjelzi, aki a „kettős honfoglalás” kifejezést alkalmazta rá. Ennek lényege, hogy a magyarság egyes csoportjai jóval a honfoglalás előtt bebocsáttatást nyertek az Avar Kaganátusba, ezért Árpád népe nagy tömegű magyarságot talált a Kárpát-medencében. Ők a 670-es években bevándorló „griffes-indás” kultúrájú kései avarok, vagyis „onogur-magyarok” leszármazottai lehettek.⁹ Az elmélet régészeti, történeti, embertani és nyelvi kútfőket egyaránt csatasorba állít.

Amint azt jeleztem, e tanulmány nem hivatott a kérdés kutatás-történetét, tudományos fogadtatását a teljesség igényével feldolgozni.¹⁰ A régészeti érvek mérlegelése eleve kívül esik illetékességem körén, csupán a történeti és a nyelvtörténeti vonatkozásokról szólhatok.¹¹ Jóllehet a mai szakemberek között kevesebben fogadják el a „kettős honfoglalás” elméletét, mint ahányan ellenzik, de az nem kérdéses, hogy ez esetben tudományos nézetkülönbségekről van szó,¹² ráadásul egy elmélet szellemi értékét nem szakmai közvélemény-kutatás állapítja meg. Takács Miklós

---

⁸ NAGY GÉZA: Magyarország története a népvándorlás korában. In: A magyar nemzet története. I. Magyarország a királyság megalapításáig. Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR. Budapest, 1895. CCCLII. E vélemény kétségkívül írott kútfőkön alapszik. Egyfelől az 530 körül a Fekete-tenger vidékén feltűnt „Muagerisz” király nevének a magyar néprévvé váló összefüggését Moravcsik Gyula igazolta: MORAVCSIK GYULA: Muagerisz király. Magyar Nyelv 23 (1927) 258–271. Másfelől a csodaszarvas-monda (ami a magyar nép hiteles eredetmítosza) szerint a Meotisz ingoványai közül előjövő Hunor és Magor a nőrablás során Dulának, az alánok fejedelmének két lányát vette feleségül. SRH I. 145., 251.

⁹ LÁSZLÓ GYULA: A „kettős honfoglalás”-ról. Archaeológiai Értesítő 97 (1970) 161–190. Kutatástörténetéről l. LÁSZLÓ, 1978. 83–96.

¹⁰ További irodalmához l. MAKKAY JÁNOS: A magyarság keletkezése. Szolnok, 1994.² 123–139.; UŐ: Siculica Hungarica. A székelyek az ősidők kezdeteitől magyarok. A kérdés Nagy Gézától László Gyuláig. Budapest, 2009.

¹¹ Itt jegyzendő meg az, hogy a jelenkori kutatás kiemelt figyelmet fordít az egyes tudományágak hatáskörének felmérésére, a forráscsoportok között átjáró „vegyes érvelés” elkerülésére. Mivel ezek az elméleti, módszertani okfejtések a különböző természetű (pl. történeti, régészeti, embertani, nyelvi) kútfők lehetséges etnikumjelölő illetékességére irányulnak, ezért tanulságaik a „kettős honfoglalás” elméletének megítéléséhez is igen hasznosak. Az újabb hazai szakirodalomból l. SINOR DÉNES: Az őstörténet és etnogenezis problémáiról. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. CXXI. Szeged, 2005. 3–14.; BÁLINT CSANÁD: Az ethnosz a korai középkorban. (A kutatás lehetőségei és korlátai) Századok 140 (2006) 277–347.

¹² VÁSÁRY ISTVÁN: Magyar őshazák és magyar őstörténeszek. Budapest, 2008. 15–16.

szavaival élve „az igazság nem lehet a számbeli többség monopóliuma. Hiszen más tudományágak története éppen azt példázza, hogy egyes, később általános elfogadottságnak örvendő elméletek részesültek megfogalmazásuk pillanatában bírálatban, sőt heves elutasításban.” A minőségelv hirdetésén túlmenően megszívlelendő gondolata még az is, hogy „az egyes elméletek cáfolatának a módja nem a megjelentetésük elfojtása, hanem az érvrendszerük bírálata kell, hogy legyen.”¹³ A „kettős honfoglalás” esetében ez az alapvető kíváncsi érvényesült.

Az elmélet legismertebb kritikusa Kristó Gyula volt. Átfogó bírálat elején sorra vette, hogy milyen forráscsoportok és milyen tudományágak segítségével lehet egy kora-középkori etnikumot azonosítani, és úgy ítélte, hogy egy esetleges korábbi honfoglalás magyarsága nem régészeti-embertani, hanem nyelvi-kulturális alapon határozandó meg. Kristó nagy hangsúlyt helyezett a nyelvi adatokra, a hely- és a személynevekre. Végeredményben a László Gyula-i bizonyítás hiányosságaira világított rá, amikor az etnikai együvé tartozást kifejező nyelvi és más tudati jelenségek egykorú dokumentumait kérte számon rajta.¹⁴

Jóllehet Kristó hiányérzete jogos, de nem perdöntő. A „kettős honfoglalás” elmélete melletti és a vele szembeni érvek előtt ugyanis egyazon objektív akadály emelkedik: egykorú nyelvi kútfők híján nem igazolhatóak, de nem is cáfolhatóak. Nincsenek olyan feljegyzéseink, amelyek reprezentatív erővel szólnának a IX. századi Kárpát-medence nyelvi viszonyairól, ebből következőleg nincsenek kontrolladatok arra nézvést, hogy az etelközi magyarokhoz képest milyen nyelve(ke)n szólaltak meg a Kárpát-medencében lakó „avar” emberek a 800-as évek folyamán.

Nyelvi forrásnak két feltétel teljesülésével érdemes reprezentatív erőt tulajdonítani. Először is egy olyan összefüggő szövegemlék szükségeltetik, amin az adott nyelv alaktani jelenségei is kiütköznek (puszta szószedet erre nem alkalmas). Másodszor, erről a szövegről válják nyilvánvalóvá, hogy azt egykor egy jelentős létszámú közösség értette. Ezeknek az elvi kíváncsimeknek például kiválóan megfelel az Orhon folyó mellett (a mai Mongólia területén) található *Köl Tegin*- és *Bilge Kagán-felirat*, az ótörök nyelv két leghíresebb (egymással szöveg-

---

¹³ TAKÁCS MIKLÓS: Három nézőpont a honfoglaló magyarokról. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából. Új sorozat. I. (XI.) Kolozsvár, 2006. (a továbbiakban: TAKÁCS, 2006.) 79–80.

¹⁴ KRISTÓ GYULA: Nyelv és etnikum. A „kettős honfoglalás” elméleti alapjaihoz. In: Szegedi Bölcsészmuhely '82. Szerk. RÓNA-TAS ANDRÁS. Szeged, 1983. 177–190.

átfedésben álló) rovás emléke. A 730-as években állított kőoszlopok a második Türk Kaganátus két vezetőjének birodalomszervezői erőit hirdetik.¹⁵ Az ótörök rovásfeliratok környezetük nyilvánosságához szóltak, ezért reprezentatív erejük megkérdőjelezhetetlen, és mióta az újkori tudományosság megfejtette mondanivalójukat, azóta bőséges nyelvi forrás gyanánt szolgálnak a turkológia számára is.

Már most ilyesmi nem áll rendelkezésünkre az avarok köréből. Mert ugyan igaz, hogy az avar-korból maradtak ránk rovás emlékek, de a leghosszabb szöveg, a szarvasi tűtartó felirata sem sokkal haladja meg a 60 írásjelet, ráadásul török (onogur-bolgár), magyar és kétnyelvű (török és magyar) „megfejtése” egyaránt született.¹⁶ A különböző olvasatok egymást teszik viszonylagossá, ám ha még lenne is egy vitán felül álló értelmezés, korántsem biztos, hogy egy személyes használati tárgy felirata akkora reprezentatív erővel vallana az Avar Kaganátus nyelvéről, mint a tőle több ezer kilométer távolságban álló kőoszlopok a Türk Kaganátusáról. Nem segítenek a keresztény írásbeliségből ismert „avar” szavak sem. Ligeti Lajos kénytelen volt elismerni, hogy „összefüggő terjedelmes nyelv emlékek hiányában nem várhattuk az avar birodalomban beszélt török–mongol nyelvek teljes rekonstrukcióját.”¹⁷ Vajon csak török és mongol nyelvekkel lehet számolnunk?

Ezen a ponton érkezünk el Szádeczky-Kardoss Samu általános érvényű észrevételéhez. Az avar történelem írott kútforrásainak legavatottabb ismerője világos különbséget tudott tenni a bizonyíték nemléte és a nemlét bizonyítéka között. „A római kor és a XI. század (a magyar állam írásbeliségének megindulása) közötti fél évezred forrásai annyira kis számúak, szegényesek, hézagok, gyakran bizonytalan értelmezésűek és rosszul tájékozottak, hogy a bennük előforduló szűkös és problematikus Kárpát-medencei névanyag félreérthetetlen bizonyossággal nem mutatja meg: meddig nem és mikortól lehet vagy éppen kell finn-ugor (előmagyar) nyelvű etnikum jelenlétével számolni a Közép-Duna-medencében. A magyar átlagember, de a történészek, kutatók többségének tudatában is bizonyított tényként élő tétel, miszerint Árpád 895-ös

---

¹⁵ BERTA ÁRPÁD: Szavaimat jól halljátok... A türk és az ujjur rovásírásos emlékek kritikai kiadása. Szeged, 2004. 91–205.

¹⁶ Összefoglalóan I. OLAJOS TERÉZIA: A Kárpát-medencei onogurok történetéhez. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk. BALOGH ELEMÉR–HOMOKI-NAGY MÁRIA. Szeged, 2013. (a továbbiakban: OLAJOS, 2013.) 532.

¹⁷ LIGETI LAJOS: A pannóniai avarok etnikuma és nyelve. Magyar Nyelv 82 (1986) 149.

honfoglalása a szóban forgó terminus, csak hipotézis, amely mellett más feltevések sem hagyhatók számításon kívül.”¹⁸

Eltelktve attól, hogy a honfoglalás kezdő szakaszát Szőke Béla Miklós új, meggyőző kronológiája alapján a IX. század közepére lehet tenni,¹⁹ a nyelvi forrásadottság tekintetében Szádeczky-Kardoss Samunak kell igazat adnunk. A XI. század előtti korszakból szintén nem mutathatunk fel reprezentatív erejű nyelvméleket. A magyarságra vonatkozó nyelvi adatok (nem számítva ide a korai rováselékeink halovány nyomait) elsórtan, idegen nyelvi környezetben, idegen betűkészletekkel lejegyezve őrződtek meg. Ezek jórészt vitatott etimológiájú személynevek.²⁰ A helynévanyag pedig csak a Szent István-i keresztény állam latin íráskultúrájában tűnik elénk, magyar nyelvi szórványokként, így egy adott település keletkezése és első ismert említése közötti időtávolságot úgyszintén nem tudjuk felmérni.²¹ A legkorábról adatható nyelvméleánk, ami nem tulajdonnévi szószedet, hanem viszonylag összefüggő és alaktani ismérveket is tükröző szöveg, I. András királynak a tihanyi apátság javára kiállított kiváltságlevélben maradt fenn 1055-ből.²² Ekkorra a honfoglalók utódai már hosszú nemzedékek óta együtt éltek a Kárpát-medencei őslakosság leszármazottaival.

Jelenlegi tudásunk alapján ki mondhatná meg bizonyosan azt, hogy a mai magyar nyelv IX. századi előzményét a kelet-európai steppén

---

¹⁸ SZÁDECZKY-KARDOSS, 1971. 7.

¹⁹ SZŐKE, 2014. 108–110.

²⁰ Elég itt Álmos nagyfejedelem példáján bemutatni a névetimológiák bizonytalanságát. Anonymus az „álom” és a „szent” szó értelmével hozza összefüggésbe a nevet, krónikáinkban csak az „álom” olvasható előkép gyanánt. SRH I. 38., 284.; Gombocz Zoltán arra jutott, hogy Álmos neve egy 920 körül élt volgai bolgár fejedelem nevével (*Almis*) függ össze, és „vett” jelentésben értelmezendő. GOMBOCZ ZOLTÁN: Árpád-kori török személyneveink. III. Magyar Nyelv 11 (1915) 146–147.; Németh Gyula és Pais Dezső egyaránt elképzelhetőnek tartja mind a magyar, mind a bolgár-török etimológiát. NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1991. 276. PAIS DEZSŐ: A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből. Budapest, 1977. 138.; Berta Árpád az Álmos tulajdonnevet és a táltos köznevet vizsgálta. Álmos nevét a török „elrévült, megigézett” jelentésű *ali-ből származtatta, ám szerinte ugyanezt jelenti a „táltos” szó feltételezhető *tali-gyöke is. ÁRPÁD BERTA: Álmos and táltos. Shaman 9 (2001/2) 113–114.

²¹ Ennek kapcsán László Gyula mutatott rá arra a jelenségre, hogy a vele egyet nem értők a magyar etimológiájú helynevek keletkezését a IX–X. század előtt nem tartják elképzelhetőnek, míg a szláv helynevek régiségét nem vonják kétségbe, holott a magyar és a szláv toponímiai emlékek ugyanazokban az oklevelekben maradtak fenn. LÁSZLÓ, 1978. 115.

²² GEORGIUS GYÖRFFY: *Diplomata Hungariae Antiquissima*. I. 1000–1131. Budapestini, 1992. 149–152. (43/I. sz.)

és/vagy a Kárpát-medencében beszélték? Amíg az időben rétegezhető és reprezentatív erejű nyelvi emlékek makacs hiánya fennáll, addig ez a kérdés nyitva marad. Közvetett körülmények mérlegelésével magam csak egy óvatos válaszkísérletet vázolok fel.

A *De Administrando Imperio* jóvoltából ismeretes, hogy Álmos népe kétnyelvű volt, hiszen miután a kazároktól elpártolt kabarok Etelközben a magyarokhoz csatlakoztak, megtanították egymást saját nyelvükre.²³ Emellett a kabarokat a *Salzburgi Évkönyvek* írója önálló népcsoportként észleli, amint 881-ben a magyarok fegyvertársaiként Bécs környékén harcoltak.²⁴ Tehát amikor már zajlott a szállásváltás, voltaképpen egy kétnyelvű domináns közösség fogott a Kárpát-medence birtokba vételéhez. Ettől kezdve azonban kizárólag kutatói hipotézisek szólnak arról, hogy a honfoglalók és a helyben találtak létszáma miként viszonyul egymáshoz, és ezt az aránypárt milyen lehetséges nyelvi/etnikai jellemzők színesítik,²⁵ hiszen az Avar Kaganátus fennállása során nemcsak szláv,²⁶ hanem – és ennek a tényezőnek fontos szerepe lesz még – steppei eredetű népelemeket is magába fogadott, akikről nem tudjuk, hogy hányféleképpen szólaltak meg. Az 1055-ös tihanyi alapítólevélben és a későbbi keletkezésű emlékekben viszont nyoma sincs már annak, hogy a „magyar” nyelv használói körében akár magyar-kabar, akár másféle két- vagy többnyelvűség dívott volna. Az I. András-kori magyar szövegfoszlányok ugyanabból a nyelvből vették, mint amelyikből később a *Halotti Beszéd* prózája, majd az *Ómagyar Mária-síralom* lírája formálódott ki.

---

²³ BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTÍN: A birodalom kormányzása. A görög szöveget fordította MORAVCSIK GYULA. OLAJOS TERÉZIA bevezető tanulmányával. Budapest, 2003. (a továbbiakban: DAI) 174–175.

²⁴ Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. (a továbbiakban: MGH SS) XXX. Pars II. Lipsiae, 1934. 742.

²⁵ Erről összefoglalóan I. TAKÁCS MIKLÓS: A honfoglalás kor és a településrégészet. Települési struktúrák, a társadalmi szervezet értelmezései, az etnikai azonosítás buktatói. In: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. Szerk. SUDÁR BALÁZS–SZENTPÉTERI JÓZSEF–PETKES ZSOLT–LEZSÁK GABRIELLA–ZSIDAI ZSUZSANNA. Budapest, 2014. 137–149. Emellé még I. TOMKA 1997. 75.

²⁶ Theophylaktos Simokattes (VII. század első fele) előadásában Priskos hadvezér 599-ben a Tiszánál legyőzte az avarokat, akiknek veszteségeit több ezer elesett és fogságra jutott szláv harcos tetézte. ATF 133–134. Vö. THEOPHÜLAKTOSZ SZIMOKATTÉSZ: Világtörténelem. Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta OLAJOS TERÉZIA. Budapest, 2012. (a továbbiakban: THEOPHYLAKTOS) 268–272.; Az ún. *Fredegar-krónika* a Samo vezette vend lázadás (623–624) kapcsán jelentős avar-vend keverék népegről szól. ATF 173–174.

Nem is oly lassan ment végbe a steppéről jött nyelvek harca/egységesülése, amiből az következik, hogy az egyik valamilyen oknál fogva – többségi és/vagy hatalmi pozíciójánál fogva – fölötte állt a többinek. Domináns jellege annak dacára érvényesült, hogy ez a nyelv nem a beszélőinek teljes létszámában jutott a Kárpátok közé! Tudni való, hogy a *DAI* leírja: a magyarság egykor kettészakadt, de a két néprész a 950-es években is élő kapcsolatot ápolt egymással.²⁷ E „magyar–magyar kapcsolat” esetleges XI–XII. századi fejezeteiről nincs adatunk. A keleten maradt néprész emlékezete csak az 1230-as években sarkallt cselekvésre közép-európai magyarokat. Két domonkos-rendi küldöttség indult keletre ekkor, és a Julianus barát első útjáról írott jelentésből az világlik ki, hogy a korábbi út egyetlen túlélője, Ottó a pogányok egy országában talált néhányat az „azon nyelvűek közül” (*quosdam de lingua illa invenit*), akiktől megtudta, mely részeken laknak azok a magyarok, akikhez végül nem jutott el. E tudósításból az olvasható ki, hogy Ottó testvér a Perzsia vidéki magyarokkal találkozott.²⁸ Julianus barát Ottó útmutatása alapján indult útnak, de végül egy másik keleti népegységhez, *Ungaria Magna* (Régi Magyarország) magyarjaihoz érkezett 1236-ban. Őket a Volga folyó mellett találta meg, akik nagy örömmel fogadták, és élénken érdeklődtek a keresztény Magyarország iránt, s „minthogy teljességgel magyar a nyelvük, mind ők megértették őt, mind ő azokat” (*quia omnino habent Ungaricum idioma, et intelligebant eum, et ipse eos*).²⁹ Julianus itt nem csupán az etnikus együvé tartozás tudatát, hanem a Kárpát-medencében és a Volga vidékén beszélt magyar nyelv azonosságát is hangsúlyozza. Márpedig Julianus ősei és *Ungaria Magna* lakosai több évszázada éltek távol egymástól. E „Régi Magyarország” ugyancsak jelentékeny népességgel rendelkezhetett, ha fegyveres ereje egy ízben még a tatárok felett is győzelmet aratott.³⁰ Lévéen a Perzsia-vidéki és a Volga-menti keleti magyarok nem azonosak, a közép-európai Magyarországot ideszámítva az 1230-as

---

²⁷ DAI 170–175. Arról nincs tudomásunk, hogy a nyugatra (Etelközbe, majd a Kárpát-medencébe) és a keletre, Perzsia vidékére (a Kaukázus északi előterébe, a Kuma folyóhoz) vándoroltak milyen létszámarányban álltak, de a magyar etnikum mindkét említett fele elég jelentősnek érezte a másikat ahhoz, hogy folyamatos összeköttetést tartson fenn, ami még a X. század közepi Bizáncban is hírtéket képviselt. A Perzsia-vidéki „szabir” magyarok további sorsáról l. BENDEFY László: A magyarság kaukázusi őshazája. (Gyeretyán országa) Budapest, 1942. 22–63., 213–221.

²⁸ SRH II. 536. Vö. BENDEFY László: Ottó testvér 1231–1234. évi utazása. In: Uő.: A magyarság és Középkelet. Budapest, 1945. 227–237.

²⁹ SRH II. 539–540.

³⁰ Uo. 541.

évekig három elkülönült tömbben éltek magyar etnikumú és ugyanazon a nyelven beszélő emberek.³¹ Mivel a magyar–kabar kétnyelvűséggel nem az egész magyarságnak kellett „megküzdnie”, hanem csak a legnyugatabbi néprészeknek, ezért még erőteljesebben fogalmazódik meg a magyar nyelvi dominancia eredetének kérdése. Mikor és hány hullámban érkezhetett be Közép-Európába az a nyelvközösség, ami végül „magyar” elnevezéssel jutott uralomra? Erre a kérdésre a magától értetődő válasz az, hogy a honfoglaló magyarok magyarul beszéltek. Ezt magam is így látom, de nem megszokásból, hanem az időben és térben együtt tekintett nyelvi adatok és logikai összefüggések által meggyőzve. Az Árpád-kori szövegek, amint láttuk, csak egyetlen magyar nyelv emlékeit őrzik, és ugyanezen a nyelven értette meg egymást 1236-ban Julianus barát és *Ungaria Magna* népe, őseik több évszázados különélése dacára! Ez a kölcsönös megértés bizonyítja, hogy egykoron egyazon nyelvközösséget alkottak a nyugatra költözöttek és a keleten maradt magyarok ősei.

A fentiek révén érzékelhetővé vált, hogy ez a nyelv mennyire nem a beszélőinek teljes létszámában jutott a Kárpátok közé Álmos népe révén. Még ha az átmeneti magyar–kabar kétnyelvűség nyilvánvalóan nem egyenrangú felek kapcsolatából állt is elő, a magyar nyelv hatalmi pozíciója eleve viszonylagos lehetett, ráadásul a dunai bolgárok és a kijevi Rusz esete azt példázza, hogy egy elit politikai dominanciája önmagában még nem biztosít túlélést az elit nyelve számára; arra a nyelv (legalább relatív) többségi pozíciója jóval nagyobb esélyt adhat. Ebből a megfontolásból sem elvetendő hát egy avar-kori „elő-magyar” nyelvközösséggel számolni Közép-Európában. Már csak azért sem, mert ennek feltételezését történeti forrásalap és nem pusztá spekuláció táplálja.

Az avar és a magyar honfoglalás között két steppei csoport bejöveteléről vallanak írott kútfők. Theophylaktos Simokattes beszéli el, hogy a „*uar* és *khunni*” közül való *tarniakhok* és *kotzagérosok* (kutrigurok), esetleg a *zabenderek* (szabirok?) elpártoltak a türköktől, és az avar kagán népéhez csatlakoztak, ennek folyományaként az Avar Kaganátus katonai ereje tízezer harcossal gyarapodott. Az esemény 595 tájára keltezhető.³²

---

³¹ Mindez azt gyámolítja, hogy krónikáink azon homályos fogalmazása, miszerint Szkítia területileg egységes, de kormányzás tekintetében három tartományra: *Bascardiara*, *Denciara* és *Magoriara* oszlik, a háromfelé vált magyar nép emlékezetének halványult lenyomata. És amint azt Kuun Géza megfogalmazta, ősi néphagyományból került be a magyar krónikákba. SRH I. 146., 253. Vö. *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima*. Scripsit Comes GÉZA KUUN. II. Claudiopoli, 1895. 132–133.

³² ATF 107–108. Vö. THEOPHYLAKTOS 249–250.

Ha ezt a közlést szó szerint véve kizárólag hadviselő férfiak bevonulásával számolunk, még úgy sem tűnik életszerűnek, hogy e tízezer harcos közül egy sem alapított családot új hazájában; az a valószínűbb, hogy velük tartottak házastársaik és gyermekeik.

A következő bejövétel a VII. század utolsó harmadára tehető. Ekkor az onogur-bolgár³³ Kuvrat fejedelem negyedik fia a hadával együtt Pannóniába érkezett és ott avar uralom alá került. Ezt a Kuvrat-fiút Kuber néven azonosította a kutatás.³⁴ Az ő esete annyiban problematikus, hogy később „hadinépével” kivonult Avarországból és a Bizánci Birodalom földjén, Thessaloniké környékén telepedett le.³⁵ Vitatott annak megítélése, hogy kiknek az élén távozott Kuber: a vele érkezett onogur-bolgárok kifelé menet is követték-e őt, vagy a Kárpát-medencében maradtak.³⁶ A *Miracula Sancti Demetrii* szerint Kuber bizánci hadifoglyok leszármazottaival hagyta el az Avar Kaganátust. Ez alapján Szádeczky-Kardoss Samu és Olajos Terézia arra mutatott rá, hogy az avar kagán előbb elválasztotta Kubert saját népétől és a déli végekre helyezte őt nem-avar lakosok (elsősorban a bizánci hadifoglyok és utódaik) helytartójául; ezek után következett be az avar uralkodó és a bolgár herceg közötti kenyértörés, ami a kivonuláshoz vezetett.³⁷

Ebből viszont az következik, hogy Kuber döntően nem azok élén távozott, akikkel érkezett, ilyenformán érdemes, sőt szükséges a VII. századi onogur-bolgár betelepülőkkel népességgyarapító tényezőként számolnunk az Avar Kaganátus hátralévő idejében. Kiváltképp úgy, hogy Német Lajos keleti frank király (843–876) 860-ban kibocsátott oklevele a „*Wangarok határa*” (*Uuangeriorum marcha*) kifejezést alkalmazza.³⁸ Ezt a forrást Olajos Terézia vonta be a hazai kutatásba, aki meggyőző nyelvi és földrajzi érveket sorakoztatott fel amellett, hogy ezek a *wangarok* az onogurok nevét/emlékét őrzik. Etimológiáját tekintve a *wangar* név az onogurból és nem az avarból vezethető le; ráadásul még

---

³³ MORAVCSIK GYULA: Az onogurok történetéhez. Magyar Nyelv 26 (1930) 89–97.; ATF 218–219.

³⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Kuvrat fiának, Kubernek a története és az avar-kori régészeti leletanyag. Antik Tanulmányok 15 (1968) 84–87.

³⁵ ATF 219–220.

³⁶ SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Az avarok kora (567/568–805). Írott történetük. In: Szeged története. I. A kezdetektől 1686-ig. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szeged, 1983. 169.; BÁLINT CSANÁD: A középvár kor kezdete és Kuber bevándorlása. Archaeológiai Értesítő 129 (2004) 46.

³⁷ ATF 218–220.; OLAJOS, 2013. 530–531.

³⁸ MGH Diplomata Regum Germaniae ex Stirpe Karolinorum. I. Berolini, 1934. 146. (101. sz.)

földrajzi szempontból is egybevág az onogurok *Pannóniába* – tehát a Kárpát-medence nyugati részébe – költözése azzal, hogy alig két évszázad múltán a „*wangarok határa*” egy nyugat-pannóniai hegyet jelöl.³⁹

Persze mindez hihetőbb, ha a köztes időt adatok hidalják át. Az írott emlékek kutatója közmondásosan ínséges forrásbázis alapján kénytelen a IX. századi Kárpát-medence steppei eredetű népeinek sorsáról nyilatkozni. Így az „onogur” csoportjelölő szabályszerű láncolatát sem tudjuk felmutatni, mint ahogy azt sem állapíthatjuk meg, hogy mikor, hol és miért kezd az „onogur” név (is) a „magyar” népre (is) ráértődni. Jelöltek (népek) és jelölők (nevek) kapcsolataiból olyan történelmi szövevény áll elő, amiből jó, ha egy-egy részrendszert ki tudunk bogozni. Esetünkben is be kell érünk annak rögzítésével, hogy az Avar Kaganátus steppei származású túlélői különböző neveken bukkannak fel.

870–871 táján Salzburgban feljegyzés készült a bajorok és a karantánok megtéréséről. A *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* szól olyan „hunokról”, akik megkeresztelkedvén a frank uralkodónak fizetett adó fejében „mind a mai napig” (*usque in hodiernum diem*) ősi földjeiken lakoznak.⁴⁰ E „hunok” megtérését a *Sváb Évkönyvek* és az *Einsiedleni Évkönyvek* 863-hoz jegyzik be.⁴¹ Regino prümi apát 908-ban bevégzett krónikája „pannónok és avarok pusztáin” (*Pannoniorum et Avarum solitudines*) kóborló magyarokat említ a 889. évnél.⁴² Szádeczky-Kardoss Samu alapos filológiai érvei alapján az „avarok pusztái” nem lakatlanul hagyott térségek, hanem avarlakta síkvidéknek tekintendők.⁴³ Végül a *DAI* egy avar–horvát háború következményeit ecsetelvén jelen időben,

---

³⁹ OLAJOS TERÉZIA: Adalékok a (H)ung(a)ri(i) népnév és a késői avarkori etnikum történetéhez. *Antik Tanulmányok* 16 (1969) 87–90.; SZÁDECZKY-KARDOSS, 1971. 13.; OLAJOS, 2013. 524–532. Mindemellett a késő-avar korszakból több további, ide vonatkozó adattal rendelkezünk. KIRÁLY PÉTER: A VIII–IX. századi Ungarus, Hungaer, Hunger, Hungarius, Onger, Wanger személynevek. *Magyar Nyelv* 83 (1987) 162–180., 314–331. Bár itt egyének nevééről van szó, az „onogur” jelölő jelenléte tény, mindamellett a személynévi és a csoportjelölői (népnévi) funkció között tapasztalható átjárás, amint azt „Muagerisz” kutrigur-hun király esetén túl még az Oszmán név is példázza.

⁴⁰ HERWIG WOLFRAM: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien.* Wien–Köln–Graz, 1979. 40.

⁴¹ MGH SS I. Ed. GEORGIUS HEINRICUS PERTZ. Hannoverae, 1826. 50., 66., 76.; MGH SS III. Ed. GEORGIUS HEINRICUS PERTZ. Hannoverae, 1839. 140.

⁴² Reginonis abbatis Prumiensis *Chronicon cum Continuatione Treverensi.* Recognovit FRIDERICUS KURZE. (*Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi* 50.) Hannoverae, 1890. 132.

⁴³ SZÁDECZKY-KARDOSS, 1983. 198.

vagyis X. század közepi érvénnyel beszél horvátok között lakozó avarokról, akiknek „*avar mivolta felismerhető*”.⁴⁴

Mindent egybevéve változatlanul nincsenek *nyelvi* adataink arra, hogy az avar állam melyik steppei eredetű komponensében lehetne „elő-magyar” nyelvközösséget felfedezni, de a „kettős honfoglalás” elméletének *történeti* forrásalapja megvan. Egy életszerű tudományos feltételezés, még ha a „kettős honfoglalás” kifejezés bizonyos értelemben nem túl szerencsés. A *honfoglalás* szó ugyanis azt a jelentéstöbbletet hordozza a pusztá *bejövétel*hez képest, hogy egy közösség egy területet a maga hatalmába kerít, majd a saját akarata szerint szervez meg. Márpedig „magyar” néven nevezendő honfoglalás csak egyszer fordult elő a történelem során, a IX. század második felében. Ha érkeztek is korábban „elő-magyarok” a Kárpát-medencébe, ők ott nem hont foglaltak, hanem bebocsáttatást nyertek oda egy másik állam, jelesül az Avar Kaganátus fennhatósága alá. Ezért indokoltabbnak tartom ezt az elméletet kettős (esetleg többszöri) bejövételként átfogalmazni, avagy Takács Miklós szavaival élve „helyesebb lenne a magyar etnogenezis többágú, többmedrű lefolyásának a lehetőségéről beszélni.”⁴⁵

---

⁴⁴ DAI 142–143.

⁴⁵ TAKÁCS, 2006. 80. .

GYÖRGY SZABADOS
„Productive Uncertainty”
Remarks on the Theory of the „Double Conquest”

The theory of the „double conquest” is an often discussed scientific conception on the early Hungarian history. The most famous scholar who represented this theory was Gyula László. According to this conception the conquering Hungarians found Hungarian-speaking ethnic groups in the Carpathian Basin who were the descendants of the first Hungarian conquest and they could be called „Onogur-Hungarians”. This first Hungarian immigration could have happened during the 670s, two centuries before the „real” conquest.

The aim of this paper is to measure the probability of the Hungarian „double conquest” from historical and linguistical aspects. On one hand the lack of linguistic sources does not let us assert any certainty: neither to prove nor to refute. On the other hand the written sources keep this theory alive.

The Avar Khaganate ruled the Carpathian Basin between 568 and cca. 822, and during this period two considerable immigration happened from the steppe. The first „*uar* and *khunni*” group were probably Kutrigurs and Sabirs (cca. 595), and later (cca. 670) came the Onogurs. The fall of the Avar Empire did not mean the extinction of the „Avar” ethnic community.

Using the written sources we can demonstrate the surviving „Avar” groups from three different regions. The first of them called „Huns” were baptized cca. 863 and lived in Pannonia under Frankish rule 870–871. The second community remained independent and these Avars lived in the plains (889). The third group settled amongst the Croats and their Avar-like features were identified even in the middle of the 10th century. Moreover a charter by a Frankish Ruler in 860 contains the term „*border of Wangars*” (Onogurs) to identify some hills in Pannonia. These circumstances make possible that under the name of Onogurs – or even other steppe-groups – Hungarians came into the Carpathian Basin during the era of the Avar Empire.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

A pityergő Árpádtól a könnyező Szent Lászlóig A könnyekre fakadó hadvezér a Névtelen Gesztája 39. és a Krónikaszerkesztés 121., 137. fejezetében

A síró királyok, könnyhullató vezérek kérdésére a hazai középkorkutatás és klasszika-filológia már rendkívül korán, a nemzetközi kutatást jóval megelőzve figyelt fel. Balogh József, Guoth Kálmán, majd Borzsák István írásainak¹ megállapításai azóta is mérvadóak, s a külföldi monográfiák és tanulmányok sora inkább csak megerősítette és árnyalni tudta megállapításait.² Balogh József több alkalommal érintette a témát és helyesen figyelt fel az ókeresztény és középkori imasírára (*oratio lacrimarum*), amint megállapította, hogy „a sírás az egész középkoron végig kiegészítője a vallásos-épületes gondolatnak.”³ A szentek életírásai közül ebben a vonatkozásban számtalan példa említhető, így például Amandusé,⁴ Severinusé,⁵ Gellérté,⁶ vagy éppen Germanusé, utóbbi esetében az énekelt liturgiában is felidézték sírva fohászzkodását.⁷ Nagyot ugorva az időben, de közelebb

---

¹ BALOGH JÓZSEF: Hangos könyörgés – síró fohász. Néhány adalék az ókeresztény ima történetéhez. *Ethnographia* 37 (1926/4) 190–192.; BALOGH JÓZSEF: Az 'ájtatos' és a 'komor' Szent István király. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 52 (1928/4-10) (a továbbiakban: BALOGH, 1928.) 49–50.; BORZSÁK ISTVÁN: Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát exemplumainak antik vonatkozásai. *Irodalomtörténeti Közlemények* 78 (1974) (a továbbiakban: BORZSÁK, 1974.) 57–65., 58.

² A kérdéssel korábban is foglalkoztam röviden. VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Korhűség és forrásérték a magyar Krónika egyes fejezeteiben. In: *Arcana Tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. I–II. Szerk. BÁRÁNY ATTILA–SZOVÁK KORNÉL–DRESKA GÁBOR. Budapest–Debrecen, 2014. 809–824., 818.

³ BALOGH, 1928. 192.

⁴ *Vita S. Amandi. Monumenta Germaniae Historica*. (a továbbiakban: MGH) *Scriptores rerum Merovingicarum*. (a továbbiakban: SRM) V. Hannover–Lipcse, 1910. 432. *ibique prostratus profusus in oratione uberrime lacriminis, ex toto cordis petiti affectu...*

⁵ EUGIPIUS: *Vita Severini*. MGH *Auctores Antiquissimi*. I/2. Berlin, 1877. 15. (cap. 14.) *Tunc sanctus Severinus fuis illico lacrimis in oratione prostratus est.*

⁶ *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Ed. SZENTPÉTER IMRE. Budapest, 1937–1938. (a továbbiakban: SRH) 499. (cap. 13.) A Szent István-legendákra lásd a 10. jegyzetet.

⁷ *Vita Germani ... auctore Constantio*. MGH SRM. VII. Hannover–Lipcse, 1920. 276., 279. (cap. 38.) *in oratione prostratus, adiungitur. Rigat lacrimis terram, in caelum alti gemitus porriguntur*, valamint 276.; *Vita Germani ... auctore Venantio Fortunato*. Uo. 413. (cap. 67.) Vö.

kerülve a magyar krónikához, a hagyomány és rituálé szívósságát mutatja, hogy II. Fülöp francia király 1190-ben hasonlóképpen síró imával készült keresztes hadjáratára.⁸

A hagyományos felfogás is ingadozott abban, hogy a latin szövegekben megörökített jelenetekben valós, megtörtént eseményeket lásson-e, vagy éppen a szövegekbe való utólagos manipulatív belecsempészésüket vélelmezze. Így Szekfű Gyula szerint a krónikának a „síró” Szt. Istvánra vonatkozó megállapítása a Vazul leszármazóinak uralkodása alatt létrejött krónikák célzatos torzítása, a szent király tettének utólagos megbánásának jele.⁹ Szent István kapcsán arról sem szabad megfeledkezni, hogy legendái rendkívül gazdagok az imasírás, siratás példáiban, a Nagy legendában és nyomában Hartviknál hat alkalommal kerültek említésre (3., 7., 17., 23. fejezetek).¹⁰ Az utóbbi évtizedekben azonban a középkori érzelmek, így a sírás és könnyhullatás kutatásában és értelmezésében látványos, minőségi és mennyiségi fordulat következett be. Ennek során, elsősorban Gerd Althoff munkásságának köszönhetően az elbeszélő forrásoknak egy rituálékat és konvenciókat kereső és találó olvasata vált ismertté és egyre divatosabbá.¹¹

Sajátos módon a magyar elbeszélő források, a Krónikaszerkesztés és a Névtelen művéből eddig nem állították össze a sírásra vonatkozó helyeket. A Névtelennél egyszer fordul elő, míg a Krónikaszerkesztésben tíz alkalommal. Nem olyan régen magunk is foglalkoztunk a Névtelen műve 39., valamint a Krónikaszerkesztés 121., egymással szembeszökő tartalmi hasonlóságot mutató fejezetének az összehasonlításával. Akkor arra az eredményre jutottunk, hogy Árpád fejedelem és Szent László csata előtti viselkedésének hasonlóságai nem véletlenszerűek, s minden bizonnyal a Névtelen előtt ott feküdt a magyar krónika egy korai

---

RUTH STEINER: Some Melismas for Office Respons. *Journal of the American Musicological Society* 26–27 (1973) 108–131., 119.

⁸ *Christianissimus Rex ante corpora sanctorum martyrum Dionysii, Rustici et Eleutherii humiliter super pavementum marmoreum in oratione prostratus, Deo et beatae virgini Mariae et sanctis martyribus et omnibus sanctis se commendavit. Tandem cum lacrimis ab oratione surgens...* RIGORD: *Histoire de Philippe Auguste*. Eds. ÉLISABETH CARPENTIER–GEORGES PON–YVES CHAUVIN. Paris, 2006. 272.

⁹ SZEKFŰ GYULA: Szent István a magyar történet századaiban. In: Szent István Emlékkönyv. I–III. Szerk. SERÉDI JUSZTINIÁN. Budapest, 1938. (reprint : 1988.) III. 1–80., 28.

¹⁰ SRH II. 380., 405., 382., 410., 425., 432.

¹¹ GERD ALTHOFF: Der König weint: rituelle Tränen in öffentlicher Kommunikation. In: *Aufführung und Schrift in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Hrsg. JAN-DIRK MÜLLER. Stuttgart, 1996. (a továbbiakban: ALTHOFF 1996.) 239–252.

szerkesztése, ami így hathatott rá. Joggal tehető fel, hogy a Krónika-szerkesztés ezek szerint 1200 előtti megfogalmazója tisztában volt azzal, hogy nemcsak a hagiográfiai alkotásokban, hanem a történeti művekben, a hadjáratok és csaták irodalmi igényű leírásaiban is helye van a nyilvános sírás, könnyhullatás megörökítésének.

A továbbiakban idézzük a latin szöveghelyeket (a magyar fordítás helyeire csak lábjegyzetben utalunk).

A Névtelen szövege így hangzik:¹²

(39. fejezet) *Mane autem facto ante auroram utraque pars se ad bellum preparavit. Dux vero Arpad, cuius adiutor erat Deus omnium, armis indutus ordinata acie fusis lacrimis Deum orans, suos confortans milites dicens: O Scithici, qui per superbiam Bulgarorum a castro Hungu vocati estis Hungarii, nolite oblivisci propter timorem Grecorum gladios vestros et amittatis vestrum bonum nomen.*

A krónikaszerkesztés hasonló felépítésű bekezdése:¹³

(121. fejezet) *Sed et duces summo mane suas acies ordinaverunt. Cumque Ladizlaus se armaret, in terram se prostravit et omnipotentis Dei clementiam postulavit et beato Martino votum vovit, ut si Dominus ei victoriam concederet, in eodem loco ecclesiam in honore beati Martini construeret.* (Vö. a legenda 6. fejezetében: *in oratione prostratus implorabat misericordiam Dei*).¹⁴ (5)

További példák:

(69. fejezet): *Flevit autem eum sanctus rex Stephanus et universa Hungaria inconsolabiliter planctu magno valde... Post hunc autem veniens nuncius regis vidit Vazul oculis orbatum, in eisdem oculis vulneribus duxit ad regem. Quem sanctus rex Stephanus videns tam miserabiliter destructum in nimias erupit lacrimas, sed inpediente egritudinis molestia debitam penam malefactoribus inferre non potuit.* (1)

(71. fejezet): *Confestim quoque totius cythara Hungarie versa est in luctum, et omnis populus regni, tam nobiles quam ignobiles, simul in unum dives et pauper planxerunt super mortem sanctissimi regis, piissimi patris pupillorum lacrimis uberrimis et ululatibus plurimis...*¹⁵ (2)

---

¹² ANONYMUS: Magyarok cselekedetei. KÉZAI SIMON: Magyarok cselekedetei. Ford. VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 1999. 34.

¹³ Képes krónika. Ford. BOLLÓK JÁNOS. A fordítást gondozta és a jegyzeteket írta SZOVÁK KORNÉL–VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 2004. 79., további helyek: 45.

¹⁴ SRH II. 520.

¹⁵ Az uralkodóját sirató egész ország motivumára lásd Knut (Cnut) angol, dán és norvég király (1017–1035) példáját az *Encomium Emmae Reginae*-ben. Idézi TRACEY-ANNE COOPER:

(117. fejezet): *Cumque dux Geysa vidisset fratrem suum Ladizlaum, pre nimio dolore **flebat**, quia bonos et fideles suos amisisset et de traditoribus conquerebatur.*¹⁶ (3)

(119. fejezet): *Nichil ergo de eis debemus dubitare, quin eos in momento devorabimus. Bohemicum vero agmen, omnibus consod<al>ibus meis acquiescentibus, ego cum Bachiensibus premature mortis periculis afficiam. Erney autem semper pacis amator cum hoc audivit, **flebat**. Quem cum Salomon vidisset **flere**, dixit...* (4)

(122. fejezet): *Duces autem Geysa et Ladizlaus triumpho victoriae divinitus sublimati super cadavera interfectorum Deo ter laudes proclamaverunt. Dux autem Ladizlaus sicut erat **semper eximie pietatis** videns tot milia interfectorum, quamvis inimici eius fuissent, qui occisi erant, tamen conmoti sunt omnia viscera eius super illos et **flevit** eos amare scindens sibi genas et capillos **planctu magno**, tamquam mater in funere filiorum....Ladizlaus perambulare gemens in cadaveribus mortuorum, videns cadaver Erney comitis statim de equo prosiliit et ipsum amplexatus est, cui **flens** dicebat...* (6)

(123. fejezet): *Cumque Salomon venisset ad Musun, videns mater eius, **flevit** super eum, sicut debet super unicum filium suum, qui tantis bonis a Deo privatus fuerat et increpabat dicens...*¹⁷ (7)

(130. fejezet): *Tunc rex cum **lacrimis prostratus** est archiepiscopo et aliis ecclesiasticis personis seu prelatis. Dicebat se peccasse, quia regnum legitime coronati regis occupaverat promisitque regnum redditurum Salomoni cum pace firma hoc modo, quod ipse coronam iure teneret cum tertia tamen parte regni, que ducatu appropriata erat...* (8)

(137. fejezet): *Rex autem Ladizlaus militibus suis dicebat: Utilius est mihi mori vobiscum, quam uxores vestras et filios videre in captivitate. Hec dicens **lacrimabatur** et primus vexillo rubeo impetum fecit in castra Cunorum. Contrivitque Dominus Cunos ante faciem Hungarorum. Rex itaque Ladizlaus*

The Shedding of Tears in Late Anglo-Saxon England. In: *Crying in the Middle Ages. Tears of History*. Ed. ELINA GERTSMAN. New York–London, 2012. (a továbbiakban: COOPER, 2012. és GERSTMAN, 2012.) 175–193., 179. és 189–190. Kiadása: ALSTER CAMPBELL: *Encomium Emmae Reginae*. Cambridge, 1998. 38–39. Hasonlóképpen sirt Knut adományokkal egybekötött monostorlátogatásai alkalmával is. Vö. HARTVIK, 4. fejezet; COOPER, 2012. 179.

¹⁶ Knut és Harald története arra is hoz példát, amikor testvérek között a sírás az összetartozást és az érzelmi közösséget fejezi ki. COOPER, 2012. 178.

¹⁷ A történet irodalmi párhuzamaira lásd: *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*. Ed. et trans. ROSALIND HILL. London, 1962. IX. 22. 9.; NATASHA HODGSON: *The Role of Kerbogha's Mother in the Gesta Francorum and Selected Chronicles of the First Crusade*. In: *Gendering the Crusades*. Eds. SUSAN B. EDINGTON–SARAH LAMBERT. Cardiff, 2001. 163–176.

militibus suis clamabat: Non interficiamus homines istos, sed capiamus eos et si conversi fuerint, vivant. (9)

(145. fejezet): *Post hec autem rex invasit Rusciam et ducissa Rutenorum nomine Lanca venit obviam regi, pedibus provoluta obsecrabat regem cum lacrimis, ne disperderet gentem illam...Cumque regem non audientem instantissimis sollicitaret precibus, calcitravit eam rex et ammovit a se dicens: Non oportet regalem maiestatem fletu muliebri deturpari.*¹⁸ (10)

(159. fejezet): *Cumque vidisset Tatar lacrimantem ceterosque Kunos circumfusus lamentantes, quia supra modum diligebat eos, infremuit et dixit...* (11)

Szembetűnő módon a 11-ből hat (3–9. számúak) a László-Salamon történetben, azaz a 117–137. fejezetek között fordul elő. Ezen kívül csak Szent Istvánra vonatkozóan találunk egy-egy fejezetet, valamint a 119., 123., 145. és 159. fejezetben egyszer-egyszer, ahol azonban a király csak szemlélője mások sírásának (4, 7, 10, 11). Jó okkal tételezhetjük fel, hogy a síró királyok, hercegek megfogalmazásai ugyanannak a szerzőnek a munkája, ugyanakkor a király halálán, mások halálán való sírás motívuma az előbbi csoporttól különválasztható. Egyébként is tudjuk, hogy a 71. fejezetben a Szent István halálakor leírt szöveg közeli variánsa előfordul Anonymus Gallus 1110-es évekbeli krónikájában is, aki vélelmezhetően azt a magyar krónika szövegéből ismerhette meg.¹⁹ A Névtelen és a Krónikaszerkesztés elsőként idézett példái esetében érdekes, hogy a Krónikaszerkesztésben a 121. fejezetben csak a *prostratus* kifejezés fordul elő, a Névtelen azt mégis logikusan kiegészíti a könnyhullatással. Teszi ezt más, elsősorban hagiografikus liturgikus szövegek, vagy éppen a krónikaszöveg hasonló, részben éppen Lászlóra vonatkozó megfogalmazásai hatására (8, 9). Általában megfigyelhető, hogy a krónikaszerkesztés mára fennmaradt szövege a királyok és hercegek között csak Szent Istvánnal, Szent Lászlóval és vele összefüggésben Géza herceggel (I. Géza) kapcsolatban említ imához, könyörgéshez, bűnbánathoz kapcsolódó sírást, nyilván nem véletlenül, hanem ezzel tudatosan kiemelve a hasonlóságot a királyok között. Általában az érzelmek, mint a sírás hangsúlyozásának csak a főszereplők, királyok, hercegek esetében és környezetében volt a történet szempontjából

---

¹⁸ A sírásra, mint női szokásra lásd ALBRECHT CLASSEN: Crying in Public and in Private. Tears and Crying in Medieval German Literature. In: GERTSMAN, 2012. 230–248., 233. XII. század végi példája HARTMANN VON AUE *Erecjéből*, 5762: *wîplichem site*.

¹⁹ BAGI DÁNIEL: Gallus Anonymus és Magyarország. Budapest, 2005. 191–196.

jelentősége, ami ott a magánszférában történt, az magától értetődően a nyilvános szférának is részévé vált.

A sírást leíró jelenetek csoportosításában követhetjük Gerd Althoffot,²⁰ aki megkülönbözteti a más halála, elvesztése miatt (a), a bűnbánat, vezeklés miatt (b), egy uralkodói kívánság, kérés nyomatékosabbá tétele miatt (c),²¹ uralkodói erényeinek, így *clementiaja* és *miserericordiaja* kimutatása miatt (d), valamint a másoktól való elválás, búcsúzkodás miatt (e) bekövetkező sírást. Ebben az osztályozásban a Szent Istvánhoz kapcsolódó esetek az első kategóriába (a) esnek, László és Salamon történetének esetei pedig a másodikba (b). Lászlónak Salamonnal szembeni bűnbánata (b) teljesen egyértelmű, míg a csata előtti fohászkodás nemcsak az égi támogatás elnyerésére szolgált, hanem a közeli véráldozatokra vonatkozó vezeklésnek is tekinthető. Kifejezetten a csata utáni bűnbánat leírásának tekinthető a 117. és 122. fejezet példája, ahol Géza és László megsiratja az elesetteket, miközben László páratlan *pietasára* történik utalás (b, d).²² A csata előtti fohászkodást a 121. fejezet mutatja a legjobban: *Cumque Ladizlaus se armaret, in terram se prostravit et omnipotentis Dei clementiam postulavit*, ami kiegészíthető a 137. fejezet *lacrimabatur* alakjával, miként azt valószínűleg már a Névtelen krónikás is megtette.

Az idézett elbeszélő források példái közül is számos a katonai cselekményekhez kapcsolódik, így a továbbiakban ezekre korlátozódik fejtegetésünk. A nyugati hadviseléshez, különösen, ha a hadak élén uralkodók álltak, legtöbbször egyházi kíséretükkel, hozzátartozott a csatát megelőző és az azt követő fohászkodás, böjt, hálaadás, vezeklés, vagy ha mindez egyszerre nem is, bizonyos elemeik mindenképpen. Magukat ezeket a szertartásokat rutinszerűnek tekinthették, s talán az elbeszélő forrásokban azért sem tartották elengedhetetlennek megemlítesüket. Hasonlóképpen a csaták előtti buzdító beszédek sem jegyezték

---

²⁰ ALTHOFF 1996. 242–243.

²¹ A nyomatékos és egyúttal alázatos kérésre lásd GEOFFREY KOZIOL: *Begging Pardon and Favor: Ritual and Political Order in Early Medieval France*. Ithaca–New York–London, 1992. 59–67.

²² Az elesettek megsiratására lásd pl. WILLIAM OF POITIERS: *Gesta Guillelmi* 1.47, 2.25. *cum pio victore, tuam ruinam lachrimato, miseramur et plangimus te*. Idézi JILANA ORDMAN: *Feeling Like a Holy Warrior: Western Authors' Attributions of Emotion as Proof of Motives for Violence Among Christian Actors in Military Conflicts, Tenth Through Early Twelfth Centuries*. Chicago, 2013. (PhD-dissertation) (http://ecommons.luc.edu/luc_diss/679; utolsó belépés: 2015. szept. 9.), a keresztes háborúk korából számtalan további példával.

le, vagy ha igen, nem szó szerint és tartalmuk megformálásában sokkal inkább a krónikások irodalmi műveltsége és tájékozottsága csillant meg.²³ A beszédek utólagos, fiktív megformálása miatt azonban elhangzásukat még nem lehet kétségbe vonni.

Ezek után nem tarthatjuk véletlennek, hogy a sírást is magába foglaló, csatát megelőző szertartás a krónika legmagasabb irodalmi igényeket is kielégítő László-Salamon történetében került megörökítésre. Lászlónak a mogyoródi csata előtti fogadalma joggal rokonítható Szent Istvánnak a Koppány előtti csatájában Mártonnak tett fogadalmával. A magunk részéről erre vezetjük vissza, hogy a mogyoródi monostor forrásokban igazolt patrónusa György volt, míg a krónikában (nyilván a Szent István történet tudatos imitációjaképpen) Márton szerepel, aki aztán soha többé nem kerül említésre Mogyoród kapcsán.²⁴ Hasonlóképpen közeli kapcsolatba hozza Lászlót és Istvánt, amikor a krónikás az István siratására vonatkozó passzust szinte azonos megfogalmazásban emeli át László halálához.

A csata előtti és azt követő sírás akár közvetlenül származhatott volna valamelyik széles elterjedtségnek örvendő, Nagy Károllyal vagy más mitikus hőssel foglalkozó műből. Ennél azonban valószínűbb, hogy a magyar krónikában leírtak a fohászkodásnak, illetve bűnbánatnak a liturgikus források mellett történeti elbeszélő forrásokban is megörökített szertartását követik. A csata előtt és a csatában síró hős alakjára már Borzsák István számos klasszikus irodalmi példát gyűjtött egybe, kezdve attól, hogy az imát a pogány ókorban is fennhangon, akárhányszor sírva mondták el.²⁵ A klasszikus, késő antik minták közül a magyar krónikások is ismerhettek néhányat, legalábbis a Cidben,²⁶ Vergilius *Aeneis*ében, vagy a Nagy Sándor-történetben leírt eseteket. Áttekintve azonban a

---

²³ VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Szónokló hadvezérek. Összehasonlító normann-magyar harctéri retorika. Magyar Könyvszemle 128 (2012) 159–169. További irodalomra lásd KEITH YELLIN: *Battle Exhortation: The Rhetoric of Combat Leadership*. Columbia, 2008; STEFAN GERLINGER: *Römische Schlachtenrhetorik. Unglaubliche Elemente in Schlachtdarstellungen, speziell bei Caesar, Sallust und Tacitus*. Heidelberg, 2008. A csata előtti harci kiáltásra és könyörgésre lásd HALMÁGYI MIKLÓS: Mi és ők. Azonosság és idegenség az első évezred fordulóján. Szeged, 2014. 151–154.

²⁴ F. ROMHÁNYI BEATRIX: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Budapest, 2000. 44.; HERVAY F. LEVENTE: A bencések és apátságok története a középkori Magyarországon. In: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma, 2001. 461–548., 502–503.

²⁵ BORZSÁK, 1974.

²⁶ Nagy Károly és Cid példájára: SIMON BARTON–RICHARD FLETCHER: *The World of El Cid: Chronicles of the Spanish Reconquest*. Manchester, 2000. 262.

középkori elbeszélő és liturgikus forrásokat, úgy látjuk, hogy a közvetlen forrást nem ezek jelentették.

***

A fohászkodás és hálaadás hátterében részben az áll, hogy a természetfölötti erők beavatkozása az evilági harcokba már a pogány hiedelemvilágban is gyakori jelenség volt. A keresztények között is népszerű felfogás szerint, különösen a késő antikvitásban és a középkorban, a fegyveres harc istenítélet, ami során isten kinyilvánítja segítségét az igazságért küzdő fél oldalán. Ennek egyik formája a szentek segítése, ami a szentisztelet egy különleges, jól megragadható területét jelenti. Itt szorosabb értelemben a harcban személyesen megjelenő, beavatkozó szentekre gondolunk, tágabb értelemben minden olyan megnyilvánulásra (fohász, fogadalom, ereklyék hatása, alapítási legenda, stb.), amikben a harc sikerét kapcsolatba hozzák egy szent közbenjárásával.²⁷

Nagy Konstantin idejében még együtt éltek a római seregben a keresztény és pogány szokások. Eusebius szerint a pogányok hetente fohászkodtak saját isteneik segítségért, miközben a megkeresztelkedett katonák már az egyházi szertartásokat látogatták.²⁸ A VI. század közepétől a források már nagyon szép hadvezéri beszédekét örökítették meg, amiben azok Isten segítségéért folyamodnak, olykor könnyek között (*praesidium lacrimis humiles oremus ab illo... gentesque malignas confringet virtute Deus, nostrosque labores respiciet...*).²⁹ Mindezt szépen megerősíti a bizánci császár, Maurikiosz (582–602) *Stratégikon*jában szereplő leírás a zászlók csata előtti megáldásáról. Ugyanott olvassuk, hogy a csata napján a papok *Kyrie eleisont*, majd a parancsnokok háromszor *nobiscum Deust* kiáltottak. Ez utóbbi harci kiáltássá is vált, noha használatát a zavaró pszichológiai hatás miatt később korlátozták.³⁰

A nyugati hagyományban Tours-i Gergely krónikája őrizte meg a szentekhez való fohászkodás legismertebb példáit. A hagyomány szerint

---

²⁷ Legújabb összefoglalása DAVID S. BACHRACH: *Religion and the Conduct of War*, c. 300–c. 1215. Woodbridge, 2003. (a továbbiakban: BACHRACH, 2003.)

²⁸ OROSIUS: *Histoires contre le paiens*. I–III. Ed. MARIE-PIERRE ARNOUD-LINET. Paris, 1991. III. 100. Idézi BACHRACH, 2003. 13–14.

²⁹ FLAVIUS CRESCONIUS CORIPPUS 8.216–223. *Flavii Cresconii Corippi Iohannidos seu De Bellis Libycis Libri VII*. Eds. JAMES DIGGLE–F. R. D. GOODYEAR. Cambridge, 1970. 173. Idézi BACHRACH, 2003. 14–15.; Vö. MICHAEL MCCORMICK: *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium, and the Early Medieval West*. Cambridge, 1986. 246.

³⁰ *Stratégikon* 7B.17, 7A1, 2.18. Általunk használt fordítása: GEORGE T. DENNIS: *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. Philadelphia, 1984. 33., 65. Vö. BACHRACH, 2003. 16–17.

I. Chlodvig (Klodvig, 481–511) a nyugati gótok (Tours-i Gergely szerint 496–497-ben az alemannok) elleni háborúba indulván, a párizsi Pantheonban is megfestett Tolbiac-i (zülpichi) csata előtt megállt Tours-ban, és ott döntötte el, hogy a kereszténységet felveszi. Chlodvig imája szépen kifejezi az „erősebb Isten” szemléletet: ...szívében megrettenve könnyekre fakadt, s így fohászkodott: Jézus Krisztus, akiről Chrodehilde (Klotild) azt mondja, hogy az élő Isten fia vagy, akiről azt vallják, hogy segítséget hozol a szenvedőknek, és győzelemre viszed a benned bízókat, a Te segítségedet kérem, hogy ha ellenségem fölött győzelmet juttatsz nekem, és megtapasztalom azt az erőt, amelyről a Te nevednek ajánlott nép állítása szerint megbizonyosodott, hinni fogok benned, és megkeresztelkedem a nevedben...³¹

A Meroving királyok között éppen Chlodvig volt az első, aki attól félt, hogy hadjárata során megsérti Szent Mártont. Amikor 507-ben a vizigótok ellen vonulván Tours környékén táborozott, katonáinak szigorúan tilalmazta a fosztogatást Szent Márton iránti tisztelete miatt (*pro reverentia beati Martini dedit edictum*). Majd pedig, amikor arról értesült, hogy egyik katonája erőszakkal vett el gabonát egy paraszttól, a vétkest a helyszínen megölette, nehogy a győzelmét ezzel veszélyeztesse. (*Et ubi erit spes victoriae, sic beato Martino effendimus*).³² Ajándékokat küldött a szent templomába, Tours-ba, és imádkozott a szenthöz, hogy adjon bátorító jelet, hogy a jó oldalon harcoló seregei esélyesek a győzelemre. Amikor a katonák beléptek a templomba, éppen a 18. zsoltárból énekelték, hogy „felöveztlél Uram erővel a csatára...”,³³ és ebből rögtön megértették, hogy az Úr ömellettük áll. És valóban, vizigótok feletti 705. évi nagy frank győzelmet a Poitiers melletti Vouillé-nál (más vélemény szerint Voulonnál) ennek a csodának és a szent segítségének tulajdonították.³⁴

742-ben a *Concilium Germanicum* a megjelenő káplánoktól már azt is megkívánta, hogy ereklyéket hozzanak magukkal a hadjáratba (*patrocinia*). Notker valóban be is számol arról, hogy a frank királyok

---

³¹ *Historia Francorum* II.30. *elevatis ad caelum oculis, conpunctus corde, commotus in lacrimis*. TOURS-I GERGELY: Korunk története. A frankok története. Ford. ADAMIK TAMÁS-MEZEI MÓNKA. Pozsony, 2010. (a továbbiakban: TOURS-I GERGELY) 215–216., és lásd ehhez a helyhez a fordítók 139. jegyzetét.

³² *Historia Francorum* II.37.; TOURS-I GERGELY 224–225.; BACHRACH 2003. 23.

³³ *Historia Francorum* II.37.; Zsolt. 18.39–41.

³⁴ The Battle of Vouillé, 507 CE. Where France Began. Eds. RALPH W. MATHISEN–DANUTA SHANZER. (Millennium-Studien. 37.) Berlin, 2012. 139–182.

magukkal vitték Szent Mártonnak a *cappáját* a hadjáratokba.³⁵ A Nagy Károly-i kapitulárék és a fennmaradt források hasonlóképpen arról tanúskodnak, hogy az egyházi részvételre a hadiéletben, a hadjáratok során az égi támogatás megszerzésére változatlanul nagy súlyt fektettek. 780-ban például a püspököknek három misét kellett mondaniuk: egyet a királyért, egyet a hadsereg nevében és egyet az országot ért szenvedések elhárítására, amit kétnapi böjttel, alamizsnaosztással és három zsoltár elmondásával egészítettek ki.³⁶ Az avarok elleni háborúk idején az egyháziak már a térítés lehetősége miatt is érdekeltek voltak, s ha nem is a sereggel tartottak, akkor távolabbról követték figyelemmel az eseményeket.³⁷ Az imádságokat és böjtöt 791-ben az Enns folyónál az avarok elleni hadjárat előestéjén ismét gyakorolták.

Amint látjuk, beszélhetünk csata előtti és csata utáni szertartásokról. A csata előttieket az istentisztelet, a litániák, valamint a gyónás jellemezte, hiszen a halálra készen kellett állniuk a katonáknak. A gyónások gyakorlatáról nem tudunk sokat, de feltételezhető, hogy közös bűnbánatot tartottak.³⁸ A csatát a hálaadás és halottakért tartott bűnbánat követte. A vonatkozó források remek gyűjtőhelye Liudprand *Antipodosis* című műve, ami megörökítette I. Ottónak a csata előtti, illetve azt követő fohászkodásait.³⁹ 939-ben a birteni győzelem előtt az ütközetbe magukkal vitt Szent Lándzsa előtt imádkozott.⁴⁰ Az andernachi győzelemről a király csak utólag értesült, s utána adott hálát.⁴¹ Thietmar és Ruotger

---

³⁵ *reges Francorum propter cappam Sancti Martini, quam secum ob sui tuitionem et hostium appressionem iugiter ad bella portabant, sancta sua appellare solebant.* NOTKER: *Gesta Caroli Magni imperatoris*. MGH Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series. (a továbbiakban: SRG NS) XII. Berlin, 1959. 12, 5. (cap. 4.); RAYMUND KOTTJE: *Die Tötung im Kriege: Ein moralisches und rechtliches Problem im frühen Mittelalter*. Barsbüttel, 1991.; Vö. BACHRACH, 2003. 32.

³⁶ MGH Concilia. II/1. *Opus Caroli regis contra synodum*. Hannover-Lipce, 1906. 108–109.

³⁷ VESZPRÉMY LÁSZLÓ: „Mint békák a mocsárban.” Püspökök gyűlése a Duna mellett 796-ban. *Aetas* 19 (2004/2) 53–71.

³⁸ FRIEDRICH PRINZ: *Klerus und Krieg im frühen Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche im Aufbau der Königsherrschaft*. Stuttgart, 1971.; ALBERT MICHAEL KOENIGER: *Die Militärseelsorge der Karolingerzeit. Ihr Recht und ihre Praxis*. München, 1918.

³⁹ A példákat összegyűjtötte PHILIPPE BUC: *The Dangers of Ritual: Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*. Princeton–Oxford, 2001. 46–49.

⁴⁰ *Antapodosis* 4.24 111: 501–506. *protinus de equo descendit seseque cum omni populo lacrimas fundens ante victoriferos clavos... in orationem dedit.*

⁴¹ *Antapodosis* 4.30 120: 781–783. *rex... mox de equo descendit seseque cum lacrimis Deo gratias agens in orationem dedit.*

megörökítette Ottónak a 955. évi augsburgi diadal előtti imádkozását, böjtölését, amit szintén könnyek között tett meg.⁴²

***

Másrésről a háttérben sokáig meghúzódott a katolikus egyház szembenállása, illetve tartózkodása a katonai szolgálattal szemben, ahol egyrészt vérontásra kényszerülhettek, másrészt (igaz, csak eleinte) pogány császár szolgálatába kényszerültek. A katonai szolgálat megtagadásnak motívuma általában halállal végződött, miként az a katona-szentek passióiban előfordul. A változást az Arles-i zsinathoz (314) kapcsolják, ahol megengedték a keresztényeknek a katonai szolgálatot. A kereszténység elfogadása után a szolgálatot megtagadók számára az erőszakos halál, mártíromság lehetősége megszűnt, előtérbe lépett az aszketikus-szerzetesi életideál, aminek éppen egyik első példája a *par excellence* katonaszent, Tours-i Szent Márton.

A szentek segítségül hívása mellett a háborúban elkerülhetetlenül előforduló emberölés a leggyakrabban említett motívum, aminek még bizonyos keretek közötti elfogadása is nagy gondot okozott a teológusoknak.⁴³ A *homicidium* akkor is bűn, ha azt harci körülmények között követik el, és amiért hosszan kellett vezekelni. Így a katonák nemcsak az életüket tették ki halálos veszélynek, hanem a lelkük üdvössége is komoly veszélybe került. 325-ben a niceai zsinat a katonaságtól a világi életbe visszatérőket (*deponentes militiae cingulum*) még 13 év vezeklésre kötelezte. A VIII. századra a büntetések finomodtak és csökkentek. Megkülönböztették az akaratlanul, *sponte* elkövetett gyilkosságot a jogszerűen vívott háború, a *bellum publicum* során elkövetettől. A csatában kiosztott halál szempontjából ekkora már lényeges és döntő szemponttá vált, hogy azt szervezetten, mintegy kényszerből követték-e el, vagy kényszerítő ok nélkül. Erre a *Poenitentie Oxoniense* nagyon jó példa, ahol a hadseregben elkövetett emberölésért már önkéntesen választható büntetést helyeztek kilátásba.⁴⁴ Wormsi Burchard híres kánonjogi gyűjteményében a háborús körülmények közötti emberölést bűnnek tekinti, de annak megítélésben igen árnyaltan fogalmaz. A

---

⁴² THIETMAR: *Chronicon*. MGH SRG NS. IX. Berlin, 1935. 49. (cap. 2.10.) ...*rex solum se prae caeteris culpabilem Deo professus atque prostratus, hoc fecit lacrimisvotum profusis...*; RUOTGER: *Vita Brunonis archiepiscopi Coloniensis*. MGH SRG NS. X. Weimar, 1951. 35–36. (cap. 35.)

⁴³ FREDERICK H. RUSSELL: *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge, 1975. 10–12.

⁴⁴ BACHRACH, 2003. 24–31.; Vö. *Poenitentie Oxoniense*. II. (Paenitentialia minora Franciae et Italiae saeculi VIII–IX. CCSL 156). Eds. RAYMUND KOTTJE et alii. Turnhout, 2009. 191. (cap. 5.) *si voluerit ieiunare, illius est potestatem, quia coactus hoc fecit.*

legitim fejedelem seregében jó célért, a béke helyreállításáért indított harcban jó okkal elkövetett ölés, beleértve a béke ellenségének tekintett *tyrannus* megölését is, bocsánatos bűn, és az egyébként kirótt büntetésnek csak töredékét kell teljesíteni.⁴⁵ Valódi fordulatot majd a keresztes háborúk korának jól ismert pápai döntései hoznak, amikor a hitért harcolókat nemhogy büntetés nem éri, hanem bűneik bocsánatát ígérik nekik. A kiváltságokat először 1063-ban a Reconquista során a muszlimok ellen harcolókra terjesztik ki, majd Chartres-i Ivó gyűjteménye már az igazságos háború keretei között jogosítja fel a hit harcosait az ölésre.⁴⁶

A nyilvános bűnbánatra Jámbor Lajos császár története kínál jó példát, amire 833-ban a Soissons-i Saint Médard-templomban került sor. A király írásban is elismerte, és persze szóban, könnyek között is bevallotta, hogy esküjét többféleképpen is megszegte, sőt a bretonok ellen nagybőjtör hadakozott.⁴⁷ Ellenfelei szándéka szerint ezzel a hatalomtól is elbúcsúzott, de a történelem forgandóságának köszönhetően egy év múlva Saint Denis-ben feloldozták és visszatért a politikai porondra. A nyilvános bűnök, vagyis az emberi és társadalmi kapcsolatokat durván sértő cselekedetek nyilvános bűnbánatot kívántak, és ez (nem véletlenül) az egyházi jogi művekben is helyet kapott: Prümi Regino *De synodalibus causis* c. munkájában éppúgy, mint később Wormsi Burchard gyűjteményében, majd magánál Gratianusnál is.⁴⁸ A liturgikus és hagiográfiai

---

⁴⁵ BURCHARD: *Decretorum libri viginti*. J.-P. MIGNE: Patrologia Latina. (a továbbiakban: PL) CXL. Paris, 1880. (a továbbiakban: BURCHARD) 770., 952. (6.23, 9.5)

⁴⁶ IVO: *Decretum*. PL CLXI. Paris, 1855. 720–730. (10.88–131.); BACHRACH, 2003. 98–107.

⁴⁷ Idézi MAYKE DE JONG: Power and Humility in Carolingian Society: the Public Penance of Louis the Pious. *Early Medieval Europe* 1 (1992) 29–52., 29.

⁴⁸ REGINO: *Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis*. Hg. FRIEDRICH G. A. WASSERSCHLEBEN. Leipzig, 1840. (Neudruck: Graz, 1964.) 136–137.; BURCHARD 984. (19.26); GRATIANUS: *Decretum*. Ed. EMIL FRIEDBERG. Graz, 1959.² D.50., cap. 64., col. 201.; MARY C. MANSFIELD: The Humiliation of Sinners: Public Penance in Thirteenth-Century France. Ithaca, 2005. (a továbbiakban: MANSFIELD, 2005.) 171–172.; A későbbi pontifikalékba is bekerültek, és ezen a műfajon keresztül is ismertek lehettek Magyarországon. CYRILLE VOGEL–REINHARD ELZE: Le Pontifical romano-germanique du dixième siècle. I–III. Le Texte. (Studi e Testi 226–227., 269.) Città del Vaticano, 1963–1972. III. 37. A magyarországi használatra: Pontificale Chartvirgi sæculi XI exeuntis de Hungaria (Strigoniense?). Zagabria, Knjižnica Metropolitana MR 165. Ed. NICOLAUS STEPHANUS FÖLDVÁRY. Budapest, 2013. 53–60. (http://vallastudomany.elte.hu/sites/default/files/PONTIFICALE_CHARTVIRGI.pdf) *reconciliatio paenitentium in Cena Domini rubrum alatt és ut, si, cogente humana fragilitate, post baptisma inquinaverimus vitam, pura confessione, digna paenitentia, cum lacrimis et elemosynis hoc diluamus, ut ad veram indulgentiam, scilicet Christum perveniámus*. Uo. 79. Földváry Miklós segítségét külön is megköszönöm.

példák közül csak utalunk arra, hogy a nagyheti liturgiában is hangsúlyos szerep jut a könnyeknek.⁴⁹

A csata utáni szertartások értelemszerűen vezeklő és bűnbánatai jellegűek voltak, hiszen akkor már tudatában voltak a mindkét oldalon elesettek olykor akár nagy számának. 1043-ban a hálaadás szertartására tudunk példát hozni a magyar történelemből, amikor III. Henrik császár a ménfői csata után az Altaichi évkönyvben és az azt követő magyar krónikában leírtak szerint járt el: *A császár pedig, miután visszatért a táborba, az üdvösséget hozó szent kereszt fája előtt alázatosan és áhítatosan leborult, mezítláb, testére vezeklő övet öltve, egész népével együtt magasztalta az Isten irgalmasságát, mivel aznap kiszabadította őt a magyarok kezéből.*⁵⁰ Ezzel megegyezően nyilatkozott Berno reichenai apát is a csatát követő szertartásról.⁵¹ Rudolfus Glabertől azt is tudjuk, hogy Henriket a csatába nagyszámú püspök és klerikus kísérte el,⁵² miként nem meglepő módon a magyar táborban is rendkívül nagy számban voltak jelen egyháziak.

***

Végül nem kerülhető ki a kérdés, hogy a teátrálisan leírt bűnbánó jelenetek pusztán egy középkori koreográfia, egy rituálé kötelezetően előírt elemei voltak, vagy a maguk spontaneitásában is volt létjogosultságuk? A kérdést Gerd Althoff számos kritikus felvetette, a legkoncentráltabban Peter Dinzelbacher, nem tagadva, hogy (főleg magas rangú személyek, uralkodók esetében) a magán- és nyilvános szférák látványos

---

⁴⁹ A szertartást végző főpap maga is sir a szertartás bizonyos pontjain: *et cum omni clero vii penitentie psalmos in terram prostratus cum lacrimis pro eorum absolutione decantet.* EDMOND MARTENE: *De antiquis ecclesiae ritibus libri tres.* I. 6.7.16., cols. 816–817. Idézi MANSFIELD, 2005. 299–300.; A X. századi fuldai *ordo* szerint magától a bűnbánótól is könnyeket vártak el. Idézi CHRISTOPHER SWIFT: *A Penitent Prepares. Affect, Contrition and Tears.* In: GERTSMAN, 2012. 79–101., 82.; Általában lásd KAREN WAGNER: „Cum aliquid venerit ad sacerdotem”. Penitential Experience in the Central Middle Ages. In: *A New History of Penance.* Ed. ABIGAIL FIREY. Leiden, 2008. 201–218.

⁵⁰ Krónikaszerkesztés, 76. fejezet. SRH I. 332. Értelmezésére lásd ATRIA A. LARSON: *Bestowing Pardon and Favor: Emperor Henry III's Pardons in Context.* *Viator* 40 (2009) 60–63. Tudjuk a császárról, hogy magával vitte ereklyeként a Szent Kereszt egy darabkáját, vagy egyesek szerint a II. Konrád-féle birodalmi keresztet (Reichskreuz).

⁵¹ *Die Briefe des Abtes Bern von Reichenau.* Hrsg. FRANZ-JOSEF SCHMALE. Stuttgart, 1961. 54. Értelmezi STEFAN WEINFURTER: *Tränen, Unterwerfung und Hundetragen. Rituale des Mittelalters im dynamischen Prozeß gesellschaftlicher Ordnung.* In: *Ritualdynamik. Kulturübergreifende Studien zur Theorie und Geschlechterituellen Handelns.* Hrsg. DIETRICH HARTH–GERRIT SCHENK. Heidelberg, 2004. 117–137., 129., ahol azonban tévesen beszél az Altaichi Évkönyvek esetében könnyekről.

⁵² *Rodulfi Glabri historiarum libri quinque.* Ed. JOHN FRANCE. Oxford, 1989. 5.24.

összemosódása megnehezíti az őszinte, spontán megnyilvánulások megragadását.⁵³ Utóbbi szerzőnek valóban számos, találón kiválasztott példával sikerül igazolnia, hogy a középkori krónikásoknak sikerült spontán érzelmi megnyilvánulásokat is leírniuk, és nyilván képtelenség minden nyilvános könnyhullatás mögött egy előre kidolgozott rituálét keresni. Különösen tanulságosak a könnyeket égi ajándéknak (*donum lacrymarum*) tekintő egyházi felfogásra hozott példái.⁵⁴ Ebben az összefüggésben meglepő, hogy a szerzők jó részének figyelmét elkerülte Nagy Piroskának a könnyekkel és sírással foglalkozó munkássága.⁵⁵ Az ő értelmezésében a spirituális könnyeket a valós, „testi” könnyek a XIII. század elejétől váltják fel, illetve egészítik ki.

A magyar krónika esetében azonban fontos szempontot jelent, hogy az eseményeknek nem kortárs, hanem későbbi, esetleg sokkal későbbi írásba foglalásával szembesülünk. Ezzel az eshetőséggel sem Althoff, sem Dinzelbacher nem foglalkozik, pedig ezek azok az esetek, amikor egy társadalmilag elfogadott rituálé toposzszerűen kerülhet be az előadásba. Sem Árpád, sem Szent László ütközeteiről nem maradt fenn egykorú tudósítás. Árpád esetében egykorú lejegyzésről, hitelességről szó sem lehet, míg a Lászlóhoz kapcsolt csataleírásokba a főhős jog szerinti eljárásának, kegyességének a bizonyítékeként kerülhetett be a csata előtti égi segítségért való fohászkodás, a csata után pedig a hálaadás, a vezeklés és az elhunytakért érzett gyász jelene. Pontosan abban a formában, szinte szó szerint azonos kifejezésekkel, ahogyan az ekkorra évszázadok óta megörökítésre került a nyugati krónikákban. Ettől persze még nem vonhatjuk kétségbe, hogy ezek egy, László király

---

⁵³ PETER DINZELBACHER: Warum weint der König? Eine Kritik des mediävistischen Panritualismus. Badenweiler, 2009. (a továbbiakban: DINZELBACHER, 2009.) Vele megegyezően Althoffal szemben kritikusan fogalmaz JEAN-MARIE MOEGLIN: Histoire de l'historiographie et de la culture historique du Moyen âge à propos de deux ouvrages récents. Le Moyen Âge 113 (2007) 393–406., 403.: „la pénitence publique... n'est pas une imitation, mais qu'il est véritablement; ...est la réparation publique de l'honneur de Dieu”. Hasonlóképpen kritikusan ALBRECHT CLASSEN: Crying in Public and in Private. Tears and Crying in Medieval German Literature. In: GERTSMAN, 2012. 230–248., 245.

⁵⁴ DINZELBACHER, 2009. 62.; PAUL IMHOFF: Tränengabe. In: Wörterbuch der Mystik. Hg. PETER DINZELBACHER. Stuttgart, 1998.² 498–499.

⁵⁵ NAGY PIROSKA: Le don des larmes au Moyen Age. Un instrument spirituel en quête d'institution, Ve–XIIIe siècle. Paris, 2000.; NAGY PIROSKA: A könnyek adománya: egy karizmatikus jelenség pályafutása a középkori Nyugaton. In: Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére. Szerk. KRÁSZ LILLA–OBORNI TERÉZ. Budapest, 2008. 21–35. Általában meglehetősen, hogy a német, angol és francia szakirodalom mennyire nem vesz tudomást egymásról.

idejében létező társadalmi-egyházi gyakorlatot tükröznek. Egy herceg, különösen, ha az éppen felkent uralkodója ellen fogott fegyvert, kínosan ügyelt a részletekre, és minden eszközt megragadott, hogy fellépését mentse és jobb színbe állítsa. Az évtizedekkel későbbi írásba foglalás meglehet nem is állhat olyan messze a csatatéren tényleg megtörténtektől, de erre nem a krónikás szövegből, hanem sokkal inkább a X–XI. századi párhuzamokból következtethetünk.

LÁSZLÓ VESZPRÉMY

The Crying Duke Árpád and the Weeping King Saint Ladislas Military Commanders Shedding Tears in the Gesta of Anonymus (ch. 39) and the Fourteenth Century Hungarian Chronicle Composition (chs. 121, 137)

There are two similarly described battle scenes in the chronicles of the Hungarian medieval historiography where Hungarian commanders invoked God before the battle weeping and humiliating themselves. Their orations are rather strange, especially in the case of the grand duke of the Hungarian pagan tribes, though he apparently regarded himself a part of the salvation history. These scenes haven't attracted much attention till now, and remained unnoticed by the historians of the current topic, 'medieval emotions'.

Such orations and gestures were not unparalleled at all, as we have plenty of similar descriptions in contemporary medieval chronicles. These similar formulations turn up mostly in eleventh century sources, and that would be an argument for a rather early model of these battle scenes in question. On the other hand there are some further examples of weeping heroes and heroines in the Hungarian chronicle composition which may be dated not later than the twelfth century as well.

It may be assumed that the unknown authors of the early chronicles were deliberately aware of the stylistic and historical background of public invocations, contrition, penance and thanksgivings before and after the battles (pre battle and post battle orations) combined with tears. Anyway, the sincerity and reliability, or on the contrary, the total manipulation of these emotions is a rather debated issue in the scholarly literature. Contrary to the theory of Gerd Althoff, weeping and tears were basic reaction facing human dilemmas, military defies and political crises.

Consequently one can't deny totally their historicity, first of all because the public and private spheres of prominent persons, like politicians, commanders were intertwined. Rituals may have played a crucial role, but the intensity of sorrow, penance and joy was seen in presence of tears. The Hungarian case is quite particular as battle descriptions with orations were much later reconstructed, without any possibility of a direct access to contemporary detailed written documents or oral accounts. No question, they are fictive but it is not impossible at all that in case of Saint Ladislas something similar could have happened on the battle field, as these orations may have been a standard part of battle rituals in the second half of the eleventh century.

PITI FERENC
IV. Béla és IV. László király oklevelei
Anjou-kori okiratokban

in memoriam professoris

Ladislai Koszta

Az Anjou-kori oklevéltár-sorozat¹ köteteinek készítése közben a kutató néha, de még mindig találkozhat olyan Árpád-házi királyi oklevelekkel, amik nem szerepelnek a vonatkozó kritikai gyűjteményben.² Jelen dolgozatban négy (a kurzivált belső említésekkel együtt hat) ilyen szeretnék közzétenni latin szöveggel.

1254. jún. 14.

IV. Béla király a Mátyás szepesi prépost és Aba nembeli Mihály comes közötti birtokügyben előbbi javára ítélt.

[B]ela dei gratia Hungarie Dalmacie Croacie Rame Servie Gallicie Lodomerie Cumanieque rex, omnibus presentes litteras inspecturis salutem in omnium salvatore. Totiens negotia in recidive questionis scrupulum revocantur ut nisi litigantium presumptio lege regia radicitus extirpetur dato libello repudii concordia extra mundi terminos exulabit. Ad universorum igitur notitiam volumus pervenire quod cum Mychael comes frater Edemyn de genere Aba fidelem nostrum magistrum Mathiam prepositum de Scepus super quibusdam possessionibus sive terris Ida scilicet cum omnibus suis pertinentiis et Scebus ac Felgaradna³ quas a Petro filio Kail et filiis ipsius et a filiis Georgii fratris eiusdem Petri videlicet Eguruh Alexandro et a Posa et Matheo filio eiusdem tempore

---

¹ Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. (1301–1331), XVII. (1333), XIX–XXXII. (1335–1348), XXXIV. (1350), XXXVIII. (1354), XL. (1356). Szerk. ALMÁSI TIBOR–BLAZOVICH LÁSZLÓ–GÉCZI LAJOS–B. HALÁSZ ÉVA–KÓFALVI TAMÁS–KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–PITI FERENC–RÁBAI KRISZTINA–SEBŐK FERENC–TEISZLER ÉVA–TÓTH ILDIKÓ. Budapest–Szeged, 1990–. (a továbbiakban: Anjou-oklt.)

² SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. Budapest, 1923–1987. (a továbbiakban: Reg. Arp.)

³ A birtokok az Abaúj megyei Kisida (Malá Ida), Zsebes (Šebastovce; ma mindkettő Szlovákia), valamint Petri (Hernádpetri). GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Budapest, 1963–1998. (a továbbiakban: ÁMTF) I. 92–94., 158., 132. (a kötet ezen oklevelet nem idézi)

quo famis pestilentie ingrebat sibi et ecclesie sue sancti Martini de Scepus predicto et successoribus suis cum pecunia reddituum ecclesie sue memorate ducentis scilicet et quinquaginta marcis fini argenti sub suis veris metarum cursibus et antiquis titulo comparaverat emptionis perpetuo possidendas, in nostre maiestatis presentiam evocasset, dicens medietatem ipsarum terrarum ad se iure hereditario pertinere, prenomatus prepositus nobis in loco iudiciali sedentibus respondit ex adverso quod dictas terras bona fide iusto titulo iure videlicet emptitio possidebat, ad quod etiam dixit privilegium se habere. Et licet nobis prima facie visum esset, ut idem prepositus venditores ipsarum terrarum producere debuisset, quia tamen idem fidelis noster prepositus asserebat quod ipsius venditionis refricatio ex malicia procederet venditorum et quod ex voluntate ipsorum suorum etiam omnium adhibito consilio cognatorum ipsas possessiones et terras Mychael repeteret sepefatus, ipsos venditores non precepimus statuendos interloquendo de baronum nostrorum consilio decernentes ut per sua privilegia comprobaret quo titulo vel quo iure terras sive possessiones possideat pretaxatas, prefingentes terminum quando sua super hoc exhibere debeat documenta. Adveniente itaque termino memoratus prepositus *nostre confirmationis privilegium* et Agriensis capituli litteras presentavit *dilucide ostendentes possessiones et terras nominatas ab hominibus supradictis ut premittitur emisse bona fide et actenus ex eodem titulo iuste et pacifice possedissee*.⁴ Nos vero rationibus et allegationibus partium plenius intellectis ad nostrum nichilominus recurrentes edictum quod de baronum nostrorum consilio fecimus deliberato ut possessiones sive terras distractas famis tempore pro certa pecunie quantitate aliquo ex cogitato ingenio, nec ipsi venditores nec aliqua ipsorum propinquitas vel descendentes ab eis repetendi vel venditionem aliquatenus inpugnandi aliquam habeant facultatem, vel in emptorem quoquomodo suam possint dirigere actionem, prenomatas possessiones et terras cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis secundum cursus suarum antiquarum limitationum supranominato magistro M. preposito et dicte ecclesie sue ac successoribus suis dimisimus pacifice possidendas, prefato Mychaeli et heredibus ipsius ac descendentibus ab eis et omnibus qui ipsum Mychaelem aliqua consanguineitatis tangunt linea, perpetuum super hoc

---

⁴ A kurzivált szöveg a király (1254. jún. 14. előtt kelt, a Reg. Arp. által szintén nem tartalmazott) oklevelének említése, amiben megerősítette, hogy a birtokokat Mátyás szepesi prépost jóhiszeműen vásárolta meg és ezen címen azokat jogosan és békésen birtokolta.

silentium sententialiter inponentes. Ut igitur huius rei seriem nulla litigantium valeat cupiditas retractare, ad perpetuam firmitatem presentes litteras concessimus dupplicis sigilli nostri munimine peremniter roboratas. Datum anno ab incarnationis domini millesimo ducentesimo quinquagesimo quarto, decimo octavo Kalendas Julii, regni autem nostri anno decimo nono.

Átírta: jászói konvent, 1345. júl. 27. DF⁵ 272813.

(é. n.)⁶

IV. Béla király visszaadja Péter fia Istvánnak a Pezda fiai által elfoglalt Konthian nevű örökbirtokát.

...quasdam litteras excellentissimi principis domini Bele quondam illustris regis Hungarie recolende memorie .... in quibus comite Stephano filio Petri quondam possessionem Konthian vocatam hereditarii iuris titulo sibi pertinere et per Prezda ac Stephanum filios Pezda occupatam fore auribus regis propala[n]te, ipsa regalis magnitudo eandem possessionem ius ipsius comitis Stephani filii Petri fuisse agnoscens eidem comiti Stephano restituisse reperiebatur evidenter.

Tartalmilag átírta: Nagymartoni Pál országbíró, 1334. okt. 17. DL 2799.⁷

1274.

IV. László király privilegiális oklevele Cséke birtokról.

...litteras privilegiales domini Ladislai dei gratia olym incliti regis Hungarie factum possessionis seu terre Cheke⁸ vocate tangentes in anno domini millesimo ducentesimo septuagesimo quarto confectas...

Tartalmilag átírta: vasvári káptalan, 1384. aug. 3. DL 100202.

---

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár és Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Budapest. (a továbbiakban: DL vagy DF)

⁶ A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa 1245–1270 közöttre keltezi. <http://mol.arcanum.hu/dldf>

⁷ Az aradi káptalan ue. oklevélben tartalmilag átírt, 1317. évi oklevele szerint (Anjou-oklt. IV. 679. sz.) a birtok Bokocha és a zágrábi püspök Zalathnuk nevű birtokával volt szomszédos. ENGEL PÁL digitális térképe alapján – Magyarország a középkor végén. [Budapest, 2001.] – előbbi Felső- és Alsóbakolca (Nova és Donja Bukovica), utóbbi Szalatnok (Podravska Slatina), Konthian pedig a mai Kozice (mind Kőrös megye, ma Horvátország).

⁸ Valószínűleg a Vasvár megyei Cséke birtok lehetett. CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest, 1894. 741.

1287.

IV. László király Baan fia Barleus divéki nemesnek adja érdemeiért a Prasnycha nevű nyitrai várföldet.⁹

...quoddam privilegium serenissimi principis domini Ladislai quondam illustris regis Hungarie laudande memorie sub anno domini millesimo ducentesimo octuagesimo septimo confectum .... in cuius tenore .... magister Barleus filius Baan quondam terram castri Nitriensis Prasnycha vocatam, dicendo eandem vacuum et habitatoribus destitutam contiguam terre seu possessioni sue, petivisset ab eodem domino Ladislao rege sibi dari, et quia de qualitate quantitate seu circumstantiis eiusdem ipsi domino Ladislao regi veritas non constituisset, ideo *fidelibus suis capitulo ecclesie Nitriensi suis dedisset in mandatis, ut cum Nicolao comite de Zolium ipsorum mittere hominem idoneum deberent, coram quo idem homo regius quondam terram castri Nitriensis Prasnycha vocatam reambularet et statueret magistro Barleo nobili de Dyuek, si non fieret contradictum, idemque capitulum Nitriense obtemperantes ipsius domini Ladislai regis parere mandatis et perceptis, iuxta eiusdem preceptum et mandatum cum Renoldo nobili de Kurus¹⁰ serviente eiusdem comitis Nicolai qui vice et nomine domini sui comparuisset, ipsorum hominem misissent fidedignum, qui rediens eidem capitulo dixisset, quod idem Renoldus prefatam terram convocatis commetaneis et vicinis reambulasset et statuisset magistro Barleo nominato vacuum penitus et habitatoribus destitutam, nemine contradictore existente, sub eisdem metis et terminis quibus per predictum castrum habita fuisset et possessa. Quibus sic peractis idem dominus Ladislaus quondam rex Hungarie consideratis fidelibus servitiis et fidelitatum meritis eiusdem magistri Barlei, que ipsi domino Ladislao regi semper et ubique in diversis expeditionibus regni*

---

⁹ Ezen oklevelet Reg. Arp. 3465. sz. tartalmazza (IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–VÉGHELY DEZSŐ: Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. VI. Budapest, 1876. 327–328. alapján), szintén mint tartalmi átiratot (III. András király, 1291. > Kont Miklós nádor, 1359. jan. 24.), és hasonlóan innen idézi a birtokot (ma Práznóc; Praznovce, Szlovákia) ÁMTF IV. 447. is. De mivel ezen tartalmi átirat jóval bővebb, mint az 1359-es – többletként tartalmazza említésként a király (nyilván írásban történt) parancsát a nyitrai káptalannak a birtok iktatására és a káptalan jelentését (ezek vélhetően az eredeti királyi oklevélben átirásra kerültek), valamint Barleusnak a csehek elleni (1278. évi) hadjárat során (ahol a dürnkruti csatában, mint ahogy az oklevél céloz is rá, II. Ottokár cseh király is elesett) tanúsított érdemeinek megemléését –, ezért szövegének közlését nem véltem haszontalannak.

¹⁰ A birtokok a Nyitra megyei Divék (Nyitradivék; Diviaky nad Nitricou), Práznóc (Praznovce) és Koros (Nyitrakoros; Krušovce), ma mind Szlovákiában. ÁMTF IV. 372–375., 447., 412–413.

sui Hungarie impendisset laudabiliter et devote fortune casibus pro fidelitate sue regie maiestati debita se et sua exponere non formidans, et specialiter in expeditione sua quam habuisset contra regem Boemorum eiusdem et regni sui hostem antiqu[u]m, ubi idem rex occubuisset, prefatus Barleus viriliter dimicando suas fidelitates coram sue regie maiestatis oculis laudabiliter demonstrasset, in recompensationem tot et tantorum servitiorum suorum licet ampliora meruisset, prefatam terram Prasnycha cum suis pertinentiis attinentiis et utilitatibus universis dedisset donasset et contulisset eidem magistro Barleo et per eum suis heredibus heredumque suorum successoribus iure perpetuo pacifice et irrevocabiliter possidendam.

Tartalmilag ártírtá: Nagymartoni Pál országbíró, 1345. máj. 12. DL 39077.

Függelék

Az Anjou-oklt. regesztái készítése közben a kutató természetesen figyelemmel van az oklevelek hátlapjára is, ahol sok mindent találhat: pecsétnyomot, kancelláriai jegyzetet, azonos vagy későbbi kéztől az oklevél tartalmára vonatkozó feljegyzéseket, stb. Olyasmit azonban, mint az alábbi feljegyzés, igen ritkán, ezért jelen forrásközlés végére illesztem, függelékként.

A budai káptalan 1362. máj. 7-i birtokiktató levele¹¹ hátlapján ugyanis a következő, versszerű latin szöveg szerepel:

*Vita nostra non est vita
sed misera calamitas
vita nostra sicut umbra*

Másik kéztől pedig egyértelműen ennek magyar fordítása (igaz, csak az első két soré):

*Az mi letunk nem
illet, hanem niomo
rusagos niaualia*

---

¹¹ DL 5122. A forrásban a káptalan jelenti Erzsébet anyakirálynénak, hogy egy békásmegyeri (ma Budapest része) birtokrészt iktattak az óbudai apácáknak.

Vita nostra non est Vita
 sed misera calamitas
 Vita nostra sicue Vinum
 Aquei letum non
 igitur hanem nemo
 refectus manebat.

A kézírások alapján a feljegyzéseket a XVI. századra tenném.
 Hogy szerzőink miért épp egy Anjou-kori oklevél hátulját választották
 gondolataik közlésére, nem tudni – de biztosan nem az 1362. évi
 birtokiktatás kapcsán szomorkodtak, hanem az ország saját korukban
 levő általános (és/vagy saját életük egyedi) rossz helyzetén. Sajnos, a
 költői lelkület csak 3 sorig tartott (a fordítóé pedig még addig sem), de
 egy 1362. évi oklevél hátlapján egy efféle „filozo-poétikus” szöveg némi
 figyelmet még így is megérdemelhet.

FERENC PITI
Charters of King Bela IV and Ladislaus IV
in Documents from the Anjou Era

The paper contains Latin texts of unpublished charters of King Béla IV (1235–1270) and King Ladislaus IV (1272–1290) preserved in charters from the Anjou era in Hungary.

SZŐCS TIBOR

Egy (nem) tipikus alországbíró a késő Árpád-korból: Devecseri Emych fia Márton*

Egy késő Árpád-kori alországbíró¹ életrajzának (akár csak vázlatos) megírása a lehetetlenséggel határos feladat. Nem mintha nem maradt volna fent elegendő alországbírói oklevél a XIII. század utolsó évtizedéből, ám ezek intitulációs címsorából csak az alországbíró keresztnévét ismerjük meg, egyébként nem derül ki róluk semmi releváns. Például a hivatalát megszakitással 1298–1300 között viselő István alországbírónak legalább 63 okleveléről tudunk, míg urától, Ákos nembeli Ernye fia István országbírótól csak 3 (!) oklevél maradt ránk ugyanezen időszakból (további kettőt főpap- és bárótársaival együtt jegyzett). Az egyetlen nyom a helyettesre nézve mégis az országbíró egyik levelében maradt fent: a szervienseinek nevezi benne Istvánt.²

Már ezen adatból is látszik, hogy az alországbírók nem a korabeli világi elit legfelsőbb rétegéből kerültek ki,³ így eleve kevésbé estek a források látókörébe. A „láthatatlanságukért” azonban a kikristályosodott kancelláriai gyakorlat tett a legtöbbet: e szerint a saját okleveleikben csak a keresztnévüket jelölték meg, semmi mást.⁴ Így a „János”, „Pál”, „Benedek”, „István” nevek azonosítása nem lehetséges a más forrásokban szereplő, ugyanilyen nevű személyekkel, pedig lehet, hogy azokban a majdani vagy a volt alországbíró bukkan fel. (Kivétel talán Marcell alországbíró, de az ő azonosítása is felettébb bizonytalan.)⁵

---

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00285/14/2) támogatásával készült.

¹ A hivatal viselőire l. ZSOLDOS ATTILA: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Budapest, 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) (a továbbiakban: ZSOLDOS, 2011.) 35–36. Az alországbírói intézmény késő Árpád-kori különleges helyzetére l. GERICS JÓZSEF: A királyi bírói jelenlét a XIII–XIV. század fordulóján. Jogtudományi Közlöny. Új évfolyam. 17 (1962) (a továbbiakban: GERICS 1962.) 651–657.

² *viceiudici curie domini regis, comiti Stephano, servienti nostro*. Hazai okmánytár. I–VIII. Szerk. IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–PÁUR IVÁN–RÁTH KÁROLY–VÉGHELY DEZSŐ. Győr–Budapest, 1865–1891. (a továbbiakban: HO) VII. 274.

³ Vö. GERICS 1962. 655.

⁴ Az alországbírói intituláció általános formája a XIII. század végén a következő volt: *Nos comes XY [keresztnév] viceiudex curie domini regis*. Ettől a formától gyakorlatilag soha nem tértek el.

⁵ Marcell alországbírót egy ismeretlen, a Kőszegi-famíliából kikerülő országbíró emberének véli Körmendi Tamás, aki több ilyen nevű személyt is talált a Kőszegiek

Az egyetlen markáns kivételt az 1293–1297 között hivatalát töltő Devecseri Márton jelenti. Legalább 54 okleveléről van tudomásunk,⁶ ezekből azonban (ahogy megszoktuk a többiek esetében is) semmi érdemleges nem derül ki róla. Rendelkezésünkre áll azonban néhány olyan 1295–1297 közötti forrás, amik egy bizonyos devecseri Emych fia Mártont alországbírónak jelölnek meg, a legkorábbi (fennmaradt) ezek közül III. András első feleségének, Fennena királynénak 1295. évi oklevelével.⁷ Ezzel megtörtént az a bizonyos azonosíthatóság, amit a többi alországbíró esetében nélkülöznünk kell. Így, ha nem is a „Márton alországbíróra”, hanem a „Devecseri Emych fia Mártonra” vonatkozó egyéb források alapján, de már meg tudjuk rajzolni a pályaképét.

Egy életrajzi összefoglalás első eleme mindig az, hogy az illető honnan származik. Márton esetében már itt is szakirodalmi ellentmondásokba ütközünk. A múlt század fordulójától kezdve ugyanis az volt az általános nézet, hogy a Péc nemzetséghez tartozott. Mindezt egy 1295-ből fennmaradt pecsétje alapozta meg, aminek a pajzsán a Péc nemzetség címerét azonosították be.⁸ Ennek ellenére Márton ismert nemzedékrendjét nem lehetett összekapcsolni a Péc nemzetség ismert tagjaival, így a *genus* történetét tárgyaló XIX. század végi munkák nem is kötötték oda

---

környezetében. Ő is megjegyzi ugyanakkor, hogy az alországbírónak bármelyikükkel való azonosítása igen bizonytalan. KÖRMENDI TAMÁS: Ki volt az országbíró 1293 tavaszán? Megjegyzések Marcell alországbíró pecsétje kapcsán. In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. I–II. Szerk. BÁRÁNY ATTILA–DRESKA GÁBOR–SZOVÁK KORNÉL. Budapest–Debrecen, 2014. (a továbbiakban: KÖRMENDI 2014.) 117–129., 126., 128. (67. jz.)

⁶ Ezek közül hamis: Árpád-kori új okmánytár. I–XII. Szerk. WENZEL GUSZTÁV. Pest–Budapest, 1860–1874. (a továbbiakban: ÁÚO) XII. 567–568.

⁷ *comes Martinus filius Emych de Deuecher, viceiudex domini Andree illustris regis Vngarie karissimi consortis nostri*. HO VII. 242.; vö. Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. SZENTPÉTERY IMRE kéziratának felhasználásával szerkesztette ZSOLDOS ATTILA. Budapest, 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 45.) (a továbbiakban: RD) 274. sz. Az egyéb ilyen források: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Studio et opera GEORGII FEJÉR. Budae, 1829–1844. (a továbbiakban: CD) VI/2. 45. (1296. ápr. 7.); Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN. Budapest, 1923–1987. (a továbbiakban: RA) 4058. sz. (1296); HO VII. 247–248. (1296. jún. 22.); ÁÚO XII. 584. (1296); RA 4154. sz. (1297); ÁÚO X. 275. (1297. dec. 28.)

⁸ A pecsét a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 1359. jelzetű oklevelén lóg. További ép pecsétje a DL 1374. jelzetű oklevelén. Az azonosításra l. CSOMA JÓZSEF: Nemzetségi címerek nyomai az ezredéves kiállításon. (Tizenkét címmerrajzzal) Turul 15 (1897) 1–6., 4.; CSOMA JÓZSEF: Magyar Nemzetségi címerek. In: KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Budapest, 2004. (reprint) (a továbbiakban: KARÁCSONYI, 2004.) 1281.

az alországbíró.⁹ Azonban a neves genealógus, Wertner Mór 1901-ben, amikor publikálta az Árpád-kori országbírók és alországbírók nemzeti hovatartozásáról szóló cikkét, Mártont konkrétan Péc nembelinek tartotta, és meg is rajzolta a családfájának egy részét.¹⁰

Wertner a kérdésre többször is visszatért. Nagy szorgalommal kezdte bírálni Karácsonyinak a magyar nemzetségekről frissen megjelent művét, egy egész cikksorozatot szentelve ennek a Turul folyóirat hasábjain. Itt a Péc nemzetségről szólva már felrótta Karácsonyinak, hogy Mártont nem kapcsolta oda, holott a címere alapján ez indokolt lett volna („elfeledkezve” arról, hogy tíz évvel korábbi művében ő sem tette ezt meg).¹¹ 1908-ban pedig a Péc nemzetséggel kapcsolatos kutatásai során újabb érveket is hozott. Devecseri Márton Emych nevű apját már 1901-ben is az 1274-ben felbukkanó Péc nembeli Devecseri Imrével vélte azonos személynek. 1908-ban ezt megismételte („Emych vagy Emuch az Emericus név diminutivuma”), hozzátéve, hogy az Imre esetében említett Devecser biztosan azonos azzal a Veszprém megyei településsel, ami kétségtelenül Márton alországbíró ősi nemzeti birtoka is volt. A címerképek azonosságára is kitért, megjegyezve, hogy ez önmagában nem elegendő érv („E Márton országbíró legújabb kutatóink Pécz nb. embernek tartják, de tudtommal ezt csak azzal bizonyították be, hogy Márton alországbíró 1295. évi pecsétjében jobb harántpólya van, mely czimerkép a szintén Pécz nb. későbbi Marczaliaknál is látható. E czimerhasznosság magában véve még nem volna elegendő arra, hogy Márton alországbíró teljes határozottsággal a Pécz nemzetség sarjai közé sorozzuk”). Szerinte azonban két nem heraldikai érv is támogatja az azonosítást: egyrészt Márton alországbíró hivatali ideje egybeesett az urának, Péc nembeli Apor országbírónak a hivatali idejével, és „Apornak és Mártonnak egyidejűleg történt felmerülése és elmenetele oly szoros érdekközösségre vall, hogy ez a fennebbi heraldikai támponttal együtt kettejüknek nemzetségbeli rokonságáról tanuskodik”. Másrészt „a XIV-ik

---

⁹ WERTNER MÓR: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I-II. (Történeti, nép- és földrajzi könyvtár 52–53.) Temesvár, 1891–1892. II. 265–269.; KARÁCSONYI, 2004. 886–895.

¹⁰ WERTNER MÓR: Az árpád-kori orszá- és udvarbírák genealógiája. Turul 19 (1901) 7–26., 54–73., 71–72.

¹¹ WERTNER MÓR: Megjegyzések a «Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig» című munkára. (Harmadik közlemény.) Turul 20 (1902) 128–139., 138.

században szereplő veszprémmegyei ifj. Devecseriek a szintén Pécz nb. Lukács zalai főispán és királynéi tárnokmesternek az utódai”.¹²

A továbbiakban jó ideig nem is firtatta senki, hogy Márton tényleg Pécz nembeli-e, elfogadták tényként. Gerics József azonban az 1970-es évek végén már tovább finomított az 1960-as évek elején is óvatos megfogalmazásán,¹³ Bertényi Iván pedig 1986-ban már kifejezetten a familiaritásból eredő főnök-alárendelt viszonyra magyarázta a címerképek azonosságát.¹⁴ Engel Pál monumentális, a magyar nemzetségek genealógiájáról készült adatbázisa nem sorolta Mártont és leszármazóit a Pécz nembeliekhez, még a csak töredékesen ismert tagok közé sem, és ugyanígy járt el Zsoldos Attila is archontológiájában (Zsoldos egyébként már egy 1998-as írásában is jelezte, hogy nem tartja az alországbíró Pécz nembelinek).¹⁵ Körmendi Tamás többször is kifejezetten kiemelte, hogy a régebbi vélekedés ellenére Márton nem tekinthető Pécz nembelinek (ilyenkor Karácsonyira és Engelre hivatkozott, hogy a nemzedékrendbe ők sem vették fel), és ő szolgálta a legalaposabban adatolt magyarázatot is arra, hogy miért találjuk a pecsétjén a nemzetségi címet: a XIII. századi

---

¹² WERTNER MÓR: Ujabb nemzetségi kutatások. (Nyolczadik, befejező közlemény.) Turul 26 (1908) (a továbbiakban: WERTNER 1908.) 122–137., 132–133.

¹³ 1962-ben: „az 1293–1297 közt hivatalban volt alországbíró, Devecseri Márton, ugyanazon Pécz-nemzetség tagja lehetett, mint az ugyanakkor hivataloskodó Apor országbíró” GERICS 1962. 652., 656. 1978-ban: „der zwischen 1293 und 1297 amtierende Vizehofrichter Martin von Devecser auf seinem Siegel das gleiche Wappen des Geschlechts Pécz führte, wie der zur gleichen Zeit amtierende königliche Hofrichter Apor”. Vagyis a Márton pecsétjén lévő címer azonos az akkori országbíró, Apor címerével (nem utalva a nemzetségi hovatartozásra). Mivel a szövegek itt nem idézett részei előtte és utána is szó szerint megegyeznek, ez az apró változtatás nem a véletlen műve. JÓZSEF GERICS: Das Gericht praesentia regia in Ungarn am Ende des 13. Jahrhunderts. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historica. XIX. (1978) (a továbbiakban GERICS 1978.) 33–46., 35.

¹⁴ „Hogy a familiáris ura címerével ellátott pecsétnyomót használt, a XIII. század végén ... még a királyi kúriában is előfordult: Devecseri Márton ... alországbíró pecsétjén ugyanúgy a Pécz nemzetség címerét lehet felfedezni, mint az ugyanakkor működő (s valóban [kiemelés tőlem – Sz. T.] e nemzetséghez tartozó) Apor országbíróén.” BERTÉNYI IVÁN: Középkori címerjogunk néhány kérdése. Levéltári Szemle 36 (1986/2) 21–36., 26.

¹⁵ ENGEL PÁL: Középkori magyar genealógia. Arcanum DVD könyvtár. IV. (családtörténet, heraldika, honismeret) [elektronikus dokumentum] H.n., 2003. (a továbbiakban: ENGEL, 2003.) Pécz nem 1-6. tábla; ZSOLDOS, 2011. 36., 328.; ZSOLDOS ATTILA: Tamás fia Sinka érdemei. (Elhallgatás és manipuláció oklevelek narratioiban.) In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. CSUKOVITS ENIKŐ. Budapest, 1998. 327–337., 333. (48. jz.)

alországbírók ugyanis uruk címerét variálták saját pecsétnyomóikon.¹⁶ Koppány Tibor a devecseri kastély történetéről szóló összefoglalójában pedig megjegyzi Márton kapcsán, hogy Wertner Mór ugyan a Péc nemzetséghez sorolta, viszont Karácsonyi János magyar nemzetségekről szóló művében nem szerepelt az alszágbíró, „ezért [!] a feltételezés tévesnek minősíthető. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a Péc nemzetségnek valóban volt egy Devecserinek nevezett ága, a középkorból ismert ... ágak mellett.”¹⁷ Márton Péc nembeli voltának a XX. század elején megalapozott hallgatóságos elfogadása tehát a XXI. század elejére egyfajta hallgatóságos elutasítássá változott,¹⁸ a szakirodalom ugyanakkor csak arra adott egy lehetséges magyarázatot, hogy miért szerepelhet Márton pecsétjén a Péc nemzetség címe (mert az akkori országbíró oda tartozott, és a korabeli alszágbírók az uruk címerképét használták pecsétjeiken). Wertner egyéb, nem heraldikai érveivel senki nem foglalkozott, megelégedtek annyival, hogy jelezték: Karácsonyi János vagy később Engel Pál sem tekintette Péc nembelinek Mártont.

A Péc nemzetséghez való feltételezett kapcsolódási pontok vizsgálatát kezdjük azzal a megjegyzéssel, hogy a Péc nemzetségnek is volt egy Devecseri ága. Tény, hogy Márton alszágbíró családjának a Veszprém megyei Devecser volt az ősi nemzetségi központja,¹⁹ és a Péc nemzetségnek a birtokai között is felbukkan ilyen nevű település, aminek a birtokosaiból a majdani Szentgyörgyi és Devecseri családok ágaztak ki.²⁰ A felvetés gyorsan „rövidre zárható” azzal az egyszerű ténnyel, hogy a Péc nemzetség Devecser nevű birtoka nem azonos a kérdéses Veszprém megyei településsel, hanem Zala megyében volt. Erre a legegyszerűbb bizonyítékot az az 1341. évi oklevél szolgálja, ami a Péc (*Peech*) nemzetség birtokainak felosztásáról szól, és Devecsert Zala megyeinek mondja (*Devecher in comitatu de Zala*).²¹

¹⁶ KÖRMENDI TAMÁS: A magyarországi nemzetségi címerek kialakulásának kérdéséhez. Századok 143 (2009) 391–426., 402. (56. jz.), 408–409.; KÖRMENDI 2014. 120. (23. jz.), 121–122.

¹⁷ KOPPÁNY TIBOR: Veszprém megye. I. A sümegi vár és a devecseri kastély reneszánsz kőfaragványai. Budapest, 2009. (Lapidarium Hungaricum 7.) (a továbbiakban: KOPPÁNY, 2009.) 111. (12. jz.)

¹⁸ Kivételek természetesen vannak, pl. VERESS D. CSABA: Devecser évszázadai. Veszprém, 1996. 18–19.

¹⁹ Az ezzel kapcsolatos forrásokat lásd alább.

²⁰ KARÁCSONYI, 2004. 888–889., 894.; ENGEL, 2003. Péc nem 4. tábla: Szentgyörgyi.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény. (a továbbiakban: DF) 266743. Anjou-kori Oklevéltár. Szerk. ALMÁSI TIBOR–BLAZOVICH

Ezek után vegyük sorra Wertner érveit. Wertner mindenképp feltételezte, hogy Péc nembeli devecseri Imre azonos Márton Emichnek vagy Emuchnak nevezett apjával, hozzátéve, hogy Imre települése biztosan a Veszprém megyei Devecsert takarja, hiszen királyi emberként környékbeli ügyben járt el. Márton apját a források *Eymich*,²² *Eymech*,²³ *Emych*,²⁴ *Emech*,²⁵ *Emuch*²⁶ alakban tüntetik fel, amiben (a maga változatossága ellenére is) érezni lehet, hogy körülbelül mi lehetett az eredeti névalak.

Ennek ellenére nem zárkozhatunk el attól, hogy mégis ugyanarról az emberről van szó. Devecseri Imre Gutkeled nembeli István fia Miklós országbíró (*N. iudex curie domini regis et comes de Gecke*) kiadási évet nem jelölő május 1-jei oklevelében bukkan fel. A kiadványt biztosan keltezhetjük Wertnerrel együtt 1274-re, hiszen ez az év volt az egyetlen, amely májusának 1-jén Miklós az országbíróság mellett viselte az intulációban is feltüntetett gecekei ispáni címet.²⁷ A levélben az országbíró értesíti a veszprémi káptalant, hogy ajkai (*de Ayka*) István fia Ajka Karácsony nevű serviense elszökött az urától, megrabolta őt, és jelenleg lőrintei (*de Leurente*) Gabirian fiainak a házában tartózkodik, ezért a káptalan adja tanúbizonyságát devecseri (*de Deucher*) Imre királyi ember mellé, aki az elrabolt javakat foglalja le, Karácsonyt és bűjtatóit pedig idézze a király (tkp. az országbíró) színe elé.²⁸

Tudjuk, hogy a „királyi ember” lakhelye mindig közel esett ahhoz a területhez, ahol eljárni szándékozott,²⁹ a Veszprém megyei Ajka és Lőrinte (ma Lőrintepusztá Kolontártól délre) pedig csak néhány km-re

---

LÁSZLÓ-GÉCZI LAJOS-B. HALÁSZ ÉVA-KÓFALVI TAMÁS-KRISTÓ GYULA-MAKK FERENC-PITI FERENC-RÁBAI KRISZTINA-SEBŐK FERENC-TEISZLER ÉVA-TÓTH ILDIKÓ ÉVA. Budapest-Szeged, 1990-. (a továbbiakban: AOKI) XXV. 296. sz.

²² 1274: RA 2514. sz.; 1291: RA 3767. sz.

²³ 1296: CD VI/2. 45.

²⁴ 1280: DF 254698.; 1295: RD 274. sz.; 1296: RA 4058., 4092. sz.; 1297: ÁÚO X. 275. (vö. DL 86885.!). 1315: DF 254698. (AOKI IV. 15. sz.)

²⁵ 1293: RA 3912. sz.; 1297: RA 4154. sz.

²⁶ 1296: HO VII. 248.; 1348: A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I-XII. Pest-Budapest, 1871-1931. (a továbbiakban: Zichy) III. 227. (AOKI XXXII. 914. sz.)

²⁷ ZSOLDOS, 2011. 32.

²⁸ HO IV. 98. = ÁÚO X. 426.

²⁹ ENGEL PÁL: Királyi emberek Valkó megyében. In: Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta CSUKOVITS ENIKŐ. Budapest, 2003. (a továbbiakban: ENGEL, 2003a.) 578-599., 585-586.; SZŐCS Tibor: A nádori intézmény korai története 1000-1342. Budapest, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5.) (a továbbiakban: SZŐCS, 2014.) 232-234.

található Devecsertől – egészen biztos tehát, hogy az itt említett Imre tényleg Márton alországbíró ősi nemzetségi birtokáról való volt. Még az sem lehetetlen, hogy a két név azonos. Nyelvészetiileg ugyan nincsen a névformák között „átjárás”, de mivel a királyi embert az adományt elnyerő vagy panaszt tevő (tehát az ügyet elindító) ember nevezte meg az adott szerv előtt,³⁰ nem kizárható, hogy az országbírói jegyző félreértette (vagy ami elképzelhetőbb: egy korábban készült vázlatból a tisztázat során félreolvasta) a nevet, és az *Emich*-et *Emeric* (= *Emericus*) formában rögzítette. A probléma „csak” annyi, hogy nem világos: ezt a bizonyos devecseri Imrét miért kellene Péc nembelinek tartanunk. Wertner ugyan magától értetődően oda sorolta, a családfán nagyvonalúan „Pécz nb. Devecseri Imre” néven tüntetve fel,³¹ csak hogy a nemzetségi tagok között egyetlen Imrét sem ismerünk a XIII. századból.³² Az tehát könnyen elképzelhető, hogy az 1274-ben említett királyi ember valamilyen formában rokona volt Márton alországbírónak, akár még az is lehet, hogy az apja volt, elrontott névformával. De a Péc nemzetséggel nem tudjuk összekapcsolni őt sem.

Wertner következő érve az volt, hogy az alországbíró és Péc nembeli Apor alországbíró hivatali ideje egybeesett, és ez „oly szoros érdekközösségre vall, hogy ... kettejüknek nemzetségbeli rokonságáról tanuskodik”.³³ Anélkül, hogy itt az alországbírói intézmény korabeli történetébe mélyebben belemerülnénk, el kell mondani, hogy a helyettesek hivatali ideje *többnyire* egybeesett az országbírókkal. Voltak kivételek, ám úgy tűnik, hogy egyfajta „szokásjognak” számított, hogy az új országbíró új helyettest is jelölhetett magának. Mellesleg úgy tűnik, hogy Mártont nem Apor állította, hanem a király jelölte ki erre a hivatalra, de az 1298-ban hivatalba lépő új országbíró, Ákos nembeli István mégis magával hozhatta a hasonló nevű szerviensét alországbírónak.³⁴ Mindez teljes független volt a rokonsági viszonyoktól: abból, hogy egy hivatali főnök cseréjével cserélődtek a helyettesek is,

---

³⁰ ENGEL, 2003a. 592.

³¹ WERTNER, 1908. 133.

³² ENGEL, 2003. Péc nem 1-6. tábla. (Tegyük hozzá: az Imre mellett sem Emych vagy hasonló, sem Henrik név nem fordul elő, bár ez utóbbi nevet ekkortájt már nem is nagyon mosták össze az Imrével.)

³³ WERTNER, 1908. 133.

³⁴ Lásd minderre részben alább, részben István alországbíró szerviensi mivoltára vonatkozólag fentebb a 2. jegyzetben.

egyáltalán nem következik az, hogy köztük bármilyen vérségi kapcsolat állna fent.

Wertner legutolsó érve tűnik a legnyomósabbnak: „a XIV-ik században szereplő veszprémmegyei ifj. Devecseriek a szintén Pécz nb. Lukács zalai főispán és királynéi tárnokmesternek az utódai.”³⁵ A forrásmegjelöléssel egyébként soha nem fukarkodó Wertner itt sajnos semmilyen hivatkozást nem adott, így nem tudjuk, hogy pontosan kiket értett a „veszprémmegyei ifj. Devecseriek” alatt, akik Lukács „utódai”. Azonban úgy tűnik, hogy itt is arról a tévedésről van szó, hogy összekeveredett a Veszprém megyei és a Zala megyei hasonló nevű település. Pécz nembeli Márk fia Lukács zalai ispán és királynéi tárnokmester volt a XIII. század legvégén,³⁶ akinek a fiai (Dezső, Apor, István, Egyed és Miklós) jelennek meg abban a már említett 1341. évi oklevélben, ahol a nemzetségi birtokukat felosztják – többek között a levélben Zala megyeinek mondott Devecsert is.³⁷ A fiúkat valóban „devecserinek” nevezik a források (*Nicolaum, Stephanum et Egidium filios Lucasii de Dewecher*),³⁸ csak hogy itt a Zala megyei „ifj. Devecseriekről” van szó. Ismerjük Márton alországbíró leszármazóit is ebből az időből,³⁹ de őket sem lehet összekapcsolni sem Lukács ispánnal, sem más Pécz nemzetséggel.

Engel Pálnak tehát tökéletesen igaza volt, hogy Mártont és nemzetségét nem vette fel a Pécz nembeliek közé, ahogy azok álláspontja is helyes, akik hozzá hasonlóan nem fogadták el e rokonságot.

Márton életét V. István uralkodásaig (1270–1272) tudjuk visszavezetni a későbbi források segítségével. III. András egy 1293. évi adománylevelében sorolta fel röviden Márton (akkor még nem alországbíró) érdemeit, megemlítve hogy szolgálatait elsőként a megboldogult István és László királyoknak tette.⁴⁰ A IV. László alatti érdemeit részben ismerjük, és azok az 1273. évi cseh betöréshez kötődtek, amikor is Márton felsőlendvai várnagy volt (lásd alább). Az 1270-es évek elején tehát már

---

³⁵ WERTNER, 1908. 133.

³⁶ ZSOLDOS, 2011. 326.; ENGEL, 2003. Pécz nem 4. tábla: Szentgyörgyi.

³⁷ AOKI XXV. 296. sz.

³⁸ Tamás alországbíró 1353. ápr. 19-i oklevelében, amit Garai Miklós 1433. évi oklevele írt át. Kiadása: NAGY IMRE: A Pécz nemzetség örökösödési pere 1425–1433. Székfoglaló értekezés. Budapest, 1892. 28–49., 37.

³⁹ Lásd alább és a Függelékben.

⁴⁰ *primum domino Stephano ac Ladizlao illustribus regibus Hungarie feliciū recordationum...* Kiadása: RA 3912. sz.

olyan korú volt, hogy várnagyi tisztséget viselhetett, és már szolgálatába tudott állni V. Istvánnak is, ezek alapján legalább 20 éves lehetett ekkor. Vagyis Márton legkésőbb az 1250-es évek elején született, de elég nagy annak az esélye, hogy inkább a korábbi évtized(ek)ben. Születési idejét azonban nem tolhatjuk ki az 1230-as éveknél korábbra, mert tudjuk, hogy részt vett III. András 1291. évi osztrák hadjáratában, ahol a király szeme láttára egy német katonát személyesen ejtett foglyul.⁴¹ Ez egy 1230-as évek elején született (tehát 60 éves) ember esetében már nehezen elképzelhető, így Márton születési idejét valamikor az 1240-es évek idejére, vagy az 1250-es évek legelejére helyezhetjük.

Apjának csak a nevét ismerjük, amit a források, mint fentebb említettük, *Eymich~Eymech~Emych~Emech~Emuch* alakban tüntettek fel. Ezek közül a leggyakrabban előforduló az *Emych* forma, a továbbiakban mi is ezt használjuk. Bár eléggé ritka név, így felbukkanása önmagában is feltűnő lehet, ám egymagában sehol nem találkozunk vele, csak Márton apja nevéként (hogy azonos-e az 1274-es devecseri Imre királyi emberrel, nem tudjuk). Egy 1291. évi oklevél pedig egy bizonyos Emin fia Gyulát Márton unokatestvérének (*frater patruelis*) nevezett,⁴² tehát Emych és Emin testvérek voltak. Tudjuk ezen kívül, hogy Emychnek volt még egy János nevű fia is, Eminnek pedig – mint láttuk – egy Gyula nevű fia.⁴³ Az Emych név német eredete még nem jogosít fel arra, hogy bármit is mondjunk a család korábbi történetéről, így azt sem tudjuk, hogy kik, mikor és hogyan jutottak a Veszprém megyei Devecser birtokába.

A legkésőbb az 1250-es évek elején született Márton tehát V. István király környezetében tűnt fel először az 1270-es évek elején. Valószínű, hogy nem ifjabb királyi időszakából ismerkedtek meg, hiszen István területe a keleti országrészbe esett az 1260-as években. Az 1293. évi levélben közhelyszerűen említett „érdemes szolgálatok” milyenségéről nincs tudomásunk, de abból, hogy a cseh betörés idején, vagyis 1273 augusztus–október folyamán⁴⁴ a Vas megyei Felsőlendva várnagya volt, talán valamilyen hasonló kisebb katonai-igazgatási posztot feltételezhetünk. IV. László 1274. évi oklevelének az elbeszélése szerint, amikor a cseh király (II. Ottokár) serege sok határmenti várat és erősséget elfoglalt, akkor Márton lendvai (*in castro Lyndua*) várnagyként velük

---

⁴¹ RA 3912. sz.

⁴² Kiadása: RA 3767. sz.

⁴³ Uo.

⁴⁴ KRISTÓ GYULA: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. (a továbbiakban: KRISTÓ, 1986.) 142.

csatázva megvédelmezte a várát, ahol 4 szerviensét (az ország nemeseit) meggyilkolták, és ebben az összecsapásban Márton is komoly sebet szerzett. Mindezekért a király egy Veszprém megyében lévő, Kohár (*Kohar*) nevű királynéi földet adott Izabella királyné beleegyezésével Mártonnak, ami (mint a határjárásból kiderül) a nyugati irányból határos volt Márton Devecser (*Dewecher*) nevű öröklött földjével.⁴⁵ Az adományt Izabella királyné is megerősítette,⁴⁶ majd a nagyobb biztonság kedvéért Márton megerősítette III. Andrással is 1291-ben, illetve annak feleségével 1294-ben.⁴⁷ Ennek ellenére leszármazóinak mégis meggyúlt vele a baja: 1340 és 1359 között többször, többen is megpróbálták elperelni tőlük, 1351-ben maga Erzsébet anyakirályné.⁴⁸ Kohárt mindazonáltal még 1488-ban is a devecseri Csoron család, a família leszármazói kezén találjuk.⁴⁹

Márton birtokszerzési taktikáját később is az határozta meg, hogy Devecserrel szomszédos területek kerüljenek hozzá, sőt, Devecser nem általa bírt részei is. 1280-ban a veszprémi káptalan oklevele szerint 22 márkát hitelezett devecseri nemeseknek, akik ezért cserébe elzálogosították neki 18 évre a Devecserben bírt birtokrészüket. 1298-ban nem történt meg a visszafizetés, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy 1315-ben Márton egyik fia (akinek a neve az oklevélben nem vehető ki tisztán) megerősítette a veszprémi káptalan előtt ezt a zálogba adást és az ott olvasható határleírást.⁵⁰ A devecseri birtokrészt elzálogosítóit (Farkas fia Ágoston és a fivérének a fiai, Balázs és fivére: Privarth [?], Mihály fiai: István, János, Péter és Miklós) azonban nem tudjuk elhelyezni Márton alországbíró családfáján, ezért azt sem tudjuk, hogy rokonok voltak-e Mártonnal, vagy sem (az 1280. évi záloglevél mindenestre nem utal rokoni kapcsolatra).

---

⁴⁵ Kiadása: RA 2517. sz.

⁴⁶ RD 160. sz.

⁴⁷ RA 3767. sz.; RD 272. sz. Az 1291. évi megerősítés nyilván az 1290/1291-es törvények miatt történt, ahol kimondták, hogy a IV. László által „igazságtalanul” tett birtokadományokat vissza kell vonni. *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary – Decreta regni mediaevalis Hungariae*. I. Transl. and eds. JÁNOS BAK–GYÖRGY BÓNIS–JAMES ROSS SWEENEY. (The Laws of Hungary. I/1.) Schlacks, 1989. 43–45.

⁴⁸ A pereskedés korábbi részleteit Tamás országbíró 1351. jún. 27-i oklevele (DF 266179., vö. AOKl XXIV. 371., 378. sz.; AOKl XXV. 350–351., 355., 359. sz.), ill. Kont Miklós nádor 1359. ápr. 7-i oklevele (DF 254700., vö. AOKl XXV. 679., 762. sz.) beszéli el.

⁴⁹ SOLYMOSI LÁSZLÓ: Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernust-féle megyei adószámadások. In: *Tanulmányok Veszprém megye múltjából*. Szerk. KREDICS LÁSZLÓ. Veszprém, 1984. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 3.) 121–239., 186.

⁵⁰ DF 254698. (vö. AOKl IV. 15. sz.)

Amikor III. András 1290-ben elnyerte a koronát, akkor a környezetében ott találjuk Mártont is. A király 1293. évi adománylevele szerint már a koronázása előtt is a hívének számított, onnantól kezdve, hogy András bejött az országba (*a tempore introitus nostri in regnum Hungarie post et ante coronationem nostram* teljesítette a szolgálatokat).⁵¹ Egy 1297. évi adománylevelével pedig külön kihangsúlyozta, hogy az András trónralépte körüli időkben *nullis suasionibus*, vagyis senkinek sem a tanácsára, hanem magától állt ki a király mellett.⁵² Ha a koronázás előtti szolgálatok emlegetését nem csak egy minden alap nélküli közhelyes szófordulatnak fogjuk fel (és mivel ilyesmi felemlegetésével ritkán találkozunk, okkal tekinthetjük egyedinek, és ezért valósnak), akkor aligha arra a pár napra célzott András, ami a Bécsből való kihozatala és a fehérvári koronázása között eltelt 1290 júliusában.⁵³ Az előző királlyal, IV. Lászlóval elégedetlen Lodomér esztergomi érsek és köre már 1290 elején felvette a kapcsolatot az ifjú Andrással, aki el is indult Velencéből Magyarországra, ám Hahót nembeli Arnold sztrigói várában elfogta és Bécsbe küldte Albert osztrák herceghez.⁵⁴ Nem lehetetlen, hogy Márton valamilyen formában már kezdettől (azaz 1290 elejétől) fogva azok közé tartozott, akik András behozatalát egyengették, bár származása és ezáltal politikai súlya alapján biztosan nem döntéshozói szerepben volt, legfeljebb mellékes segítségként (pl. a majdani királyt a határtól kísérők között).

Az 1297. évi adománylevelével azt is hozzáteszi a koronázás ideje körüli szolgálatok kapcsán, hogy „egyes meg nem nevezendő, de jól ismert személyek” (*per quosdam eciam non nominandos, sed tamen satis notos*), akik a király ellen is törtek, sok kellemetlenséget okoztak Mártonnak, pusztítván a vagyonát és öröklött birtokait.⁵⁵ Hogy kikre gondolt itt a szöveg, nem tudjuk biztosan, mindenesetre kézenfekvőnek tűnik a Nyugat-Dunántúlt uraló Kőszegiekre gondolnunk, akiknek bőven „elért a kezük” Veszprém megyéig, és tudjuk, hogy 1290 második felében el is foglaltak néhány birtokot az ország más részein. De gondolhatunk a Kőszegiekkel szövetséges Zala megyei Péc nembeli Aporra és fivérére,

---

⁵¹ Kiadása: RA 3912. sz.

⁵² ÁÚO X. 260. (RA 4154. sz.)

⁵³ LENKEY ZOLTÁN–ZSOLDOS ATTILA: Szent István és III. András. [Budapest,] 2003. (a továbbiakban: ZSOLDOS 2003.) 136.; az akkori napok történéseire l. még: KÁDÁR TAMÁS: Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András király megkoronázásának időpontjához. Levéltári Közlemények 84 (2013) 3–25., 8–10.

⁵⁴ ZSOLDOS 2003. 131., 135.

⁵⁵ ÁÚO X. 260–261. (RA 4154. sz.)

Lukácsra, akik ekkortájt szintén hatalmaskodtak a veszprémi püspök birtokain,⁵⁶ és nyilván nem csak ott. Annál is inkább szóba jöhetnek e hatalmasságok, mert 1297 második felében a Kőszegiek éppúgy szövetségesnek számítottak,⁵⁷ mint Péc nembeli Apor, aki történetesen ekkor éppen Márton közvetlen fölérrendeltje, az országbíró volt! Mindez magyarázhatja az 1297-ben kelt oklevél finom megfogalmazását, hogy a dűlást jól ismert, de most meg nem nevezendő személyek követték el.

Mártonnak hamar módja nyílt, hogy ismét bizonyítsa hűségét András felé. Az Albert osztrák herceg ellen 1291 nyarán folyó hadjáratban⁵⁸ kitüntette magát a családjával együtt. Márton ott volt Bécs augusztusi ostrománál is, ahol a város környéki (*sub castro civitatis Wiennae*) egyik összecsapás során az unokatestvére, Emin fia Gyula életét vesztette.⁵⁹ A vidéki portyák során pedig az osztrák herceg által a Kőszegiektől elfoglalt Németújvár környékén (*circa Novam Civitatem*) hőiesen harcolván egy német katonát a király szeme láttára ejtett foglyul.⁶⁰ Mindezért nem maradt el a jutalom: nem sokkal a hadjárat után András megerősítette a családot (Mártont és fivérét: Jánost, illetve a Bécs alatt elhunyt Gyula fiait) Kohár birtokában, 1293. március 21-én pedig megkapta a királyi gajdosok (fúvosok) Bogdány nevű földjét, ami történetesen ismét szomszédos volt Márton Devecser nevű öröklött birtokával.⁶¹ Ez az oklevél az utolsó olyan forrás, ami még Márton alországbírósága előtt született.

Ezen a ponton érdemes egy pillanatra megállni, és még egyszer áttekinteni, hogy mit is tudunk Mártonról, milyen karriert futott be az alországbírói szék elnyerése előtt, mert mindez lényeges lesz majd a hivatalba kerülése kapcsán is. Láttuk tehát, hogy származását és vagyonát tekintve Márton egy átlagos dunántúli kisbirtokos nemes volt, aki azonban már kezdettől fogva kapcsolatot ápolt a királyi udvarral, és várnagysága idején (mely poszt szintén egy kis- vagy középbirtokos nemes karrierjéhez illett, a tartományurak pl. szívesen adták a saját szervienseiknek a várnagyságot), 1274-ben már saját nemes szerviensei voltak. Az 1280-as években már rendelkezett valamennyi mozgó vagyonnal (22

---

⁵⁶ Minderre I. ZSOLDOS 2003. 162., 164.

⁵⁷ ZSOLDOS ATTILA: III. András nádorai. Történelmi Szemle 52 (2010) 303–327., 322.

⁵⁸ KRISTÓ, 1986. 151–152.

⁵⁹ 1291: RA 3767. sz.

⁶⁰ 1293: RA 3912. sz.

⁶¹ *terram quorundam populorum nostrorum, qui vulgariter goyduz dicuntur, Bugdan vocatam in comitatu Wesprimiensi existentem ea potissimum ratione, quoniam sue terre hereditarie Dewecher vocate vicinatur.* Kiadása: RA 3912. sz.

márkát kölcsön is tudott adni), és III. Andráshoz (legalábbis annak oklevele szerint) a saját döntése alapján csatlakozott. Mindezek az adatok nem egy magasabb főúr szolgálatában álló szerviensre vallanak, hanem egy nem túl hatalmas és nem is túl gazdag, de alapvetően autonóm középnemesre. Ennek fényében érthetőbbé válik Gerics József azon észrevétele, hogy Márton alországbíró nem Apor országbíró, hanem maga a király nevezte ki az alországbírói posztra.⁶²

De mit is jelentett a XIII. század végén alországbírónak lenni? A kérdést nagyvonalakban Gerics József kutatásai tisztázták.⁶³ A király már a XI. században sem bíraskodott mindig személyesen, általános helyettese a királyi udvarban a XII. század végéig a nádorispán volt,⁶⁴ aztán a XII–XIII. század fordulójától kezdve az országbíró. Ám a XIII. század utolsó évtizedében az országbíró helyére annak helyettese, az alországbíró (*viceiudex curie*) lépett. Közvetlenül ő képviselte a királyi jelenlétet és ő vezette az udvarban a királyi jelenlét bíróságát. Ez azt jelenti, hogy ha valaki a királyi kúriába a királyhoz ment ítéletért, akkor ügye nem az uralkodó, még csak nem is az országbíró, hanem annak helyettese elé került automatikusan, aki a király nevében járt el. Az alországbíró természetesen felterjeszthette a pert a király személyes jelenléte elé. Az országbíró ekkor kihagyták a „fellebbezési láncból”, neki közvetlen bírói feladatai nem voltak.

Így kialakult egyfajta kettősség, amire Gerics is felhívta a figyelmet: az alországbíró egyrészt az országbírónak alárendelt személy maradt: a hivatalváltások egybeestek az országbírói hivatal változásaival,⁶⁵ tehát az alországbíróat vélhetően az országbíró nevezte ki, akinek sokszor ténylegesen az alárendeltje is volt (Ákos nembeli István országbírónak pl. István alországbíró a szerviense volt). Másfelől viszont, hivatali feladataiknál fogva, közvetlenül a királyhoz is kötődtek az alországbírók. Ezen helyettesek társadalmi helyzetét Gerics így foglalta össze: „E bíróság vezetésére alkalmas személy csak a birtokos nemeseknek a bárókénál alacsonyabb rétegeiből kerülhetett ki. Az ő ambícióikat elégíthette ki, számukra hozhatott társadalmilag emelkedést és

---

⁶² GERICS, 1962. 653–654.

⁶³ GERICS, 1962.; GERICS, 1978.; l. még: GERICS JÓZSEF: A magyar királyi kúriai bíraskodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez. In: Uő: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Budapest, 1995. (METEM-könyvek 9.) 295–318., 296–298.

⁶⁴ SZÓCS, 2014. 33–49.

⁶⁵ Tegyük hozzá: ez nem mindig volt így. A kérdést egy másik tanulmányban fejtjük ki.

vagyonukban gyarapodást a királyi jelenléti bíraskodás vezetése.”⁶⁶ Gerics József emellett rámutatott, hogy Devecseri Márton alországbíró kivételes abból a szempontból, hogy őt nem az országbíró, hanem a király nevezte ki. Mindezt III. András 1297. évi, Mártonnak szóló adománylevele alapján gondolta, amiben az áll, hogy Márton „az alországbíroságot, amelyet Apor mester országbíró helyetteseként jóindulatunkból és különös kegyelmünkből nyert el, dicséretesen viselte.”⁶⁷

Márton addigi karrierje tökéletesen összevág mindezzel. A devecseri nemest semmilyen módon nem tudjuk Péc nembeli Aporhoz kötni, nem csak származása révén, de más szempontból sem. Annál inkább kötődött III. András királyhoz, ezért ideális jelölt lehetett az alországbírói posztra a szemében, és persze az András körül álló főpapi kör szemében,⁶⁸ akiknek a vezetője, Lodomér vélhetően ismerhette őt még az András megkoronázása körüli időkből, amit szintén az esztergomi érsek szervezett meg. Kisnemesi karrierjének méltó betetőzése lehetett a királyi jelenléti bíróságának a vezetése. A szokásjog természetesen megkívánta, hogy névlegesen az országbírótól függjön (az alországbírói pecsétjére is felvéselte a Péc nemzetség címerét), de hogy ő *de facto* tényleg nem Apor embere volt, hanem a királyé (és a körülötte álló főpapi köré), azt jól mutatja egy konkrét eset. Márton alországbíró egy 1295. szeptember 21-én kiadott, teljesen rutinesetet tárgyaló oklevelében a Baranya megyei Vajszlói birtokot a margitszigeti apácának ítélte Jakab németi nemes ellenében. Ezen oklevél végén Márton megjegyzi, hogy vasvári Mihály mester, Apor országbíró jegyzője (*notarius*) Apor meghagyására vele volt együtt az országbíró jogának érvényre juttatása végett (*ad exhibendum iura sua*), és az alországbíró minden ügyben, de különösen a pecsétjének az ügyében társaként bízott benne, ennek ellenére a jegyző Márton tudta és beleegyezése nélkül az előbb pervesztes Jakabnak oklevelet adott az apácák ellenében az alországbírói pecsét alatt. Éppen ezért ezt az oklevelet Márton érvénytelennek nyilvánította.⁶⁹ Látjuk tehát, hogy Apor a saját jegyzőjét delegálta a budai kúriába „a jogainak érvényre juttatása

---

⁶⁶ GERICS, 1962. 655.

⁶⁷ *In viceiudicatu etiam curie nostre, quem de nostro beneplacito et gratia speciali vice magistri Opor iudicis curie nostre habuit, sic laudabiliter ... se gessit.* ÁÚO X. 261. Ford.: GERICS, 1962. 653.

⁶⁸ A III. András mögött álló főpapi körre és a király mellett álló tanácsosokra l. GERICS JÓZSEF: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Budapest, 1987. 283–309.

⁶⁹ ÁÚO X. 197.

vége” , ami azt mutatja, hogy Mártont csak névlegesen tekinthette az őt képviselő saját emberének.⁷⁰

Márton alországbírói működését részletesen itt most nem tárgyaljuk, az a személyére és életére vonatkozóan egyébként sem szolgál semmilyen lényegi információval. Azt azonban érdemes megemlíteni, hogy Budára költözése és a királyi bíróság vezetése alatt sem hagyta abba birtokgyarapító politikáját. Sőt, most kezdte meg csak igazán, hiszen a kor szokásjogának megfelelően bizonyos esetekben az elítéltek vagyonának 2/3-ad része bírói jogon őt illette meg,⁷¹ ahogy a kiszabott bírságokból is részesült. 1295 szeptemberében kapta adományként Fennena királynétól (közelebbről nem részletezve, csak a királynak és a királynénak tett érdemes szolgálatokat jelölve meg az adomány indokaként) a Pápa mellett fekvő Isal nevű királynéi földet, amin egykor királynéi tárnokok éltek, és vélhetően ugyanekkortájt szerezte meg ugyancsak Fennena királynétól a Teszer nevű, szintén Pápa mellett fekvő királynéi földet.⁷²

Bírói részként jutott 1296-ban a szintén Veszprém megyei Patvására és a Zala megyei Nosztré birtokok összesen 40 márkányi részéhez,⁷³ és ugyanebben az évben igen nagy, összesen 500 márkányi hasznót húzott a toronyi Domonkos és a Tiborc-fiak peréből, amit Tiborc fiai: Péter és Tamás indítottak színe előtt toronyi, másképpen visegrádi Domonkos ellen, birtokaik feldúlása miatt. A pert Márton a király színe elé tette át, ahol végül kiderült, hogy az ügyet egyszer már lezárták, még IV. László idején, ezért a fivéreket elmarasztalták patvarkodás vétségében. Közülük Tamás még idejében elszökött a királyi udvarból, de fivérének, Péternek az arcára rá akarták sütni a patvarkodók bélyegét, és hogy ezt elkerülje, átadta a Bars megyei Udal nevű birtokát az alországbírónak, állítólagosan 250 budai ezüstmárka értékben.⁷⁴

---

⁷⁰ Mutatkozik jó néhány kérdőjel a kinevezéssel kapcsolatban. Márton volt az egyetlen olyan alországbíró, aki a király környezetéből jött, vagy sem? Pontosán mikor nyerte el a méltóságát, közvetlenül Apor legkésőbb júliusi hivatalba kerülése (vö. ZSOLDOS, 2011. 35.) után, vagy valamivel később, és Apor helyettese kezdetben a korábbi alországbíró, Marcell volt? Mindez némileg összefügg Körmendi Tamás nemrég kifejtett elméletével is, ami szerint Apor és Tamás országbírók között egy Kőszegi familiából származó tag (talán Kőszegi Miklós) töltötte be a posztot, és Marcell az ő alországbírója volt (KÖRMENDI 2014.). A kérdés tárgyalása túlságosan messzire vinne a mostani témánktól, ezért egy külön tanulmányban fejtjük ki ezzel kapcsolatos véleményünket (vö. 65. jz.).

⁷¹ Vö. SZÓCS 2014. 254–255.

⁷² RD 274–275. sz.

⁷³ RA 4058. sz.; vö. RA 4064. sz.

⁷⁴ ÁÚO XII. 585–587.

Márton megerősítette mindezt a királlyal is,⁷⁵ és június 22-én még Lodomér esztergomi érseket is rávette, hogy minden ellenszolgáltatás nélkül mondjon le a kedvéért a birtokra vonatkozó jogairól, Lodomér ugyanis korábban a saját nevében gyűjtetett népeket Udalra.⁷⁶ Ez arra utal, hogy jó viszonyt tartott fent az érsekkel is, bár ez (az Andrással a kezdetektől való jó kapcsolat fényében) nem olyan meglepő. Hogy Lodomér itt tényleg szívességet tett Mártonnak, mutatják a későbbi történések. Udal ugyanis elvileg nem maradt az alországbíró tulajdonában, mert a király egy évvel később illő kárpótlás mellett elvette tőle, arra hivatkozva, hogy a per végső soron előtte kötött ki, és ő hozott ítéletet, tehát a bírói rész őt illeti. A valódi indok az volt, hogy Udalt megkívánta Rátót nembeli Domonkos tárnokmester is, III. András pedig teljesítette a kérését, és átadta neki (Domonkos végül elcserélte a birtokot Lodomér esztergomi érsekkel egy másik földért).⁷⁷ Az érseknek tehát tényleg fontos volt a Bars megyei föld (a Domonkossal való csereoklevél meg is indokolja: a szomszédos földeket is Lodomér birtokolta), még cserebirtokot is adott Domonkosnak, egy évvel korábban mégis lemondott jogairól Márton javára. A Mártonnak Udalért adott királyi kárpótlás pedig nem volt más, mint a Szent Lampert tiszteletére emelt somlói királyi apácamonostor patronátusi joga, mely monostor Márton Devecser nevű birtokával volt határos.⁷⁸ Mivel a későbbi Apácasomló királyi monostornak számított, és közvetlenül Esztergom fennhatósága alá tartozott, így az adományt az érsek beleegyezésével (*venerabilis patris domini Lodomerii archiepiscopi Strigoniensis consensu*) tette a király,⁷⁹ és az érsek egy külön oklevélben is megerősítette mindezt az őt személyesen felkereső alországbíró számára.⁸⁰ Udalt később mégis Márton leszármazóinak a kezén találjuk: 1348-ban fiai és unokája eladták Becsei Töttösnek és Vesszősnek 100 budai márkáért.⁸¹ Hogy hogyan került vissza (egy része) az alországbíró tulajdonába, nem tudjuk.

---

⁷⁵ RA 4092. sz.

⁷⁶ *ad terram Vdol sub nomine nostro populi convocentur et etiam congregentur, et hoc facere teneamur propter commune bonum omnibus.* HO VII. 247–248.

⁷⁷ FERDINANDUS KNAUZ: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. II. Esztergom, 1882. 413–414. (RA 4149. sz.)

⁷⁸ ÁÚO X. 260–262. (RA 4154. sz.)

⁷⁹ ÁÚO X. 262.

⁸⁰ ÁÚO X. 275–276.

⁸¹ AOKI XXXII. 914. sz.

Márton anyagilag jól járt a per során elszökött másik fivérrel, Tamással is. Az ő lefoglalt vagyonából került a kezére a Pozsony megyei Vöröskő vár fele és az ahhoz a félhez tartozó 14 falu. Mivel Pozsony megyei birtokokra nem volt szüksége, inkább eladta azt Csák nembeli Máténak, a későbbi hírhedt trencsényi nagyúrnak 200 márkáért „és egy olyan hadipáncélért a tartozékaival együtt, amelyet a király olyan bárója szokott hordani, mint Máté mester”.⁸² Ha feltételezzük, hogy az elszökött Péter meg nem bélyegzésétől itt is 250 марка fejében tekintett el (még ha kényszerből is), akkor a páncél értéke 50 марка lehetett. Ez utóbbi tétel jól mutatja, hogy az ambiciózus Márton hogyan igyekezett egyre feljebb kapaszkodva külsőségekben is hasonlítani „a király olyan báróihoz, mint Máté mester”, hiszen a drága páncél aligha katonai okokból kellett az akkor már egyre idősödő alorshágbírónak.

Márton utolsó ismert felbukkanása 1297. december 28-ra tehető. Lodomer érsek mondott oklevele (amiben megerősíti az elébe járuló alorshágbíró Apácasomló birtokában és kegyuraságában) még tisztségében említi őt, szűk egy hónappal később, 1298. január 21-én viszont már Istvánt találjuk az alorshágbírói székhelyben.⁸³ Nem tudjuk, hogy Márton meghalt-e, vagy egyszerűen leváltották, mindkét lehetőség elképzelhető, mert névleges urának, Apor orshágbírónak a hivatalcseréje nem datálható pontosan. Annyi biztos, hogy Apor 1297-ben adatolható utoljára orshágbíróként, 1298 nyaratól pedig már biztosan „dunáninnen” nádor. Az új orshágbíró, Ákos nembeli István feltűnése sem datálható pontosan.⁸⁴ Azt tudjuk, hogy január végén egy bizonyos István tűnik fel az alorshágbírói poszton, ám február végétől–március első felétől kezdve már Benedek viseli azt.⁸⁵ Ősztől kezdve ismét egy István nevű alorshágbíróval találkozunk, aki (mint azt már többször is említettük) Ákos nembeli István orshágbíró szerviense volt. Ha a januári és az őszi

---

⁸² *pro una lorica militari cum appendiciis eiusdem scilicet, quam lorica talis baro regis, sicut magister Mathaeus ... in sua propria persona portare consuevit.* CD VI/2. 46.

⁸³ ZSOLDOS, 2011. 36.

⁸⁴ Lásd minderre ZSOLDOS, 2011. 25., 35–36.

⁸⁵ Legalábbis ez az időszak következik az esztergomi káptalan 1298. márc. 23-i leveléből, amely szerint Benedek alorshágbíró meghagyása értelmében a peres felek márc. 19-én kiszálltak a Hont megyei Kovárszeg birtokra (ÁÜO V. 193.). Ha az alorshágbíró parancsát 19-én teljesítették (amit megelőzött a felek Budáról Esztergomba menetele, ott tanú kérése, majd a Hont megyei birtokra való közös kiszállás), akkor az erre utasító alorshágbírói kiadvány legalább másfél-két héttel korábban kelt. Az is valószínű, hogy Benedek nem mindjárt hivatalba lépte napján foglalkozott ilyen hétköznapi ügyekkel, tehát egy (rövid) ideje akkor már hivatalában volt.

István azonos (vagyis a januári István is az Ákos nembeli nagyúr alárendeltje volt), akkor a legegyszerűbb arra gondolnunk, hogy valamikor január első felében új országbíró került a székébe, és ragaszkodott hozzá, hogy a saját embere legyen a helyettese, amibe III. András bele is egyezett. (Tehette ezt annál könnyebben, mert a bárói túlhatalom fő ellenlábasa, Lodomér érsek 1298 január elején elhunyt.)⁸⁶ Mártont tehát leváltották és mehetett vissza Devecserbe.

Azonban arra is gondolhatunk, hogy a két István nem azonos, hiszen az igen gyakori nevükön kívül semmi nem köti össze őket (a januári István egyetlen ismert kiadványa nem eredetiben maradt ránk, így nem tudjuk ellenőrizni, hogy ugyanazt a pecsétet használta-e rajta, mint az ősztől hivatalba lépő István). Ez esetben viszont a legkézenfekvőbb arra gondolnunk, hogy az egyébként sem fiatal, utolsó adományként patronátusi jogot kérő, a lelkiek felé forduló Márton elhunyt. Egy ismeretlen István volt utóda, de nem sokáig, mert az új országbíró helyettese előbb egy közelebbről szintén nem ismert Benedek, utána pedig István lett. Ez utóbbi lehetőség megmagyarázná azt, hogy Ákos nembeli István országbíró szemszögéből mi értelme volt először szerviensét, Istvánt alországbírónak kinevezni, majd néhány hétre rá leváltani, és ősszel újra visszahelyezni: semmi, mert a két István nem azonos. Mindkét lehetőség szóba jöhet, nem tudjuk, hogy 1298 januárjában Mártont leváltották-e, vagy meghalt.

Akármi is történt, Mártonnal többet már nem találkozunk a forrásokban, egyik fiával pedig legközelebb 1315-ben, amikor ő erősítette meg a Devecserre vonatkozó, ám még Mártonnak zálogba tett birtokrészt.⁸⁷ A volt alországbíró ekkor tehát már biztosan nem élt. Bár az övénél nagyobb szabású karrierekkel is találkozhatunk a késő Árpád-korból, a fiainak így sem lehetett oka panaszra a rájuk hagyott örökség kapcsán.

Márton családját főként a már említett Kohár királynéi föld miatt kialakult pereskedések miatt ismerjük, vagyis gyermekei nem viseltek semmilyen érdemleges méltóságot. Négy fiáról tudunk: Miklós, István, Imre és András nevűekről, utóbbi 1340-ben már biztosan nem élt, őt ugyanis a Kohár körüli perekben a fia: János képviselte.⁸⁸ Említettük azt is, hogy Márton apjának, Emychnek volt egy Emin nevű testvére is,

---

⁸⁶ ZSOLDOS, 2011. 82.

⁸⁷ DF 254698. (AOkl IV. 15. sz.)

⁸⁸ A fiúk említéseit l. AOkl XXIV. 371., 378. sz.; AOkl XXV. 351., 355., 359., 679., 762. sz.

akinek a fia: Gyula elesett Bécs 1291. évi ostroma során. Az ezt említő 1291. évi diploma szót ejtett Gyula meg nem nevezett fiáról is.⁸⁹ Vélhetően az egyik fiúval, Lászlóval találkozunk I. Károly 1319. évi levelében különféle hatalmaskodások egyik résztvevőjeként, továbbá Henrik veszprémi püspök 1325. évi diplomájában, amiben devecseri Gyula fia László özvegyének a hitbérét tárgyalta.⁹⁰ László tehát ekkor már nem élt, és özvegye pedig nem volt más, mint dörögdi Pál fia István leánya, László anyja (vagyis Gyula felesége) pedig köcski Dénes nővére volt (Dénest egyébként nem tudjuk az éppen abban az időben országbírószágot viselő Köcski Sándorhoz kötni).⁹¹ Ez a második házassági kapcsolat (egy helyi, a mai Taliándörögdéről való nemes lányával) éppúgy a família nem túl magas státuszára vall, mint az a kényszerű tette Márton fiainak: Miklósnak és Istvánnak, továbbá Miklós fia Mártonnak, hogy „az őket jelenleg szorító szükségüktől hajtva” (*urgentibus quibusdam eorum necessitatibus ipsis ad presens imminentibus*) eladták 100 budai márkáért Becsei Töttösnek és Vesszősnek a Bars megyei Udal birtokot,⁹² amit apjuk még egy 1296. évi per során szerzett meg. Emych fia Márton unokái közül egyedül Miklós előbb említett Márton nevű fia futott be egy közepesnél valamivel alacsonyabb szintű karriert: 1355–1356 folyamán királyi ajtónálló volt.⁹³ Mivel 1348-ban Becsei Töttös ajtónállómester volt,⁹⁴ nem lehetetlen, hogy Márton a posztját már korábban is viselte és innen eredt az ismeretség is a birtok eladásakor.

Ezen Márton unokája volt János, akitől a későbbi devecseri Csoron (más írásmóddal: Chorón, Csóron) család származott.⁹⁵ A család neve János ragadványnevéből eredt, akit az oklevelek *Cserengia*, *Csoronga*, *Churumpa*, *Choromp* melléknévvel illettek.⁹⁶ A ragadványnév állandósult és a XV. században *Chorom*, *Chorónk* formában jelent meg, majd a XVI. század elején a család legjelentősebb tagja, Chorón András címereslevelet

---

⁸⁹ RA 3767. sz. (*per eum* [ti. Márton] *Johanni fratri suo ac filiis Jwle fratris ipsorum* erősítette meg az adományt András.)

⁹⁰ AOkI IX. 467. sz. (= AOkI I. 772–773. sz. között)

⁹¹ Vö. ENGEL Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I. Budapest, 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) (a továbbiakban: ENGEL, 1996.) 7.; ENGEL, 2003. Köcski.

⁹² AOkI XXXII. 914. sz.; idézett rész: Zichy III. 227.

⁹³ ENGEL, 1996. 481.; AOkI XL. 147., 167., 321., 366., 527. sz.

⁹⁴ ENGEL, 1996. 48.

⁹⁵ KOPPÁNY, 2009. 97. Lásd még a Függeléket.

⁹⁶ Uo.

és pallosjogot is kapott II. Lajos királytól, és jelentősen tovább gyarapította a családi birtokokat. A család a XVI–XVII. század folyamán játszott szerepet Veszprém megye életében.⁹⁷

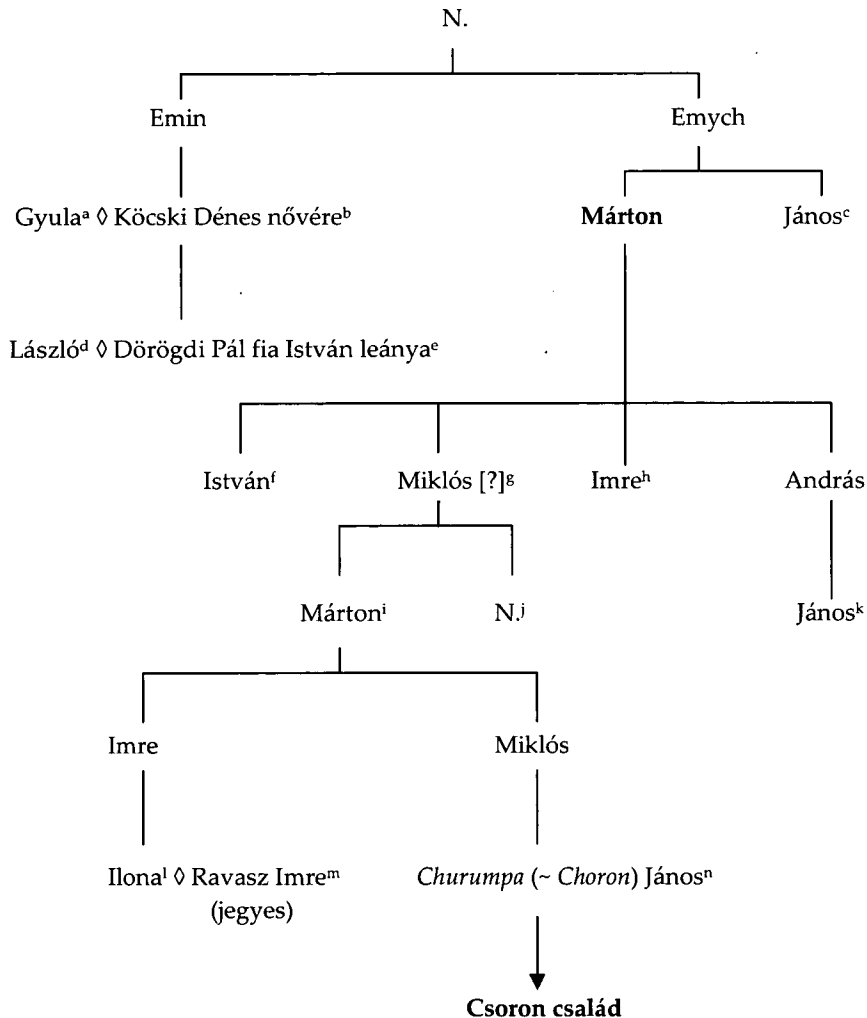
Márton leszármazóinak tehát a középkor folyamán nem sikerült a „nagy áttörés”, és a devecseriek (később Csoronok) végig megmaradtak egy Veszprém megyei középbirtokos családnak, nagyobb országos tisztség nélkül. Igazán komolynak mondható hivatalt Márton alországbíró sem viselt, de a XIII. század végi alországbírói intézmény viszonylagos presztízse és a királyi udvarral (és személyesen Andrással) való jó kapcsolata miatt mégis őt tekinthetjük nemzetsége legmagasabbra jutó ősi tagjának. Gerics József a XIII. század végi alországbírói intézményről szólva azt írta, hogy „egy igen rövid, átmeneti szakaszban [ti. a késő Árpád-korban – Sz. T.] – úgy tűnik – közel volt a lehetőség, hogy a kúriai bíraskodás vezetése a familiaritásból kibontakozva, nem báró és feudális nagybirtokos tiszte lesz, hanem a király kegyétől függő nemes kezébe jut.”⁹⁸ Nos, ez a lehetőség nem csak „közel volt”, de legalább Márton alországbíraskodása alatt egy időre biztosan meg is valósult.

---

⁹⁷ A Csoron család késő középkori történetére l. KOPPÁNY 2009. 97–99.; kora újkori történetére pl. VARGA SZABOLCS: Egy Mohács után felemelkedett nemesi család karrierjének kezdetei 1526–1541 között. (A devecseri Choronok) *Sic Itur ad Astra* 12 (2001/1-2) 17–31.; VARGA SZABOLCS: A devecseri Choronok. *Fons* 8 (2001) 259–310. (további irodalommal)

⁹⁸ GERICS, 1962. 655.

Függelék: Devecseri Emych fia Márton és a devecseri Csoron család kapcsolata

^a 1291: RA 3767. sz. (halottak említ); ^b 1325: AOkl IX. 467. sz.; ^c 1291: RA 3767. sz.; ^d 1319: AOkl V. 483. sz., 1325: AOkl IX. 467. sz. (halottak említ); ^e 1325: AOkl IX. 467. sz.; ^f 1340: AOkl XXIV. 371. sz., 1351: DF 266179.; ^g 1315: AOkl IV. 15. sz., 1351: DF 266179.; ^h 1340: AOkl XXIV. 371. sz., 1341: AOkl XXV. 762. sz.; ⁱ 1341: AOkl XXV. 762. sz., 1359: DF 254700.; ^j 1341: AOkl XXV. 762. sz.; ^k 1340: AOkl XXIV. 371. sz., 1341: AOkl XXV. 762. sz.; ^l 1365: DL 42228., 1382: DL 42228.; ^m 1365: DL 42228.; ⁿ 1365: DL 42228., 1389: DL 91944.

TIBOR SZÓCS

A (Non) Typical Vice-Judge Royal in the Late Arpadian Age: Martin, son of Emych of Devecser

This paper deals with the life and career of Martin, son of Emych of Devecser, who was a vice-judge royal between 1293 and 1297 in the Hungarian Kingdom. By the later Arpadian age the vice-judge royal (Latin: *viceiudex curiae*, Hungarian: *alországbíró*) was the head of the court of 'royal presence' (*praesentia regia*) and he judged in the name of the king, the judge royal (*iudex curiae*, *országbíró*), contrary to his name, had not a jurisdictional function in the royal court in this time.

Martin originated from the lower nobility from county of Veszprém (West-Hungary), and, contrary to the previous opinion of Mór Wertner, his family was not from the Péc kindred. He belonged to the followers of Andrew III. from the beginning, also his official was obtained directly by the king (usually the judge royal appointed the vice-judge royal). During his life he enriched the patrimony, he got estates in county of Veszprém. From his successors originated the Csoron (or: Choron) family, which was a gentry one in this county from the XVth to the XVIIth century. At the end of the paper, in the appendix, the genealogical connection between Martin vice-judge royal and the Csoron-family can be seen.

TEISZLER ÉVA

I. Lajos király nápolyi trónigénye a diplomácia tükrében

A címben megfogalmazott témafelvetést az indokolja, hogy a Lajos-korral foglalkozó történeti irodalom a magyarországi Anjouk nápolyi trónöröklése kapcsán elsősorban az András herceg halála körüli események, illetve az ezt követő nápolyi hadjáratok tárgyalására fókuszál, ennél fogva csak a legszükségesebb mértékben tér ki az események mögött húzódó diplomáciai-politikai történésekre, azokat tehát összefüggéseiben nem láttatja.

Az olvasóban így az a jól szakaszolható történelemfelfogás alakulhat ki, miszerint a későbbi I. Károly magyar király az apja, a korábban nápolyi trónörökösnek számító Martell Károly címeit megörökölve és magával hozva származása révén jogos igényt formált a nápolyi trónra, jogigénye hangoztatására címei között szerepeltetve a Salerno hercege és a Szent Angyal-hegy ura titulust is.¹ I. Károly a nápolyi trón megszerzésére először 1309-ben, II. (Sánta) Károly nápolyi király halálát követően tett kísérletet, ami sikertelen maradt, majd erre később Károly calabriai herceg 1328-ban bekövetkezett halálával nyílt lehetősége, ekkor azonban már nem a maga, hanem elsősorban fiatalabb fia, András herceg számára kívánta biztosítani a nápolyi trónt.² A hosszas tárgyalások eredményeképpen 1333-ban megkötött és pápai hozzájárulással is megerősített egyezség fényében a szakirodalom I. Károly nápolyi politikáját sikeresnek értékeli. Ezzel lezárul az Anjou-kor nápolyi-magyar politikai kapcsolatainak első szakasza.

A történetírás az események fonalát az 1343. évvel kezdődően veszi fel újra és azt a Lajos-kori diplomácia alapvető kiindulópontjának is tekinti. Eszerint Róbert nápolyi király 1343 januárjában bekövetkezett halála előtt tett végrendeletével lényegében felrúgta a tíz évvel korábban I. Károlyval megkötött megállapodást, mivel kizárólagos örököséként elsősorban Johanna nevű unokáját, másodsorban annak húgát, Máriát tette meg, és egyoldalúan átrendezte a két uralkodóház házassági

---

¹ KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–MAROSI ERNŐ: Károly Róbert emlékezete. Budapest, 1988. (a továbbiakban: KRE) 44.; BERTÉNYI IVÁN: Nagy Lajos király. Budapest, 1989. (a továbbiakban: BERTÉNYI, 1989.) 34.

² KRE 44.

terveit is. E végrendeletnek a szakirodalom szerint két folyománya volt. Az egyik az András herceg megkoronázása körül kialakult bonyodalom, a másik Andrásnak a magyar külpolitikát fordulatra kényszerítő halálát követő politikai tér beszűkülése, abban az értelemben, hogy a korábbi, 1333. évi megállapodás helyett Róbert végrendelete határozta meg a magyarországi Anjouk aspirációjának lehetőségét.

Róbert király végrendeletének bizonytalan ismertetése miatt zavaros kép alakul ki arról, hogy a magyarországi Anjouk közül egyáltalán ki lehetett volna a nápolyi király egyik vagy másik unokájának férje.³ Részben ebből következően ellentmondásos a megjelenítése annak is, hogy I. Károly legkisebb fia, István herceg miként köthető az eseményekhez. Személyével kapcsolatban megfogalmazódik, hogy András halála után a magyarországi Anjouk közül ő az elsődleges nápolyi jelölt,⁴ ezzel szemben az is, hogy számára csak epizódszerep jutott, amennyiben egy bizonyos időpontban (1349) pápai kezdeményezésre lehetséges jelöltté vált,⁵ mások szerint ugyanakkor I. Lajos diplomáciai megnyilvánulásai alapján a nápolyi trónra a maga és testvére, István nevében tartott

---

³ A testamentumot Wertner Mór úgy ismertette, hogy abban Róbert király az unokáját, Johannát jelölte meg örökösnek, az ő gyermektelen halála esetén pedig másik unokáját, Máriát. Amennyiben Johanna elhunyna, és [I.] Lajos nem Máriát venné feleségül, hanem a cseh trónörökös lányát, Margitot, akkor Mária István herceg felesége legyen. WERTNER MÓR: Az Anjouk genealógiája. Különös tekintettel a magyarországi ágakra. (Második közlemény) Turul 6 (1888) (a továbbiakban: WERTNER, 1888.) 70.; Pór Antal szerint Róbert végrendeletében azt írta elő, hogy Johanna utód nélküli halála esetén Mária örökölje a trónt, aki ez esetben István herceg felesége legyen, Endrére pedig, aki Calabria hercege, a salerno hercegség szálljon hűbérrül. PÓR ANTAL: Az Anjouk kora. Budapest, 1895. (a továbbiakban: PÓR, 1895.) 154.; Fraknoi úgy adja meg a végrendelet tartalmát, hogy abban Róbert utódává Johannát, az ő magtalan halála esetén Máriát rendelte. Johanna haladéktalanul férjhez megy Andrásához, Mária férjül Lajos magyar királyt, s amennyiben ez el nem veheti, a francia király egyik fiát jelölte. FRAKNÓI VILMOS: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római szent-székkal. Budapest, 1905. (a továbbiakban: FRAKNÓI, 1905.) 171.; Miskolczy ezzel egybehangzóan azt állítja, hogy Róbert végintézkedésében Johannát tette meg utódjának, aki keljen egybe Endrével, ha pedig Johanna meghalna, Mária örökölje a koronát, akinek a férje [I.] Lajos, vagy valamelyik francia herceg legyen. MISKOLCZY ISTVÁN: Magyarország az Anjouk korában. Máriabesnyő–Gödöllő, 2009. (eredeti megjelenés: Budapest, 1923.) (a továbbiakban: MISKOLCZY, 2009.) 33.

⁴ Wertner úgy tudta, hogy András meggyilkolása után I. Lajos levelet írt a pápának, amiben kérte, hogy Johannát fossa meg a koronától és azt helyezze István fejére (WERTNER, 1888. 70.). Lajosnak ilyen tartalmú levele nem ismert. Bertényi szerint az 1333. évi nápolyi–magyar egyezség értelmében Mária István herceg számára volt kiszemelve. BERTÉNYI IVÁN: Magyarország az Anjouk korában. Budapest, 1987. (a továbbiakban: BERTÉNYI, 1987.) 170.

⁵ BERTÉNYI, 1987. 177.

igényt.⁶ E véleményekkel némi ellentétben áll az a közkeletű felfogás, hogy István herceg 1350 végén megkötött, de már 1345 második felében tető alá hozott házassága a kiközösített IV. (Bajor) Lajos császár leányával egy, a Johannát trónjáról letenni nem akaró VI. Kelemen pápával szembeni szövetség létrehozását célozta volna.⁷

Az eddigiekben elmondottakból számos kérdés következik: voltaképpen mit tartalmazott Róbert nápolyi király végrendelete, annak milyen jogi relevanciája volt, a magyar udvar I. Lajos vagy István herceg utódlását kívánta-e elsősorban elérni, és miképpen köthető az eseményekhez István herceg IV. (Bajor) Lajos leányával kötött házassága.

Az I. Károly által megkötött 1333. évi szerződés

1328 őszén Róbert nápolyi király törvényes fiúörökös nélkül maradt. Utódjának elsőszülött leányunokáját, Johannát szánta, akinek jogait úgy látta leginkább biztosítva, ha az Anjou-dinasztia távoli vidékre szakadt ágából választ mellé férjet. Célja elérése érdekében 1329 végén tárgyalásokba kezdett I. Károllyal, ami csaknem 4 év után zárult le.⁸ A két király álláspontja kezdetben meglehetősen távol állt egymástól. A magyar udvar eleinte azt szerette volna elérni, hogy a nápolyi király két leányunokája a két magyar herceggel lépjen házasságra.⁹ Az idősebb hercegnő, Johanna férjéül eredetileg Lajost szánták, azzal a feltétellel, hogy a magyar herceget Nápoly uralkodójának, vagy legalább Johanával egyenjogú társuralkodónak ismerjék el. Róbert király azonban az uralkodói jogokat még részben sem kívánta átengedni, ezért Johannát és a húgát, Máriát 1330. november 4-én trónörökössé nyilvánította. A nápolyi király ellenezte a kettős házasságot is, ezért 1332 első felében olyan

---

⁶ PÓR, 1895. 226.; FRAKNÓI, 1905. 198.; KRISTÓ GYULA: Az Anjou-kor háborúi. Budapest, 1988. (a továbbiakban: KRISTÓ, 1988.) 105.; SPEKNER ENIKŐ: Adalékok a budavári István torony névadójának kérdéséhez. In: Budapest Régiségei. XXXV. Budapest, 2002. 405.

⁷ WERTNER, 1888. 70.; PÓR, 1901. 98.; MISKOLCZY, 2009. 59.; BERTÉNYI, 1987. 170.; KRISTÓ, 1988. 109.; HALÁSZ ÉVA: Anjou István hercegsége (1332–1354). Fons 12 (2005/1) 29–69. (a továbbiakban: HALÁSZ, 2005.) 30–31.

⁸ A tárgyalás folyamatát alaposan ismerteti FRAKNÓI, 1905. 152–156.

⁹ I. Károlynak ekkor két törvényes fia volt, Lajos és András. A király 1329. március 8-án kelt levelében értesítette Erzsébet cseh királynét, hogy László magyar herceg, akivel lányukat össze kívánták házasítani, elhunyt. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Budapest–Szeged, 1990–. (a továbbiakban: Anjou-okl.) XIII. 107. sz.; Károly utolsó fia, István herceg 1332. augusztus 20-án született. Károly gyermekeivel kapcsolatban l. KRISTÓ GYULA: Károly Róbert családja. Aetas 20 (2005/1) 23–27.

egyezségre jutottak, miszerint Lajos és Johanna házasságot kötnek egymással, s ha Johanna a házasságkötés előtt elhunyna, Lajos Máriát veszi feleségül, Lajos halála esetén pedig András lép a helyébe. A megegyezést követően a pápa meg is adta a diszpenzációt a magyar király fiainak a nápolyi király unokáival kötendő frigyéhez.¹⁰ Azonban időközben megszületett István herceg, és Károly előtt felsejlett a lengyel korona megszerzésének lehetősége is, ezért a követe útján megkötött szerződésből kihátrált, arra hivatkozva, hogy képviselője a megbízásán túlterjeszkedett.¹¹

Az 1333-ban megkötött újabb megállapodás már arról szólt, hogy Johannát András herceg vegye feleségül, ha pedig Johanna a házasságkötés előtt elhunyna, akkor Máriát. Abban az esetben, ha András halna meg, Johanna a magyar király szerződés-kötéskor életben lévő fiai közül azzal házasodik meg, akit majd apja erre kijelöl, s ha András és Johanna házasságkötésüket megelőzően szállnának sírba, Mária férjhez megy a magyar király 1333-ban életben lévő fiai közül ahhoz, akit apja majd hozzá küld.¹² A pápa által is jóváhagyott szerződés

---

¹⁰ A megegyezést is tartalmazó diszpenzáció részlete: *...dictus Ludovicus primogenitus dicti regis Hungarie matrimonium contrahat cum predicta Johanna primogenita dicti ducis. Et si eundem primogenitum ante legitimam etatem et dicti consummationem matrimonii mori, quod advertat deus, contingeret, dictus Andreas secundogenitus contrahat cum eadem. Si vero ipsa Johanna dicti ducis primogenita ante legitimam etatem matrimonio non consummato predicto moreretur, quod absit, dicto Ludovico primogenito vel alio regis Ungarie superstite, idem primogenitus vel alius filius dicti Ungarie regis superstes contrahat cum supradicta Maria secundogenita dicti ducis. Si autem eosdem primogenitum et primogenitam infra etates legitimas decedere forsitan, quod non patiatür divina clementia, contingeret, alter ex filiis ipsius regis Ungarie superstitibus cum prefata Maria secundogenita contrahere matrimonium teneatur... Per has autem dispensationes super matrimoniis celebrandis inter dictos duos filios regis Ungarie et duas filias ducis predictorum per nos factas aliis nolumus prejudicium aliquod generari, sed eas volumus in suo robore perdurare. AUGUSTINUS THEINER: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I. Romae, 1859. (a továbbiakban: THEINER I.) 590–591. (875. sz.)*

¹¹ FRAKNÓI, 1905. 154.

¹² Anjou-okl. XVII. 486., 487. sz. A megegyezést is tartalmazó pápai diszpenzáció szövege: *...inter prefatum Andream secundogenitum tuum, et memoratum Johannam ducis predicti primogenitam sponsalia publice in facie ecclesie sunt contracta; adiecto inter vos specialiter expresse, quod etate adveniente legitima predictus Andreas reformet seu contrahat matrimonium cum Johanna predicta. Et quod si absit, contingeret eandem Johannam ante perfectionem matrimonii predicti, eodem Andrea superstite, decedere, ipse Andreas prefatam Mariam dicti ducis secundogenitam recipere debeat in uxorem. Si vero, quod advertat altissimus, contingeret predictum Andream, matrimonio inter ipsum et prelibatam Johannam nondum perfecto, ipsa Johanna superstite, decedere, tunc inter eandem Johannam et alterum de natis tuis nunc extantibus et tunc superstitibus, quem tue legeris, matrimonium contrahatur. Preterea si accideret, quod divina non patiatür clementis, prefatos Andream et Johannam, antequam inter ipsos perficiatur matrimonium, ab hac luce migrare,*

– leszámítva azt, hogy a leendő királynő férjéül szánt magyar herceg hatalomgyakorlásáról hallgat – Károly szemszögéből nézve előnyösnek mondható, mivel mindhárom fia (Lajos, András és István) érdekét egyaránt képviselte. A megegyezésnek hamarosan eredménye is mutatkozott: András még 1333-ban eljegyezte Johannát¹³ és nem sokkal Károly halála után feleségül is vette.¹⁴

Róbert nápolyi király végrendelete

1343 januárjában Róbert nápolyi király végrendelet hátrahagyásával hunyt el. Ebben általános örökösévé Johanna calabriai hercegnőt mint elsőszülöttjét tette meg, azután pedig Máriát, mint másodszülöttet. Arra az esetre, ha Johanna törvényes gyermek hátrahagyása nélkül hunyna el, úgy rendelkezett, hogy a trón Máriára és gyermekeire szálljon. Róbert azt is meghagyta, hogy ha Johanna törvényes utódok nélkül halna meg, a férje, András calabriai herceg maradjon hercegi státuszban, még hozzá a salernoi hercegséget kapja meg. Máriának kikötötte, hogy Lajos magyar királyhoz menjen nőül, azzal a titkos feltétellel, hogy ha Lajos a cseh királlyal kötött egyezsége miatt Máriát már nem tudná feleségül venni, a hercegnő Fülöp francia király elsőszülöttjéhez, vagy annak halála esetén másodszülöttjéhez menjen hozzá.¹⁵

---

tunc eo casu contrahatur matrimonium inter alterum de filiis tuis, quem nunc habes et tunc eligendum duxeris venturum ad Regnum Sicilie, ac prefatam Mariam secundogenitam dicti ducis. ...Nos igitur ... ut ... possint dicti nati tui cum ipsis filialibus dicti ducis, ut superius exprimuntur, matrimonialiter copulari, prompto animo auctoritate apostolica tenore presentium dispensamus...
THEINER I. 594. (883. sz.)

¹³ Anjou-okl. XVII. 468. sz.

¹⁴ Anjou-okl. XXVI. 433. sz.

¹⁵ *Imprimis ... instituit sibi haeredem universalem Johannam ducissam Calabriae, neptem ejus primogenitam, clarae memoriae incliti domini Caroli ducis Calabriae, ejusdem domini regis primogeniti in Regno Siciliae ultra citraque Pharum ... Item spectabilem Dominam Mariam similiter neptem suam et ejusdem quondam domini ducis Calabriae secundogenitam ... Item voluit et mandavit dominus rex, quod in casu, quod absit, quod praefatam dominam Johannam ducissam decedere contingeret quodcumque, liberis ex suo corpore legitimis non relictis, vel illis superstitibus sine legitimis haeredibus descenditibus, succedat sibi praefata domina Maria, soror ejus vel haeredes sui, seu haeredes haeredum suorum in Regno Siciliae ultra citraque Pharum ... et vice versa, quodcumque, quod absit, contingeret, praefatam dominam Mariam decedere liberis ex suo corpore non superstitibus, succedat sibi domina Joanna, nunc ducissa, soror ejus primogenita, vel haeredes sui, seu haeredes haeredum suorum ... Item statuit et voluit, quod in casu, quo dictam dominam Joannam ducissam decedere, quod absit, contingeret, legitimis liberis ex suo corpore non relictis, illustris dominus Andreas, dux Calabriae, vir ejus, habeat et habere debeat principatum Salerni cum titulo principatus et fructibus, redditibus, juribus et pertinentiis omnibus quibuscunque, sibi que suppleri dicto principatu computatu usque, ad quantitatem integram cum reditu unciarum*

A végrendeletben tehát Istvánról egyáltalán nincs szó. A rendelkezés a magyarországi Anjouk mozgásterét éppen azzal szűkítette az 1333. évi szerződéshez képest, hogy Istvánt teljes mértékben mellőzte, mivel Mária lehetséges férjeként kizárólag Lajost nevezte meg. Kiderül belőle, hogy Lajos házassági terveiről Nápolyban értesültek,¹⁶ és nyilvánvalóan tudták azt is, hogy István keze 1343-ban még senkinek nem volt lekötve.

Róbert végső rendelkezésének elméletileg semmilyen jogi következménye nem lehetett, ugyanis pápai megerősítés nem követte.¹⁷ Hogy a pápai megerősítés mennyire szükséges volt, éppen I. Lajos esete mutatja, akinek elsőszülöttségi jogigényét a pápa 1349-ben arra hivatkozva utasította vissza, hogy VIII. Bonifác rendelkezése értelmében az Róbertre és ágára szállt, amit annak idején I. Károly is elfogadott.¹⁸ A végrendeletre az András herceg halálát követő pápai-magyar levelezésben egészen 1348 nyaráig¹⁹ egyáltalán nem találunk semmiféle utalást vagy hivatkozást, egyik fél részéről sem. Sőt, 1343 novemberében a pápa bullát bocsátott ki, amiben a Róbert végrendelete értelmében felállított kormánytanácsot és addigi intézkedéseit törvénytelennek és érvénytelennek nyilvánította,

---

auri duorum millium, juxta tenorem privilegii, proinde sicut dicitur sibi facti tenendum, per cum immediate et in capite a domino rege vel regina Siciliae, qui vel quae tempore fuerit sub debito et consueto servitio, secundum usum et consuetudinem dicti regni... Item voluit et ordinavit, quod domina Maria praefata debeat matrimonialiter contrahere cum inclito principe domino Ludovico praesente rege Hungariae, propter certas condiciones secretas, quo ipsum dominum regem movit, sicut expressit, quod si dictum matrimonium aliquod impedimentum reciperet, propter matrimonium, quod ponitur juratum et firmatum inter ipsum dominum regem Hungariae et regem Bohemiae, vel ejus filiam nubere debeant cum primogenito excellentis domini domini Joannis ducis Normandiae, primogeniti illustris domini Philippi praesentis regis Francorum vel in ejus defectu cum secundogenito regis Franciae supradicti... JOHANN CHRISTIAN LÜNIG: Codex Italiae Diplomaticus. II. Frankfurt, 1726. (a továbbiakban: CID II.) 1103–1105.

¹⁶ I. Lajos már 1338-ban eljegyezte Luxemburgi Margitot, akit még ebben az évben Visegrádra hoztak. Lajos házassági szerződését Károly halála után, 1342. augusztus 3-án megerősítette Visegrádon. Ennek értelmében az esküvőre 1345. szeptember 29-én kellett sort keríteni. Anjou-okl. XXVI. 416. sz.

¹⁷ A pápa Andrást azzal a feltétellel lett volna hajlandó felkenni, ha megesküszik: Johanna gyermektelen halála esetén nem támaszt igényt a nápolyi trónra, és megelégszik azzal a címmel és területtel, amit Róbert király a végrendeletében megjelölt. FRANKÓI, 1905. 178. Ha Róbert végrendelete az utódlásra nézve érvényes lett volna, Andrásnak ilyen esküt nem kellett volna letennie. András nem akart lemondani az uralkodói jogokról, a pápa viszont közölte vele, hogy ha túlélné Johannát, és nem lennének gyermekeik, Nápoly trónja a Károly királlyal megkötött szerződés értelmében Máriára és annak gyermekeire száll. Anjou-okl. XXIX. 577. sz.

¹⁸ GEORGIUS FEJÉR: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Budae, 1829–1844. (a továbbiakban: F.) IX/1. 668. (368. sz.)

¹⁹ THEINER I. 756. (1117. sz.)

arra hivatkozva, hogy az I. Károly nápolyi király és a Szentszék között történt megegyezés értelmében az uralkodó kiskorúsága alatt az ország kormányzása a pápához tartozik, a kormányzói és gyámi hatalmat pedig legátusára ruházta.²⁰ VI. Kelemen Johanna utódlását nem e végrendelet miatt fogadta el, hanem a fennálló politikai helyzet miatt.²¹ Ehhez jogalapja is volt, hiszen a Nápolyi Királyság 1265. évi hűbéri szerződése a leányági öröklést nem zárta ki,²² a pápai megerősítéssel bíró 1333. évi szerződés pedig Johannát Róbert elsőszülöttjének mondta.²³ VI. Kelemen egyébként nemcsak András, hanem Johanna koronázását is halogatta, mivel az uralkodói jogok megosztásában nem sikerült egyezsége jutniuk.²⁴

I. Lajos király és VI. Kelemen pápa céljai András herceg halála után

A Róbert nápolyi király halála és András herceg megölése közötti időszakban a magyar udvar minden eszközzel igyekezett elérni András Johannával való egyenjogú megkoronázását. Ennek érdekében minden tőlük telhetőt megtettek. I. Lajos igyekezett az ügühöz támogatókat szerezni Itálián belül és kívül, anyja, Erzsébet királyné pedig jelentős összeggel utazott Rómába és Nápolyba. A magyar aranyak Avignonba is eljutottak.²⁵

Kétségtelen, hogy András 1345 szeptemberében bekövetkezett halála után a magyar külpolitikában fordulat figyelhető meg. Ennek jelei a rákövetkező év elején mutatkoznak. I. Lajos a pápához intézett, 1346. január 15-én kelt levelében azonnal nyilvánvalóvá tette szándékát. Hivat-

---

²⁰ FRAKNÓI, 1905. 176.

²¹ A pápa 1347-ben döntött úgy, hogy I. Lajos tervezett hadjárata miatt Nápoly kormányzatát célszerűbb lenne Johanna kezében hagyni. Anjou-okl. XXXI. 153. sz.

²² *Item, totum ejusdem Regni residuum perpetuo concedetur in feudum eidem comiti et haeredibus suis, ex eo legitime, sicut infra dicitur, descendantibus sub infra scriptis et supra scriptis condicionibus, quae, prout competet, in concessionis privilegio exprimentur. Ita videlicet, quod, si in ejus vel haeredum ipsorum obitu legitimum, prout subsequitur, haeredem ipsos, quod absit, non habere contingerit, regnum ipsum ad romanam ecclesiam ejusque dispositionem libere revertantur. Si enim comes ipse regnum a nobis receperit, descendentes per rectam lineam ex eodem et ipsius haeredibus Siciliae regibus mares et foeminae in eodem regno succedent; sic tamen, quod de liberis duobus maribus, in eodem gradu per eandem lineam concurrentibus primogenitus, et de duabus foeminis primogenita, et de mare et foemina in eodem gradu similiter concurrentibus, masculus omnibus aliis praeferatur.* CID II. 953–954.

²³ Erzsébet magyar királyné az András megkoronázása érdekében VI. Kelemenhez intézett leveleiben rendre erre a szerződésre hivatkozik, fia igényét nem a származására, hanem e házassági szerződésre alapozva. FRAKNÓI, 1905. 170–175.

²⁴ Anjou-okl. XXIX. 578., 579., 582., 583., 584. sz.

²⁵ FRAKNÓI, 1905. 181–184.

kozik a két ország között 1333-ban létrejött szerződésre, melynek értelmében a maga és öccse, István számára kérte Nápoly hűbérét, és egyúttal emlékeztette VI. Kelemen arra, hogy ő a nápolyi királyi ház elsőszülöttjének elsőszülöttje. Megnevezte az András halálában vétkes személyeket is: Johannát, valamint a Tarantoi és a Durazzoi hercegeket.²⁶ Lajos annak ellenére, hogy már az első, és későbbi leveleiben is megfogalmazza a saját és István öccse alapos igényét a trónra, a koronát valójában a maga számára kérte.²⁷

András meggyilkolása és Lajosnak a pápához intézett első levele között több esemény történt. 1345 decemberében megszületett András fia, Martell Károly, Johanna húgát, Máriát pedig Durazzoi Károly feleségül vette. Lajos követei ez év végén Avignonban tartózkodtak és hazatérve nyilván közölték a pápa álláspontját. Ez pedig nem volt más, mint hogy I. Lajos, Erzsébet királyné és István herceg nyugodjon meg abban, hogy a nápolyi trón András fiára száll majd, akinek számára a pápa megfelelő környezetet biztosít.²⁸ Martell Károlyt Johanna is hamarosan trónörökössé nyilvánította.²⁹ Lajos és anyja azonban nem tartotta elégségesnek a pápai intézkedést.³⁰ Arra hivatkozva, hogy a gyermek életveszélyben van, Magyarországra hozatalát sürgették,³¹ emellett kérték, hogy VI. Kelemen a kis Károly gyámságát az ország kormányzásával együtt Lajosnak és István hercegnek adja át, a gyermek halála esetén a nápolyi trónt adományozza nekik, Johanna pedig a vizsgálat lezárásáig maradjon özvegy.³² Lajos (és anyja is) számos levélben kérték a pápát, hogy Johanna tervezett házasságához ne adjon diszpenzációt.³³ A magyar király a trónörökössé nyilvánított gyermek jogait nem vonta kétségbe,³⁴ ennek ellenére hadait megindította Itália felé. A pápa Lajos támadásának hírére úgy vélte, hogy jobb lenne Nápoly kormányzatát

---

²⁶ Anjou-okl. XXX. 33. sz.

²⁷ Ez derül ki Lajosnak a Vienne-i dauphinhez írott leveléből (Anjou-okl. XXX. 12. sz.) és a pápának a francia királyhoz intézett leveléből (FRAKNÓI, 1905. 198.) is.

²⁸ Anjou-okl. XXXI. 33., 34., 35., 35–36. között, 40. sz., stb.

²⁹ 1346. december 6-án a Nápolyi Királyság előkelői a pápai legátus jelenlétében letették a hűségsküt a hercegnek. Anjou-okl. XXXI. 33. sz.

³⁰ Anjou-okl. XXXI. 106. sz.

³¹ Anjou-okl. XXXI. 261. sz.

³² FRAKNÓI, 1905. 199–202.

³³ Anjou-okl. XXXI. 261., 262. sz.

³⁴ KRISTÓ, 1988. 105.; Anjou-okl. XXXI. 40. sz.

Johanna kezében hagyni,³⁵ ugyanakkor a Johannával szemben lefolytatandó vizsgálatot is támogatta.³⁶

Az 1348. év eseményei

I. Lajos valós szándékait 1348-ban sokkal nyilvánvalóbbá tette. Januárban elfogatta a durazzoi és a tarantoi hercegeket Aversában, Durazzoi Károlyt András megölésének színhelyén kivégeztette,³⁷ s önkényesen felvette a Jeruzsálem és Szicília királya címet.³⁸

Mi értelme volt Durazzoi Károly lefejeztetésének? Lajos tettét általában meggondolatlanak, hirtelen ötlettől jövő, vagy bosszútól vezérelt cselekedetnek tartják,³⁹ holott nem volt az. A magyar király nem véletlenül szorgalmazta a Johanna elleni vizsgálatot, attól a nápolyi királynőre nézve terhelő eredményt várt. Elmarasztaló ítélet esetén Nápoly trónja visszaszállt volna a pápa kezére, akinek új uralkodót kellett volna kijelölnie. Lajos úgy vélte, hogy ez a cím elsőszülöttsége okán elsősorban őt illeti, de végszükség esetén a maga vagy öccse részére elérheti ezt az 1333. évi szerződés értelmében Johanna húga, Mária kezén keresztül is. Hogy Mária szabad legyen, Károlynak meg kellett halnia – és félre kellett állítani a többi nápolyi Anjou-t is. Korábban maga a pápa is elismerte, hogy amennyiben Johanna bűnössége bebizonyosodna és Nápoly kormányzása a Szentszékre szállna, a magyar király és öccse jogos és alapos okokkal támaszthatna igényt a nápolyi trónra.⁴⁰

I. Lajos ezért 1348 áprilisában arra kérte a pápát, hogy Johannát vesse börtönbe, őt pedig koronázza Nápoly királyává. Ennek érdekében hajlandó lett volna személyesen Avignonba utazni.⁴¹ VI. Kelemen azonban azt a választ adta, hogy addig, ameddig Martell Károly a törvényes kort el nem éri, hajlandó a Nápolyi Királyságot maga kormányozni, ám Lajos királlyá koronázásába nem egyezik bele.⁴² A pápa kijelentette azt is: Johanna törvényes uralkodónak tekinthető, bűnrészessége nincs bizo-

---

³⁵ Anjou-okl. XXXI. 153. sz.

³⁶ Anjou-okl. XXXI. 33., 40., 366., 570. sz. Meg kell jegyezni, hogy a pápa nem hitt Johanna bűnösségében. András halála után arra figyelmeztette, hogy maga is óvakodjon környezetétől. FRAKNÓI, 1905. 188.

³⁷ KRISTÓ, 1988. 114–115.; Anjou-okl. XXXII. 65., 68., 70., 71., 72., 75., 112. sz., stb.

³⁸ Ennek részletezését l. alább.

³⁹ BERTÉNYI, 1987. 174.; BERTÉNYI, 1989. 75–77.; KRISTÓ, 1988. 114.

⁴⁰ FRAKNÓI, 1905. 196–197.

⁴¹ FRAKNÓI, 1905. 222.

⁴² Anjou-okl. XXXII. 250. sz.

nyítva, de ha elmarasztalása meg is történne, az ország vagy a gyermek Martell Károlyra, vagy a Szentszékre szállna, I. Lajos pedig, aki fegyverrel akarta megszerezni a trónt, bitorlónak minősül. Mindazonáltal ha Lajos kötelezi magát arra, hogy a hűbéri adót megfizeti, megerősítés nélkül meg lehet tűrni az ország birtokában. VI. Kelemen azt is kijelentette, hogy ha Lajos jogigénye fenntartása mellett hajlandó lenne a pápa kezére szolgáltatni Nápolyt, vagy Martell Károly kiskorúsága idejére pápai legátus és magyar biztos kormányzására bízni azt, a pápa erre Johannát rábírja.⁴³

Arról, hogy az imént ismertetett pápai ajánlat végül elért-e I. Lajoshoz, és hogy neki arra mi lehetett a válasza, nem tudni. Mindenesetre 1348 május végén (egy német zsoldoskapitányra bízva Nápoly kormányzását) hazautazott.⁴⁴

Miután Martell Károly 1348 júniusában elhunyt, VI. Kelemen fentebbi javaslatából annyit tartott meg, hogy ha Lajos Nápolyt a kezére szolgáltatja, annak kormányzatát magához veszi, Johannával szemben pedig kész lefolytatni a vizsgálatot. A magyar király követei útján azonban kijelentette, hogy a pápától elvárja: Johannát és férjét a királyságból űzze el, a koronát pedig ne adományozza Mária hercegnőnek vagy másnak.⁴⁵ I. Lajos Máriával kapcsolatban megfogalmazott álláspontja csak azzal magyarázható, hogy miután 1345-ben maga is megházasodott, a hercegnőt feleségül venni nem tudta, Nápoly tehát számára ezen az úton már nem volt elérhető.

Az 1349–1350. év eseményei

1349-ben – miközben I. Lajos továbbra is Johanna eltávolításán fáradozott – tárgyalások kezdődtek az István herceg és Mária (vagy annak leánya) között megkötendő házasságról. Ez eleinte Mária ellenállásán elbukott, végül úgy tűnik, 1349 júliusára mégis olyan megállapodásra jutottak, hogy István herceg feleségül veszi az özvegyet.⁴⁶ VI. Kelemen egyúttal azt kívánta elérni, hogy mindkét fél: Johanna és I. Lajos is szolgálta a kezére Nápolyt.⁴⁷ A további levelezés ennek feltételeiről

---

⁴³ FRAKNÓI, 1905. 224–225.

⁴⁴ KRISTÓ, 1988. 116.

⁴⁵ FRAKNÓI, 1905. 229.

⁴⁶ FRAKNÓI, 1905. 230–231.; WENZEL GUSZTÁV: Magyar diplomaciai emlékek az Anjoukorból. I–III. Budapest, 1874–1876. (a továbbiakban: Dipl. Eml.) II. 352. (289. sz.)

⁴⁷ FRAKNÓI, 1905. 230–231.

szólt.⁴⁸ 1349 szeptemberében azonban elhunyt I. Lajos felesége, Luxemburgi Margit, így a magyar király elérkezettnek látta az időt arra, hogy az özvegy Máriát meggyőzze: korábbi megállapodásukkal szemben ne Istvánhoz, hanem hozzá menjen feleségül.⁴⁹ Az ügy sokáig nem volt napirenden, mindemellett a VI. Kelemen pápa és I. Lajos közötti levélváltás 1350-ben lényegében már arról szólt (természetesen továbbra is Johanna megbüntetésének igénye mellett), hogy Lajos milyen feltételekkel hajlandó a pápának átadni az általa elfoglalt itáliai területeket.⁵⁰ Ez év végén a magyar király végleg hazautazott Nápolyból. A béketárgyalások 1352-ben zárultak le, ezután Lajos kivonta a csapatait Nápolyból, VI. Kelemen pedig bullát bocsátott ki arról, hogy a magyarországi Anjouk salernoi hercegségre való jogfenntartását elismeri.⁵¹

A salernoi hercegi cím és a magyarországi Anjouk egyéb nápolyi trónigényt kifejező önmegnevezései

A salernoi hercegi címet előbb I. Károly magyar király nagyapja, II. (Sánta) Károly nápolyi király, majd apja, a haláláig trónörökösnek számító Martell Károly viselte,⁵² akinek 1295 nyarán bekövetkezett halála utáni évben II. Károly a harmadszülött fiát, Róbert calabriai herceget ruházta fel az elsőszülöttség jogaival,⁵³ ő azonban salernoi hercegi címet nem kapott (noha 1304-ben önkényesen felvette azt),⁵⁴ Martell Károly fia pedig pusztán a magyar királyi címet örökölte meg.⁵⁵ A salernoi hercegséget így jogszerűen senki nem nyerte el, legalábbis ez a követ-

---

⁴⁸ FRAKNÓI, 1905. 232–233.

⁴⁹ Anjou-okl. XXXIV. 280., 473. sz.

⁵⁰ Anjou-okl. XXXIV. 61., 71., 177., 756., 757. sz.

⁵¹ FRAKNÓI, 1905. 235.

⁵² Martell Károly teljes titulusa: *primogenitus Jerusalem et Sicilie regis, dei gracia rex Ungarie, princeps Salernitanus et honoris montis Sancti Angeli dominus, ac eius in regno Sicilie vicarius generalis*. Dipl. Eml. I. 75. (92. sz.)

⁵³ VIII. Bonifác pápa II. Károly rendelkezését 1297. február 25-én kiadott bullájában megerősítette. DÜMMERTH DEZSŐ: Az Anjou-ház nyomában. Budapest, 1982. (a továbbiakban: DÜMMERTH, 1982.) 224.

⁵⁴ BERTÉNYI, 1989. 35.

⁵⁵ II. Károly okleveleiben a még gyermek Károlyt az ő jó emlékezetű fia, a magyar király fiaként: *nepos noster, carissimus Karolus, filius bone memorie regis Ungarie nati nostri/Karolus nepos noster carissimus, filius bone memorie regis Ungarie nati nostri* (Dipl. Eml. I. 144–145. [176., 177. sz.]), vagy Magyarországi Károlyként emlegette: *Karolus de Ungaria, carissimus nepos nostri* (Dipl. Eml. I. 148. [183. sz.], 149. [184. sz.], 150. [185. sz.]).

keztetés vonható le II. Károly 1308. évi végrendeletéből,⁵⁶ amiben még csak említés sem esik róla. Maga I. Károly sem használta ezt a titulust (két kivételtől eltekintve) egészen 1323 januárjáig,⁵⁷ viszont ezután egészen a haláláig következetesen feltüntette. Mindez arra utal, hogy a salerno hercegi cím sorsa 1322-ig függőben maradt.

A salerno hercegség birtoklásának ügye 1309-ben bizonyosan napirendre került. 1309. június 10-én Róbert nápolyi király apja és anyja rendelkezéseinek megfelelően meghagyta, hogy két küldött menjen Magyarországra.⁵⁸ Ezek megbízatásáról források hiányában nincs információnk, feladatuk valószínűleg II. Károly végrendeletének ismertetése, és talán a salerno hercegséggel kapcsolatos kérdések megtárgyalása volt.⁵⁹ E cím birtoklása I. Károly szempontjából korántsem volt nélkülözhető, mivel ezzel tudta megtartani és számontartatni magát és utódait a nápolyi trónjelöltek sorában.⁶⁰ Károly második királlyá koronázása (1309. június 16.) után követeket küldött a pápai udvarba, hogy nápolyi trónigényének érvényt szerezzen.⁶¹ Ez V. Kelemen pápa döntése következtében sikertelen maradt, és láthatóan nem került nyugvópontra a salerno hercegi cím viselésének kérdése sem. I. Károly Salerno hercegének első alkalommal 1311. október 10-én, a pápához intézett levelében

---

⁵⁶ CID II. 1066–1067. E végrendelet már nemcsak arról szólt, hogy Róbert az általános örökös, hanem arról is, hogy Róbert utódainak halála esetére Fülöp ága, ha pedig az is kihalna, a királynak a végrendelet keletkezése időpontjában élő fiaitól leszármazók következzenek úgy, hogy az elsőszülött gyermek megelőzi a többit, a fiúk pedig a leányokat.

⁵⁷ I. Károly okleveleiben 1323. január 3-tól kezdve következetesen használta a Salerno hercege és a Szent Angyal-hegy ura címet (Anjou-okl. VII. 1. sz.). A továbbiakban e hosszabb titulus helyett a könnyebbség kedvéért röviden a Salerno hercege kifejezést használok.

⁵⁸ Anjou-okl. II. 665. sz.

⁵⁹ Dümmerth feltételezése szerint a követek célja az volt, hogy tárgyalásokat folytassanak a nápolyi trónutódlás ügyében (DÜMMERTH, 1982. 250.). Ennek azonban igen kicsi a valószínűsége, hiszen Róbertet II. Károly már 1296-ban felruházta az elsőszülöttség jogaival, amit VIII. Bonifác 1297-ben meg is erősített, és Róbert az apja halála után azonnal letette a hűbéresküti a pápának, így szempontjából a királyság kérdésében nem volt miről tárgyalni.

⁶⁰ II. Károly nápolyi királynak a Martell Károly leszármazóit kizáró végrendeletét (szemben 1296. évi, ilyen kitélt nem tartalmazó rendelkezésével) nem követte pápai megerősítés, így jogi szempontból I. Károlynak Róbert vagy az ő utód nélküli elhunytá esetén továbbra is maradt esélye a trón megszerzésére. Később éppen ezt használta ki a nápolyi királlyal együtt többi nagybátyja ágának félreállítására. Vö. BERTÉNYI, 1989. 37.

⁶¹ Az események részletes ismertetését l. DÜMMERTH, 1982. és BERTÉNYI, 1987. 90.

nevezte magát,⁶² másodszer pedig 1317. február 22-én, amikor arra kérte János Vienne-i dauphint, hogy eszközölje ki számára Róbert királytól a salerno hercegséget és annak jogait, valamint a Szent Angyal-hegy uraságát és annak jogait.⁶³ Károly megnyilvánulását valószínűleg az váltotta ki, hogy Róbert ebben az évben János nevű öccsének adományozta a salerno hercegi címet.⁶⁴ Miután célját nem érte el, Károly évekkel később a pápához fordult segítségért, aki ezügyben írt is Róbert királynak, de eredménye ennek sem lett.⁶⁵ I. Károly nyilván nemcsak befolyásos személyeken keresztül igyekezett visszaszerezni apja címeit, hanem személyesen is. Tárgyalások 1316-ban biztosan folytak Nápoly és Magyarország között, mivel követváltásról maradtak fenn adatok,⁶⁶ 1320-ban pedig a két uralkodó személyesen is találkozott.⁶⁷ A kapcsolatfelvétel indokát és a beszélgetések tartamát nem ismerjük, ennek tehát lehet más oka is, az mindenesetre kétségtelen, hogy Károly a salerno hercegi cím használatával 1323-tól kezdődően következetesen élt.

A Károly által megszerzett igénycím halála után I. Lajosra is átszállt, aki azt már első teljes *intitulatio*t tartalmazó privilégiumában feltüntette.⁶⁸ A salerno hercegséget és annak jogait – amik feltehetően a nápolyi trónra jutás lehetőségét jelentették⁶⁹ – Lajos az elsőszülöttsége révén örökölhette meg.⁷⁰ Ez a fajta jogfenntartás nem mondott ellent I. Károly 1333-ban megkötött szerződésének, hiszen az aktuálisan aspiránsnak számító András Calabria hercege, illetőleg Johanna férje volt.⁷¹ Nem ütközött ez később András fia, Martell Károly ugyancsak calabriai hercegi címével sem. I. Lajos a salerno hercegi titulust haláláig viselte.⁷²

---

⁶² Anjou-okl. III. 156. sz.

⁶³ Anjou-okl. IV. 407. sz.

⁶⁴ BERTÉNYI, 1987. 91.

⁶⁵ FRAKNÓI, 1905. 151–152.

⁶⁶ Anjou-okl. IV. 224., 225., 374. sz.

⁶⁷ Anjou-okl. V. 706. sz.

⁶⁸ Anjou-okl. XXVI. 657. sz.

⁶⁹ Nincs ugyanis adatunk arról, hogy a hercegséget Magyarországról bármilyen formában irányították volna, vagy arról, hogy onnan a magyar királynak bevételei származtak volna.

⁷⁰ I. Lajos számos privilégiumában olvasható, hogy elsőszülöttsége révén örökölte apjától a magyar trónt, amire őt az ország főpapjai, bárói és nemesei emelték fel. Legkorábban Pál országbíró fogalmazta meg ugyanezt 1342. augusztus 12-én kelt oklevelében (Anjou-okl. XXV. 429. sz.). Lajos hasonlóan vélekedhetett a salerno hercegi címmel kapcsolatban is.

⁷¹ Anjou-okl. XXV. 433. sz.

⁷² 1351. október 11-én I. Lajos király István herceggel együtt kinyilvánította, hogy a Salerno hercege és a Szent Angyal-hegy ura titulusról nem mondanak le: F. IX/2. 48. (2. sz.),

*Intitulatio*ja 1348 elején kiegészült az Apulia és Capua hercege, valamint a Jeruzsálem és Szicília királya jelzőkkel, és magyarországi uralkodási évei mellett számítani kezdte nápolyi országlásának éveit is.⁷³ A következő évben önmegnevezései közül kiesett az Apulia és Capua hercegségére való utalás,⁷⁴ és 1352-től már Jeruzsálem és Szicília királyának sem nevezte magát.⁷⁵

István herceg 1350. évi házassága

Anjou István és Bajor Margit eljegyzése már 1345-ben megtörtént. Erről a pápa is tudott és nem nézte jó szemmel. Először egy 1345 októberében kelt levelében adott ennek hangot.⁷⁶ A levél keltezése azért fontos, mert általában úgy ítélik meg, hogy I. Lajos célja az eljegyzés megkötésével az volt, hogy András halála után a magyarországi Anjouk érdekeinek érvényesítésére szövetségi rendszert építsen ki a pápával és Johannával szemben. A calabriai herceg jó előre féltett, mégis váratlanul bekövetkezett megölése (1345. szeptember 18.) és az eljegyzés hírének kiszivárgása (az erről szóló pápai levél kelte: 1345. október 18.) között

---

István azonban e címet sohasem használta. VI. Kelemen 1352-ben elismerte, hogy a salerno hercegi címet a magyarországi Anjouk jogosan viselik. FRAKNÓI, 1905. 235.

⁷³ Teljes *intitulatio*ja ebben az évben: *dei gracia rex Hungarie, Jerusalem et Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex, princeps Salernitanus et honoris montis Sancti Angeli dominus*. Dipl. Eml. II. 262. (244. sz.), 303. (266a. sz.), vö. Anjou-okl. XXXII. 62. sz. (1348. febr. 15.), 446. sz. (1348. júl. 8.); A nápolyi uralkodóként számított *annus regnare* példa: Dipl. Eml. II. 278. (253. sz.). Uralkodási éveinek számításában 4 évig jutott. A nápolyi királyságban működő királyi közjegyzők követték Lajos önmegnevezését (ideértve az Apulia és Capua hercege címet is), és uralmát annak megfelelően 1348-tól kezdték számolni: Dipl. Eml. II. 259–293. (259. sz.) Időnként Velence is Jeruzsálem és Szicília királyának nevezi a magyar királyt (pl. Dipl. Eml. II. [307d. sz.]), szemmel láthatóan pillanatnyi érdekének megfelelően.

⁷⁴ Teljes *intitulatiót* (*dei gracia rex Hungarie, Jerusalem et Sicilie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex, princeps Salernitanus et honoris montis Sancti Angeli dominus*) tartalmazó 1349. évi oklevelei: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár. (a továbbiakban: DL) 4037., 5171., 71417. A többiből a Jeruzsálem és Szicília királya cím hiányzik.

⁷⁵ 1350–1351-ben Lajos teljes *intitulatio*ja: *dei gracia rex Hungarie, Jerusalem et Sicilie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex, princeps Salernitanus et honoris montis Sancti Angeli dominus*. Anjou-okl. XXXIV. 210., 256. sz.; DL 4168. Ebben a két évben rövidebb *intitulatiót* tartalmazó okleveleiben is használja a Jeruzsálem és Szicília királya titulust: Anjou-okl. XXXIV. 317., 554., 626., 628., 637., 655. sz., stb. Így nevezik őt ekkor mások is, pl. István hercegnél: Anjou-okl. XXXIV. 618. sz., itáliai közjegyzők okleveleiben: Dipl. Eml. II. 374–376. (304. sz.), az aversai Szt. Balázs-monostor apátnője levelének keltezésében: Anjou-okl. XXXIV. 115. sz.

⁷⁶ Anjou-okl. XXIX. 740. sz.

azonban mindössze egy hónap telt el. Ez az idő igen kevésnek tűnik arra, hogy I. Lajos IV. (Bajor) Lajossal a saját trónigényét elősegítő szövetségkötés ügyében egyezsége lépjen. A magyar udvar és VI. Kelemen között a tárgyalások csak 1346 elején kezdődtek meg, korábban egyik fél sem ismerte pontosan a másik álláspontját. Erzsébet királyné 1346 folyamán úgy fogalmazott a pápához intézett levelében, hogy a fia és a kiközösített IV. (Bajor) Lajos lánya között tervezett házasságot az egyház iránti tiszteletből elodázták.⁷⁷ E házasságról a későbbiekben nem esett szó, és ennek valószínűleg nem csak az volt az oka, hogy IV. Lajos 1347 októberében elhunyt. Elgondolkodtató az is, hogy a szokásokkal ellentétben Bajor Margitot az eljegyzés után nem hozták Magyarországra.

Mindennek fényében feltételezhető, hogy István eljegyzéséről a tárgyalások (amik részleteiről és pontos idejéről nem tudunk semmit) még András életében elkezdődtek, és eredendően a magyar udvar akkor még fennálló érdekét szolgálták volna, vagyis azt, hogy András egyenjogú megkoronázásának eléréséhez szerezzenek szövetségest. 1350 végén mindenesetre István feleségül vette Margitot, amihez a pápa a diszpenzációt megadta.⁷⁸ Az már újabb kérdést vet fel, hogy 1350–1351-ben mi lehetett I. Lajos célja ennek az idejétmúlt házassági szerződésnek a megvalósításával.

Következtetések

I. Lajos az apja halála után azt a korábban már kitűzött célt kívánta elérni, hogy a nápolyi korona öccse, András fejére kerüljön. A végül meg nem koronázott herceg halálát követően azonnal bejelentette a saját és másik öccse, István trónigényét a pápának, amit az apja által megkötött 1333. évi szerződésre, ezen felül a maga tekintetében pedig elsőszülöttségére alapozott. Martell Károly születése után annak gyám-sága megszerzésére törekedett (ugyancsak a saját és István jogára hivatkozva), úgy értelmezve a helyzetet, hogy abban a saját igénye Istvánét megelőzi. 1349-ben lehetsége lett volna az 1333. évi szerződés beteljesítésére, az ezzel kapcsolatos megállapodást azonban özvegyiségre jutása után felrúgta. I. Lajos tehát a nápolyi trón jogos örökösének (mind az Anjou-házon belüli, mind a Károly magyar király gyermekei közötti) elsőszülöttsége jogán önmagát tekintette.

---

⁷⁷ FRAKNÓI, 1905. 201.

⁷⁸ Az eljegyzés, valamint a házasságkötés körülményeire l. HALÁSZ, 2005. 30–31.

VI. Kelemen pápa nem vonta kétségbe I. Lajos és István herceg jogos igényét a nápolyi trónra, az 1333. évi házassági szerződés végrehajtására 1349-ben ő is hajlandó lett volna. Johanna trónigényét nem elsősorban Róbert nápolyi király végrendelete miatt fogadta el, a királynő trónon tartását (tekintettel az itáliai belviszonyokra is) előbb I. Lajos támadásától félve tartotta célszerűnek, Tarentoi Lajos királyi címének megerősítését pedig később azért tartotta fontosnak, mert úgy vélte: a magyar király hadai által támadott Nápolynak erőskezű uralkodóra van szüksége.

ÉVA TEISZLER

Der Anspruch des Königs Ludwigs des Ersten von Ungarn auf den neapolitanischen Thron im Spiegel der Diplomatie

Nach weit verbreiteter Ansicht der ungarischen Geschichtsforschung wurde ab 1343 der Anspruch der ungarischen Anjous auf den neapolitanischen Thron durch das Testament des Königs Robert von Anjou bestimmt. Dieses Testament übte negative Wirkung auf die Krönung des Herzogs Andreas von Ungarn, sowie nach seinem Tod auf die Chance der Thronfolge Königs Ludwig des Ersten von Ungarn und seines jüngeren Bruders, Herzogs Stephan aus. In der Fachliteratur wurde nie in Zweifel gezogen, dass der ungarische König sich nach dem Tod des Herzogs Andreas darum behühte, den neapolitanischen Thron – mit Hilfe des Kaisers Ludwig von Bayern – sich selbst und seinem Bruder Stephan zu sichern.

Das Testament des Königs Robert war jedoch nicht durch den Papst beglaubigt. Fest steht, dass Ludwig der Erste die neapolitanische Krone von Papst Clemens VI. für sich und auch für Stephan forderte, aber er war wohl der Meinung, dass die neapolitanische Krone ihm wegen seiner Erstgeburt zusteht.

B. HALÁSZ ÉVA

„Ratione prioritatis termini”

Egy középkori jogi kifejezésről

A bíróságok előtt megjelenő felek változatos indokokkal kérték, kérhették pereik elhalasztását. Ilyen volt például, ha a perben érintett személyek egyike a tárgyalás előtt megbetegedett¹ vagy elhunyt,² valamint a további oklevelek beszerzésének vagy bemutatásának szükségessége is.³ Ha az alperesek többen voltak és közülük nem mindenki jelent meg a bíróság előtt, akkor kérhették a többiekkel való tanácskozás szükségessége miatt is a perhalasztást.⁴ *Procurator* akkor is halaszthatott pert, ha a tárgyalt ügyben megbízójával kellett értekeznie a válaszadás előtt. Halasztottak pert királyi,⁵ királynéi,⁶ hercegi parancsra;⁷ az érintett felek egyikének hadbaszállása,⁸ vagy más okból való távolléte miatt is.⁹ A felsoroltak mellett forrásainkban más perhalasztási indokok is előfor-

---

¹ 1343. nov. 29. Biri Tamás nem tudott megjeleni Szabolcs megye hatósága előtt, mert sebláza volt. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár. (a továbbiakban: DL) 51262. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Budapest–Szeged, 1990–. (a továbbiakban: Anjou-oklt.) XXVII. 802. sz.

² 1352-ben Lackfi István szlavón bán azért halasztotta el Gorbonoki Péter fia István és István fia Beke, valamint az ő fia: István közötti, hatalmaskodás miatt indított pert, mert Beke az idézés óta elhunyt. MARKO KOSTRENCIĆ–TADEUS SMICIKLAS: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. I–XVII. Zagrabiae, 1904–1981. XII. 136. (1352. nov. 5.)

³ Pl. 1347. okt. 29. (DL 3811., Anjou-oklt. XXXI. 1013. sz.)

⁴ 1337. dec. 2. (DL 48689., Anjou-oklt. XXI. 635. sz.; 1337. dec. 2. (DL 48547., Anjou-oklt. XXI. 636. sz.)

⁵ 1345. máj. 8. (DL 51341., Anjou-oklt. XXIX. 302. sz.)

⁶ Pl. 1345. jan. 15. (DL 51325., Anjou-oklt. XXIX. 37. sz.)

⁷ Pl. Tamás országbíró 1350-ben János pilisi apát és Egyed testvér bozói prépost birtokperét halasztotta el István herceg parancsára. 1350. nov. 25. (DL 39185., Anjou-oklt. XXXIV. 738. sz.)

⁸ Pl. 1331. nov. 25. (DL 50910., Anjou-oklt. XV. 438. sz.)

⁹ 1324-ben mutatta be Mojs fia Mihály I. Károly király oklevelét, amiben az uralkodó a Bugar Istvánnal folytatott perét három évre elhalasztotta, mert Mihály Miklós bánnal elutazott: *quia idem magister Michael primitus litteras domini regis patentes super prorogatione sue cause contra dictum magistrum Stephanum habitam [!] nobis attulerat, quod ipse magister Michael esset cum eodem Nycolao bani profectionis et ob hoc ipsam causam ad tertiam revolutionem anni presentis prorogaremus*. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. I–XII. Pest–Budapest, 1871–1931. (a továbbiakban: Zichy) I. 260., Anjou-oklt. VIII. 547. sz. Hasonló: 1348. szept. 28. (DL 4593., Anjou-oklt. XXXII. 623. sz.)

dulnak,¹⁰ amik között rendre találkozunk azzal, hogy az illetékes bíró *ratione prioritatis termini* halasztja el a pert, minden további magyarázat nélkül. Mivel ez a korszak jogi nyelvében bevett *terminus* volt, a kortársak pontosan tudták, mit kell érteni rajta.

Eddig részletesebben csak Hajnik Imre munkájában olvashattunk a *ratio prioritatis termini* kifejezésről és annak értelmezéséről. Véleménye szerint akkor halasztották el ezzel az indokkal a pert, ha a felek egyikének ugyanabban az időben más bíróság előtt kellett megjelennie és ezt megbízottak útján be is jelentette.¹¹ Eckhart Ferenc ehhez még hozzátette, hogy ezzel a perhalasztási indokkal csak az alperes fél élhetett.¹²

A regesztakötetekben a kifejezés magyaráztására többféle megoldással találkozunk: az „időpont koraisága miatt”,¹³ „első időpont miatt”,¹⁴ „más időpont elsőbbsége”,¹⁵ „első határnap okán”,¹⁶ „perelsőbbség okán”,¹⁷ „előszöri halasztással”,¹⁸ „határidő korai volta miatt”¹⁹ egyaránt előfordulnak.

A kifejezés értelmezéséhez és használatának feltérképezéséhez igyekeztem minél több olyan oklevelet összegyűjteni, amikben ezzel az indokkal halasztanak pert, és megtalálni bennük a közös pontokat. Ennek során összesen 134 darab ilyen oklevelet gyűjtöttem össze és használtam fel az elemzéshez. A szükségszerűen hiányos gyűjtésben szereplő oklevelek száma tovább lesz növelhető az Anjou-kori és a Zsigmond-kori oklevéltárak munkálatainak előrehaladtával, de az eddigi adatok is alkalmasak arra, hogy a formula használatával kapcsolatban néhány következtetést levonjunk.

---

¹⁰ Ilyen volt pl. a peres felek egyikének kiskorúsága, ami miatt annak nagykorúvá válásági el kellett halasztani a pert. Pl. Pál országbíró, 1329. júl. 2. Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. III. Győr, 1866. 102., Anjou-oklt. XIII. 364. sz.; 1337. máj. 9. (DL 51057., Anjou-oklt. XXI. 257. sz.) A bíraskodásban részt vevő nemesek nem megfelelő száma miatt tették át más időpontra a pert: DL 91392., Anjou-oklt. XXXII. 709. sz. (1348. okt. 24.)

¹¹ HAJNIK IMRE: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. Budapest, 1899. (reprint: Budapest, 2010.) 240.

¹² ECKHART FERENC: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, 2000. 328.

¹³ Pl. 1342. máj. 14. (DL 76674., Anjou-oklt. XXVI. 221. sz.)

¹⁴ Pl. 1325. dec. 14 (DL 50805., Anjou-oklt. X. 559. sz.)

¹⁵ Pl. 1335. dec. 21. (DL 51027., Anjou-oklt. XIX. 773. sz.)

¹⁶ Pl. 1333. márc. 7. (DL 322., Anjou-oklt. XVII. 100. sz.)

¹⁷ Pl. 1350. szept. 22. (DL 51573., Anjou-oklt. XXXIV. 648. sz.)

¹⁸ Pl. 1329. okt. 10. (DL 48522., Anjou-oklt. XIII. 551. sz.)

¹⁹ DL 56882. ILA BÁLINT-BORSA IVÁN: Az Abaffy család levéltára 1247–1515. A Dancs család levéltára 1232–1525. A Hanvay család levéltára 1216–1525. Budapest, 1993. (Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 23.) 108. (1364. ápr. 7.)

Először vizsgáljunk meg néhány olyan konkrét esetet, amikor *ratione prioritatis termini* hivatkozással halasztottak pert a bíróságokon.

1344 januárjában Nagysemjéni István fia István mester állt Pál országbíró elé Visegrádon, a fennmaradt oklevelek tanúsága szerint két ügyben is. Mindkétszer a feleszi káptalan idézte meg a peres feleket. Az egyik esetben Lengyel Jánossal szemben lépett fel István, és ugyan a perhalasztó oklevélből nem derül ki, de valószínűleg a közöttük teendő birtokosztály volt a pereskedés oka.²⁰ A pert az országbíró *ratione prioritatis termini* halasztotta el, az alperes (vagyis Lengyel János) megbízottjának (*assumptor termini*) kérésére.²¹ A forrásokból kiderült, hogy Lengyel Jánosnak ugyanekkor a nádor előtt (vagyis másik bíróságon) folytatott pere is volt. Az 1343 szeptemberében Szabolcs és Bereg megyék részére tartott nádori *generalis congregation* Kércsi Nyakas Pál perelte Lengyel Jánost és Mihály fia Lászlót elhunyt testvérének Kéracs birtokon fekvő részének ügyében, és Miklós nádor innen a pert 1344 januárjára halasztotta.²² Nagysemjéni István 1344 januárjában a Lengyel Jánossal folytatott pereskedés mellett egy másik ügyben is az országbíró elé állt. Ugyanis rokonaival, Nagysemjéni Mihály fia Lászlóval és Mihály fia Miklóssal keveredett nézeteltérésbe, mivel István birtokosztályt kért tőlük a vérrokonságra hivatkozva. László és Miklós a rokonság meglétét nem tagadták, de arra kérték Istvánt, hogy a szintén rokon és velük osztatlanul birtokló Lengyel Jánossal is tegyen osztályt. Az országbíró arra való hivatkozással halasztotta el a pert március 10-re, hogy István másik, Lengyel János elleni perét is erre az időre tették át. Nagysemjéni István az országbíró elé vitt második ügyében tehát az szolgált a perhalasztás indokául, hogy az alperesek által kért másik birtokosztályt ebben az időben tudta legkorábban megejteni István.²³

A hájszentlőrinci káptalan 1344 augusztusában I. Lajos király parancsára megidézte Töttös királyi ajtónállómesterrel szemben Herceg

---

²⁰ Lásd még: 1344. máj. 19. (DL 51289., Anjou-oklt. XXVIII. 392. sz.)

²¹ 1344. jan. 20. (DL 51270. és 51271., Anjou-oklt. XXVIII. 31. sz.) A pert az országbíró márciusban is tovább halasztotta, mivel Lengyel János arra hivatkozott, hogy a nehéz ügyben nem tud *fraterei* és rokonai tanácsa nélkül felelni: *Johannes dictus Lengel se in tam ardua causa absque fratrum et proximorum suorum consilio non posse respondere indicabat.* (DL 51281., Anjou-oklt. XXVIII. 242. sz.)

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 285816 és DL 51275., Anjou-oklt. XXVIII. 44. sz. (1344. jan. 24.)

²³ 1344. jan. 20. (DL 51 272., Anjou-oklt. XXVIII. 32. sz.)

Péter mestert és társait.²⁴ Ugyanerre az időpontra a pécsi káptalan is megidézte Töttöst Lajméri Gyula lányával szemben, azonban ez utóbbit elhalasztották *prioritas termini* miatt 1344. november 8-ra. A csak tartalmi átiratból ismert oklevél a perhalasztás indoklásán kívül nem őrzött meg részleteket, így arról sem tudunk, hogy megbízott (*assumptor termini*), vagy az alperes fél személyesen kérte a halasztást.²⁵

Pál országbíró 1344. decemberében halasztotta el az Olivér királynéi udvarbíró Orosi Simon fia Imre ellenében viselt perét, *prioritas terminire* hivatkozva. Imre helyett megbízottja (*assumptor termini*) jelent meg. Az oklevél hátán olvasható feljegyzésből arról értesülünk, hogy a pert erről az időpontról is elhalasztották, de ekkor már nem tudjuk ennek okát.²⁶ I. Lajos király 1344. november 6-án utasította a leleszi konventet, hogy Simon fia Imre és testvére ellenében idézzék meg Iván fiait. A parancslevélben nem tüntették fel, mikorra szól az idézés,²⁷ de valószínű, hogy Imrének az Olivér királynéi udvarbíróval szemben folytatott perében való első megjelenése idején, noha az erről szóló oklevelek ma már nem lelhetőek fel.

1350. augusztus 2-án kelt I. Lajos király mandátuma, amiben utasította az egri káptalant, hogy küldje ki tanúságtevőjét a király ember mellé, aki Nagysejmenyi Lengyel János fiait: Lászlót, Lököst, Jakabot és Ábrahámot, valamint János fia László jobbágját (Péter fia Pált) megidézi a jelenléte elé Nagysejmenyi István fia Istvánnal szemben.²⁸ Ugyanezen a napon kelt az uralkodó másik parancslevele az egri káptalan részére, amiben szintén tanúságtevő kiküldését kérte, akivel a királyi ember Óvári Miklós fia Istvánt fogja megidézni Nagysejmenyi István fia Istvánnal szemben a király jelenléte elé.²⁹ A két idézés sikeres végrehajtása után a káptalan augusztus 20-án állította ki a jelentéseket a királynak címezve, mindkét esetben szeptember 15-re kötelezték megjelenésre a megidézetteket.³⁰ 1350. szeptember 22-én kelt Tamás országbíró oklevele, miszerint *ratione prioritatis termini* elhalasztotta Nagysejmenyi Lengyel János fiainak Nagysejmenyi István fia Istvánnal folytatott perét.³¹

---

²⁴ 1344. aug. 18. (DL 76749., Anjou-oklt. XXVIII. 571. sz.)

²⁵ 1345. ápr. 12. (DL 76765., Anjou-oklt. XXIX. 234. sz.)

²⁶ 1344. dec. 9. (DL 51322., Anjou-oklt. XXVIII. 801. sz.)

²⁷ 1344. nov. 6. (DL 51318., Anjou-oklt. XXVIII. 741. sz.)

²⁸ DL 51570., Anjou-oklt. XXXIV. 578. sz.

²⁹ DL 51571., Anjou-oklt. XXXIV. 577. sz.

³⁰ DL 51570. és 51571., Anjou-oklt. XXXIV. 608. és 609. sz.

³¹ DL 51 573., Anjou-oklt. XXXIV. 648. sz.

Innét a pert az országbíró tovább halasztotta 1351. február 9-re, ekkor a halasztás indokául a felek kölcsönös megegyezése szolgált.³² Az Óvári Miklós ellen indított per következő lépéséről tudósító oklevél nem maradt ránk, ezért nem tudjuk, hogy az esetleges további perhalasztás indokául mit írtak az oklevélbe.³³

A kifejezés általam ismert első előfordulása Lampert országbíró 1323-ban kelt oklevele,³⁴ amikor *prioritas termini* okán elhalasztja Odon fia Ivánka és fiai perét Péter fia Péter és társai ellen. A kifejezést ekkor nem a később szokásossá (de soha nem kizárólagossá) vált *ratione prioritatis termini*,³⁵ hanem a *propter termini prioritatem* alakban írja az oklevél.³⁶ Annak nem maradt nyoma a forrásokban, hogy a felek valamelyikének volt-e más bíróság előtt pere, sem arról, hogy melyik hiteleshely végezte az idézést.³⁷ Szintén 1323 szeptemberében halasztja el Lampert országbíró Bank fia Gergely (megbízottja által előadott) kérésére annak Aladár fia Pribard mesterrel való perét. Nem tudunk arról, hogy ezen az időpontra a felek bármelyikének lett volna másik pere.³⁸ Az első, egyházi bírósághoz köthető, a formulával pert halasztó oklevél 1326-ban kelt, János egri *sublector* adta ki.³⁹ 1332-ből ismerem az első olyan nádori oklevelet, ami ezzel a formulával halasztott pert, 1337-ben pedig a megyék kiadványaiban is megjelenik, amikor Borsod megye hatósága

---

³² DL 51574., Anjou-oklt. XXXIV. 737. sz. Valószínűleg innét tovább halasztották a pert 1351. május 1-jére, azonban erről nem őrződött meg oklevél. Az onnan történt halasztásról azonban már igen: A nagykállói Kállay-család levéltára. I-II. Budapest, 1943. (a továbbiakban: Kállay) II. 1059a. és b. sz. (1351. máj. 8.)

³³ 1351. május 8-án (Kállay II. 1058. sz.) kelt Tamás országbíró perhalasztó oklevele, miszerint a Nagysemjéni István fia István és Óvári Miklós fia István között Recsege birtok ügyében indított pert május 1-ről október 6-ra halasztották. Mivel az 1350 augusztusában kelt oklevelek a per tárgyról nem, csak a halasztás tényéről emlékeztek meg, ezért az oklevelek összekapcsolása csak feltételesen lehetséges.

³⁴ Törvénykezési emlékeink közül egyedül az ún. "1300 körüli" tanácsi határozatként számon tartott, vitatott datálású szövegben bukkan fel *prioritas termini* perhalasztási indok. Erre bővebben visszatérek a dolgozat végén.

³⁵ Ennek általam ismert első előfordulása az 1325. évhez köthető, az erről szóló oklevél 1326. márc. 1-jén kelt. (DL 33576., Anjou-oklt. X. 75. sz.) Előfordul *ob termini prioritatem* alakban is. (1352. júl. 11., DL 83265.)

³⁶ Ez a forma később is feltűnik, pl. 1357. máj. 12. JAKÓ ZSIGMOND–HEGYI GÉZA–W. KOVÁCS ANDRÁS: Erdélyi okmánytár. I–IV. Budapest, 1997–2014. III. 919. sz. (DF 252715.)

³⁷ Pl. 1323. máj. 1. (DF 292631., Anjou-oklt. VII. 155. sz.)

³⁸ 1323. szept. 22. (DL 76323., Anjou-oklt. VII. 476. sz.) Augusztusban Pribardnak volt másik elkezdett pere, de azt onnét elhalasztották okt. 6-ra. (1323. aug. 29., DL 76321., Anjou-oklt. VII. 428. sz.)

³⁹ 1326. máj. 5. (DL 76360., Anjou-oklt. X. 179. sz.)

egy pert *prioritas terminire* hivatkozva tett át másik időpontra. Az országbíróhoz és a nádorhoz képest a többi nagybíró okleveles anyagában csak később jelenik meg a kifejezés, a vajdától 1339-ből,⁴⁰ a tárnokmestertől 1355-ből,⁴¹ a szlavón bántól pedig 1361-ből⁴² ismerjük az első ilyen oklevelet.

Az 1300-as években elejétől kezdve találkozunk egy másik perhalasztási indokkal is, ami alakilag és tartalmilag is nagyon hasonlít a *prioritas terminire*. 1321-ben Lampert országbíró a személyesen megjelent Mihály fia István András fiai, Jakow fiai és Mihály fia Mihály ellen viselt perét elhalasztotta, *quia primus terminus eorum esset*. Az idézést a váradelőhegyi konvent végezte. Az alperesek helyett néven nevezett megbízottak jelentek meg és *terminum assumpserunt*.⁴³ 1323-ban Miklós comes, Druget Fülöp nádor albírája elhalasztja az Aladár fia Pribard mester és Zeleméri Mihály fiai közötti birtokpert, *eo quod primus terminus citacionis erat*. Az okleveles anyagban nem maradt nyoma annak, hogy a felek bármelyikének peres ügye lett volna más bíróság előtt ekkor.⁴⁴ Ugyancsak Miklós comes halaszt ugyanezzel az indokkal pert 1324 májusában. Ekkor sem tudunk arról, hogy a felek bármelyiként más bíróságon peres ügye lett volna.⁴⁵ 1325-ben Újvár megye hatósága halasztja el István megyei jegyző Rozgonyi László fia Péter elleni perét ezzel az indokkal. Az alperes Péter helyett szerviense jelent meg és *terminum assumpsit*.⁴⁶ A *primus terminus* és ragozott alakjai az Árpád-korban is felbukkannak az országbírók oklevelek anyagában, azonban más kontextusban. Olyankor használják, amikor a *terminuson* meg nem jelenő fél büntetésének mértékét rögzítik az oklevelek.⁴⁷ Hasonló értelemben a későbbiekben is megjelenik a kiadványokban. Ennek fényében nem véletlen, hogy az első megjelenésen való perhalasztásra más fogalmat kezdtek el használni.

---

⁴⁰ 1339. jan. 16. (DF 235727., Anjou-oklt. XXIII. 31. sz.)

⁴¹ 1355. jan. 5. (DL 4485.)

⁴² 1361. ápr. 25. (DL 103307.)

⁴³ 1321. márc. 18. (DL 50691., Anjou-oklt. VI. 62. sz.)

⁴⁴ 1323. aug. 29. (DL 76321., Anjou-oklt. VII. 428. sz.)

⁴⁵ 1324. máj. 8. (DL 57271., Anjou-oklt. VIII. 235. sz.)

⁴⁶ 1325. dec. 4. (DL 2329., Anjou-oklt. IX. 540. sz.)

⁴⁷ Pl. 1277. febr. 1. WENZEL GUSZTÁV: Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. Pest–Budapest, 1860–1874. IX. 187–188. (DL 964.) Hasonlóan használták ezt a fogalmat az Anjou-korban is, pl. 1304. máj. 14. (DL 99399., Anjou-oklt. I. 607. sz.)

A *prioritas termini* indokával minden esetben az alperes fél élt, az ügyek jó részében az is igazolható oklevelekkel, hogy arra az időpontra más perben is meg kellett jelennie. A perhalasztást nem személyesen kérelmezte, hanem megbízottját küldte az illetékes bíró elé. Az első oklevelekben a megbízottat megnevezték, közölték, hogy megbízója helyett jelent meg és *terminum assumpsit*. Első ízben 1324-ből maradt ránk ennek említése, amikor Lampert országbíró a Zumur fia Miklós és Pósa fia Domonkos közötti pert elhalasztotta, Domonkos nevében pedig egy bizonyos József *terminum assumpsit*.⁴⁸ 1327-ben jelenik meg az oklevelekben első ízben az *assumptor(es) termini* szerepeltetése a később szokássá vált formában, amikor az országbíró *ratione prioritatis termini* elhalasztja Sitkei Lőrinc fia Kopoz mesternek a rokonai (Tristanus fiai és társaik) ellen indított perét Ják és Köröselő birtokok ügyében.⁴⁹ Innentől kezdve az *assumptor termini* kiléte általában homályban marad, név szerint nem említik meg őket.⁵⁰

Ha az alperesek többen voltak, akkor minden egyes személy helyett egy megbízott jelent meg. 1343 novemberében Miklós nádor elhalasztotta László fia Tamás és Sóvári György fia Péter perét, amit Cheris fia Jordan, Hank fia Miklós, Henschman fia Martilius, Kathus asszony, Egyed fia György, Razlou fia István, a leténykői perjel és konvent, valamint Miklós fia Miklós ellen viseltek. Az oklevél megfogalmazása szerint *pro quibus singulis* [ti. az alperesek részére] *singuli assumptores termini comparendo terminum assumpserunt*.⁵¹ Amennyiben az alperes fél egy közösség volt (például település lakosai, vagy egy káptalan), akkor egy megbízott képviselte őket. 1343-ban Miklós nádor elé perbe hívta a pozsonyi káptalant Bazini Sebes mester. Az első időpontra Sebes a *procurator*át küldte, a káptalan pedig egy *assumptor terminit*, akinek a kérésére a nádor *ratione prioritatis* elhalasztotta a pert.⁵²

---

⁴⁸ 1324. máj. 28. (DL 61172., Anjou-oklt. VIII. 288. sz.) A *terminum assumpsit* nincs kötelezően összekötve a *prioritas terminivel*. Lásd lentebb.

⁴⁹ 1327. jún. 14. (DL 40505., Anjou-oklt. XI. 299. sz.)

⁵⁰ Ettől az általános gyakorlattól néhány esetben eltértek. 1358-ban például Szécsi Miklós országbíró elhalasztotta Csetneki László fia Miklós perét a szepesi káptalan *citatoria*jával megidézett Forgács Miklós fiai: András és Miklós ellen. Az oklevél szerint az alperesek helyett (*pro quibus*) *Symon de Mahah et Nicolaus filius Damsa comparendo terminum assumpserunt*. NAGY IMRE–TASNÁDI NAGY GYULA: Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VIII. Budapest, 1878–1920. VII. 193. (DL 58547.)

⁵¹ DF 254245., Anjou-oklt. XXVII. 799. sz.

⁵² 1343. júl. 7. (DL 38781., Anjou-oklt. XXVII. 467. sz.)

A felperesek vagy személyesen jelentek meg a bíró előtt, vagy *procuratorukat* küldték el, esetükben más fogalommal nevezett megbízott nem fordul elő az oklevelekben.

Az *assumptor termini* tevékenysége azonban nem csak a *prioritas termini*hez kapcsolódik, olyankor is előfordulnak az oklevelekben, amikor nem az általunk vizsgált perhalasztási indokra hivatkoznak. 1347-ben például Szabolcs megye hatósága elé Kállói István fia István perbe hívta Miklós fia Andrást, illetve általa jobbágját. István személyesen megjelent, de András maga és jobbágya helyett megbízottakat (*assumptores termin*) küldött, akik vállalták, hogy megbízóik május 26-án megjelennek a megye színe előtt.⁵³ 1350-ben Szabolcs megye hatósága tárgyalta Komoródi Tamás fia János László fia Mihállyal szembeni perét. Az első kitűzött időpontra Komoródi János megjelent, de Mihály maga helyett Péter fia Jánost küldte, aki a következő időpontot *assumpsit* és mint *assumptor termini* szerepel az oklevélben.⁵⁴

Ezek alapján valószínű, hogy az *assumptor termini* olyan megbízott lehetett, akinek egyetlen feladata volt: az alperes helyett megjelenni a bíróságon és perhalasztást kérni. Az eddig ismert esetekből úgy tűnik, hogy mindig csak az első megjelenési időpontra lépett fel, akkor is, ha az oklevél nem használja a *prioritas termini* perhalasztási indokot. Míg a *procuratorok* megbízólevéllel látták el feladatukat és egy *procurator* több személyt is képviselhetett egyszerre, addig az *assumptor termini* kapcsán megbízólevelet nem említenek és egy *assumptor termini* egyszerre egy természetes személy helyett lép(het)ett fel.

A *prioritas termini* perhalasztási indokkal minden esetben csak az idézés utáni első időpontra élhetett az alperes fél. 1326-ban Sándor országbíró elé Mohorai Miklós fia Makó mester, udvari apród perbe hívta Nagygutai János fiait: Miklóst és Jánost, valamint Iván fia Istvánt a neki jutott adománybirtokba való beiktatásakor tett tiltakozásuk miatt. A pert többször elhalasztották, az oklevél megfogalmazása szerint *ipsaque causa in multis rationabilibus prorogationibus tum ratione prioritatis termini tum etiam de partium voluntate pro formanda pacis unionem et ob reginalem preceptum factis de termino ad terminum ad presentes octavas ..... fuisset prorogata et deducta*.⁵⁵ Több olyan oklevelet is ismerünk, amiben leírják,

---

⁵³ 1347. máj. 12. (DL 51417., Anjou-oklt. XXXI. 415. sz.)

⁵⁴ 1350. jan. 23. (DL 76 960., Anjou-oklt. XXXIV. 65. sz.) További példák: 1325. okt. 21. (DF 253567., Anjou-oklt. IX. 490. sz.), 1326. nov. 7. (DL 50831., Anjou-oklt. X. 453. sz.)

⁵⁵ 1326. nov. 27. (DL 40500., Anjou-oklt. X. 502. sz.)

hogy a több perhalasztási alkalom közül az elsőben a *prioritas terminire* hivatkoztak, a többi esetekben pedig másra (felek akarátára, királyi parancsra stb.).⁵⁶

A *prioritas termini* kifejezést az eredeti perhalasztó okleveleken kívül tartalmi átiratban fennmaradt kiadványok is fenntartották, illetve az idézést elrendelő oklevelek hátára írt feljegyzések is tartalmazzak erre való utalást. Ez utóbbi két esetben azonban vesztek el információk, sokszor csak magának az indoklásnak a használatáról értesülünk, a többi körülményről nem. Pál országbíró 1345. május 1-én kelt oklevele arról emlékezik meg, hogy István mester, királyi *specialis notarius* 1344. november 18-ra perbe hívta Mihály fiait és társaikat, vajai nemeseket az egri káptalan idézőlevelével, majd onnét 1345. január 13-ra halasztották a pert, de annak indokát nem rögzítették.⁵⁷ Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az alperesek közül Mihály fiainak: Ábrahámnak és Benedeknek ezen az időpontra már volt egy másik perük István királyi *notarius* jobbágyaival szemben. Arról nem értesülünk, hogy ez utóbbi ügyben novemberben tovább halasztották-e a pert, vagy végleges döntést hozott az országbíró.⁵⁸ Az előzőekből kiindulva ugyanakkor joggal feltételezhető, hogy az egri káptalan *citatoria*jával megidézett alperesek, tekintettel másik perükre, *prioritas termini* címén kértek halasztást, csak ezt a tartalmilag átíró oklevél nem rögzítette. 1343-ban Dersfi Tamás fia László esztergomi prépost perbe fogta Lotow András fiait néhány Újvár megyei birtok ügyében. A per egyes lépéseiről szóló oklevelek nem maradtak ránk, csak a nádor privilégiumát ismerjük, amiben véglegesen rendezte az ügyet. Ebből megtudjuk, hogy a pert az első időpontról *prioritas termini* miatt halasztották el, azonban a következő halasztásokról már csak összefoglalóan értesülünk. A tartalmilag átíró oklevél nem rögzíti, hogy az alperes fél személyesen jelent-e meg a bíróság előtt, vagy megbízottját küldte el.⁵⁹

A perhalasztó okleveleket tanulmányozva kitűnik, hogy néhány ízben a felek valamely hiteleshely idézésére jelentek meg a bíróság előtt, perüket elnapolták, de nem a *prioritas terminire* hivatkozva. Ezeknek az eseteknek a nagy részében vagy a királyi parancs, vagy a felek akarata volt a perhalasztás indoka. 1330-ban például Pál országbíró a színe előtt

---

⁵⁶ Pl. 1342. máj. 14. (DL 76674., Anjou-oklt. XXVI. 221. sz.)

⁵⁷ 1345. máj. 12. (DF 247885., Anjou-oklt. XXIX. 325. sz.)

⁵⁸ 1344. szept. 3. (DL 96248., Anjou-oklt. XXVIII. 596. sz.)

⁵⁹ 1344. okt. 6. (DL 71276., Anjou-oklt. XXVIII. 664. sz.)

az egri káptalan idézőlevele értelmében (*iuxta continentiam litterarum citatoriarum*) megjelent Demeter fia Miklós Keresztúri István fiai: László és János elleni perét halasztotta el, királyi parancs alapján (*ob regium preceptum*).⁶⁰ 1333-ban Miklós comes, Druget Vilmos alnádora saját oklevelével idézte színe elé (*iuxta continentiam litterarum nostrarum citatoriarum*) Bertóti Péter fia Miklóst és Mihály fia Egyedet, és a közöttük lévő pert a felek akaratából (*ex partium voluntate*) halasztotta el.⁶¹ Ezen esetek egyikében sem tudunk arról, hogy az alperesnek lett volna más pere valamely bíróság előtt.

Néhány ízben más indoklással éltek az első perhalasztás idején az oklevelek. 1329-ben például I. Károly király Kormódi Gergely fiait megidézttette magával szemben az országbíró jelenléte elé bizonyos Tolna megyei birtokkal kapcsolatban, majd a pert innét saját elfoglaltságára hivatkozva (*propter sue arduitis eminentiam*) elhalasztatta.⁶² Szintén 1329-ben Pál országbíró elé idézte perbe Tamás fia Donch Sávári Sós György fiát: Pétert. Az alperes *procurator*a kijelentette, hogy megbízza rokonai tanácsa nélkül nem felelhet (*in tam ardua causa absque cognatorum et proximorum suorum consilio non posse respondere*). Ezért az országbíró a pert későbbi időpontra halasztotta.⁶³

1400 táján a *ratio prioritatis termini* perhalasztási indok használatában változás következett be. Addig többségében a nagybírók kiadványaiban találkozhatunk vele, a XV. században pedig a megyék, illetve az egyházi bírók irataiban kap csak szerepet, és szinte teljesen kikopik az országbíró, a nádor, a vajda és a bán okleveleiből.⁶⁴ A jelenség pontos oka egyelőre nem ismert. De itt kell megemlékeznünk az ún. „1300 körüli” tanácsi határozatról, amiben a törvénykezési emlékeink közül egyedülként bukkan fel a *prioritas termini* perhalasztási indok. A szöveg arról

⁶⁰ 1330. nov. 25. (DL 60203., Anjou-oklt. XIV. 589. sz.) Hasonló esetek még: 1326. júl. 8. (DL 76362., Anjou-oklt. X. 280. sz.), 1327. okt. 14. (DL 83198., Anjou-oklt. XI. 493. sz.), 1328. jún. 6. (DL 76392., Anjou-oklt. XII. 311. sz.), 1330. szept. 3. (DL 37263., Anjou-oklt. XIV. 502. sz.)

⁶¹ 1333. okt. 13. (DL 40655., Anjou-oklt. XVII. 465. sz.) Hasonló esetek még: 1336. febr. 23. (DL 2985., Anjou-oklt. XX. 71. sz.), 1337. dec. 2. (DL 40756., Anjou-oklt. XXI. 639. sz.), 1344. jún. 10. (DL 3700., Anjou-oklt. XXVIII. 436. sz.), 1344. nov. 19. (DL 3734., Anjou-oklt. XXVIII. 763. sz.), 1345. jan. 27. (DL 98342., Anjou-oklt. XXIX. 75. sz.)

⁶² 1329. júl. 7. (DL 91238., Anjou-oklt. XIII. 369. sz.)

⁶³ 1329. febr. 13. (DL 57289., Anjou-oklt. XIII. 80. sz.)

⁶⁴ Ezt erősíti meg a *Formulae solennes* is, amiben a *prioritas termini* perhalasztási indok egy városi minta-oklevélben szerepel. MARTINUS GEORGIUS KOVACHICH: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum foris minoribus ac locis credibilibus, autenticisque regni Hungariae olim usitatae*. Pesthini, 1799.

rendelkezik, hogy a birtokpereket ne lehessen elhalasztani a továbbiakban *prioritas terminire* hivatkozva, sem pedig a felek akaratából, hanem a bíró előtt megjelenő alperes rögtön felelni tartozik.⁶⁵

A kutatás véleménye megosztott az „1300 körüli” tanácsi határozatként ismert törvényszöveg pontos datálásában. Gerics József úgy vélekedett, hogy mivel a szöveg az azt fenntartó *libellus*ban III. András 1298-as törvénye és I. Lajos 1351-es törvénye között helyezkedik el, ezért időben is e kettő között keletkezett, de minden bizonnyal közelebb 1298-hoz, mint 1351-hez. Megemlékezett a *prioritas termini* címen való perhalasztásról is és mivel a szöveg keletkezésére az 1300 körüli eszten-dőket valószínűsítette, ezért úgy gondolta, hogy a kifejezés bizonyára létezett és használták az Árpád-korban is, hiszen annak bizonyos körülmények közötti eltiltásáról rendelkezik a vizsgált szöveg. Ugyanakkor elismerte, hogy Árpád-kori oklevélszövegben a kutatás nem akadt a kifejezés nyomára.⁶⁶

Engel Pál véleménye szerint a szöveg egy sor olyan fogalmat említ (köztudomány, alispán székhelye, megyei levéltár, portális adó, a királyi udvar négy rendes bírója), amik az Árpád-korban még ismeretlenek voltak, ezért ezeknek bevett, magától értetődő fogalmakként való használata inkább arra mutat, hogy az irat a XV. század első felében, minden bizonnyal 1435 előtt keletkezett. Legvalószínűbb időpontnak 1401-et tartotta, vagyis az uralkodó fogságának idejét. A Zsigmond-korban csak ekkor volt olyan a politikai helyzet, hogy a dokumentumot jegyző királyi tanács saját hatáskörben dekrétumot bocsáthatott ki.⁶⁷

Mivel a törvényszöveg a *prioritas termini* perhalasztási indokot, nem bevezeti, hanem megtiltja annak használatát, ezért az azzal foglalkozó része minden bizonnyal az után keletkezett, hogy a kérdéses fogalom a jogi nyelv részévé vált. Ha figyelembe vesszük, hogy a *prioritas*

---

⁶⁵ VIII. *Item quicunque aliquam possessionem vel possessiones seu portiones vel particulas possessionarias ordine iudiciario acquirere intendit, tunc ipsam possessionem trina vice recaptivare debet, et ratione prioritatis termini ac de partium voluntate ipsa causa differri non possit, sed partibus in presentia iudicis comparentibus in causam attractus omni occasione postposita respondere teneatur.* FRANCISCUS DÖRY–GEORGIUS BÓNIS–VERA BÁCSKAI: *Decreta regni Hungariae 1301–1457.* Budapest, 1976. 392–393. Magyar fordítása: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1000–1526. Szerk. BERTÉNYI IVÁN. Budapest, 2000. 300.

⁶⁶ GERICS JÓZSEF: Árpád-kori jogintézmények és terminológia törvényhozásunk egyik keltezetlen emlékében. In: Uő.: *Egyház, állam és gondolkodás a középkori Magyarországon.* Budapest, 1995. 248–274., 260–261.

⁶⁷ ENGEL PÁL: Az „1300 körüli” tanácsi határozat keltezéséhez. In: Uő.: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Szerk. CSUKOVITS ENIKŐ. Budapest, 2003. 638–648.

termini az Árpád-kori oklevelekben nem bukkan fel és csak az 1320-as évektől kezdődően találkozunk vele a forrásokban, akkor kijelenthetjük, hogy a törvénytövege ezen része sem keletkezhetett az 1320-as éveknel korábban. Az is látszik, hogy XIV–XV. század fordulóján a fogalom használata a nagybírók okleveleiben megritkult, csak a megyei ítélőszékeken, illetve az egyházi bíróságok kiadványaiban találkozunk vele. Ezért az „1300 körüli” tanácsi határozatként számon tartott tövege az a része, ami a *prioritas termini* említi, minden valószínűség szerint valamikor a századforduló körül íródhatott.

Összefoglalóan megállítható, hogy a *prioritas termini* perhalasztási indok az 1320-as években bukkan fel a magyar középkor forrásaiban, valószínűleg összefüggésben I. Károly reformintézkedéseivel. Az első időkben az országbíró okleveleiben találkozunk vele, majd fokozatosan megjelenik a többi nagybíró, a megyék és az egyházi bíróságok kiadványaiban is. Igazán gyakori azonban az országbírói gyakorlatban volt. Ezzel az indokkal az alperes fél kérhette megbízottja(i) (*assumptor(es) termini*) útján a perhalasztást az idézés utáni első tárgyalási időpontban, de csak akkor, ha más, ugyanabban az időpontban folyó pere is volt. (Ritkán felbukkant más perhalasztási indok is az első megjelenés idején.) A per folytatásában, a későbbi megjelenési időpontokon nem élhettek a *prioritas termini* perhalasztási indokkal. A XV. században használata a megyei és az egyházi bíráskodásra korlátozódott.

Magyar nyelvű regesztákban a „más perben való elfoglaltság”, illetve a „(per)időpont ütközése” kifejezések adhatják vissza legjobban ennek a kifejezésnek az értelmét.

ÉVA B. HALÁSZ
„Ratione prioritatis termini”
Data on a Medieval Legal Term

The paper analyses the history and the usage of the legal term *prioritas termini*. It was used from the 1320's and till the of the XIVth century all the major judges (judge royal, palatine, Slavonian ban etc.) postponed lawsuits because of *prioritas termini*. In the end of the century the usage of this term was changed. In the XVth century only the authorities of the counties and the ecclesiastical judges used it.

It was a special reason for the postponing, only the defendant could use it and only in the first time, when he had to appear in front of the judge. The defendant sent his deputy, who was called *assumptor termini*. In general the person of the *assumptor termini* was not named in the charters, and his only role was to ask and take the new *terminus* for his principal.

C. TÓTH NORBERT

Dorogházi László ítélőmester pályaképe*

A középkori bíróságok szervezetéről és annak működtetőiről írt könyvében Bónis György részletesen foglalkozott Dorogházi László pályájával. Megállapítása szerint Dorogházi közjegyzőként, illetve szentszéki jegyzőként kezdte karrierjét, majd e munkásságának hála bekerült az esztergomi kanonokok testületébe, időközben a bécsi egyetemen borostyánkoszorúsi fokozatot szerzett, végül pedig személynöki ítélőmester lett, ahová „mint a fejlett kánonjogi eljárás szakértőjét emelhette ki 1484 tavaszán Váradi Péter főkancellár, aki nyilván Esztergomból ismerte”. Innen aztán 1500 nyarán az országbírói irodába ment át szintén ítélőmesternek. Hosszú pályájának 1502 júniusában bekövetkezett halála vetett véget.¹ A Bónis által megrajzolt kép azonban az újonnan előkerült források révén jelentősen módosult: László jegyzőnek volt ugyanis egy szintén László nevet viselő fia. Az eddig egy személynek hitt Dorogházi Lászlóra vonatkozó adatok mindezek fényében szétválaszthatóak lettek: az idősebb, azaz János fia László mindvégig világi pályán mozgott, míg fia, László 1470-ben iratkozott be a bécsi egyetemre, és 1475-től 1489-ig mutatható ki az esztergomi székeskáptalan tagjai között.² Az esztergomi kanonokokról írt munkámban (tárgyából eredően) nem foglalkozhattam az idősebb László pályafutásával, így arról most kívánok részletesen szólni, Bónis György adatait némiképp kiegészítve.

Mit tudunk az idősebb, János fia László életéről? Névadó települése a Heves megyei Dorog vagy Dorogháza volt, egyetlen egyszer azonban Dorogházi, más néven Keresztúri László néven szerepelt.³ Már

---

* A tanulmány elkészítését az OTKA K 100749. számú pályázata támogatta.

¹ BÓNIS GYÖRGY: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest, 1971. (a továbbiakban: BÓNIS, 1971.) 270. (innen az idézet), 358.; BÓNIS GYÖRGY: A sasadi tizedper közjegyzői a XV. század derekán. Levéltári Közlemények 42 (1971) (a továbbiakban: BÓNIS, 1971a.) 103–113., 112.

² C. TÓTH NORBERT: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. I. rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás. Budapest, 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7.) (a továbbiakban: C. TÓTH, 2015.) 82–86.

³ 1471. jún. 18. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár és Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Budapest. [a továbbiakban: DL vagy DF] DF 263241., idézi BÓNIS, 1971. 270.) – Az országban fekvő rengeteg Keresztúr nevű település közül éppenséggel Heves megyében egyetlen egy sem volt.

az 1450-es években kimutatható az érseki székhelyen,⁴ az 1460-as évek első felében többször mondják róla, hogy Esztergom királyi város,⁵ illetve egyszer, hogy az ugyanottani Szent Anna-városnegyed⁶ lakója. László nagyapja, Dorogházi Dorog/Dorogi Mihály 1417-ből ismert, amikor kijelölt királyi emberként szerepel.⁷ Az ő fia, azaz László apja, János 1425-ben tűnik fel a forrásokban, szintén kijelölt királyi emberként.⁸ A mondott Dorogi Mihály fia János 1453. július 6-án, Bécsben V. Lászlótól királyi újadományt kapott birtokaira, a Heves megyei Dorogházára és Zyna/Zywa prédiura.⁹ (Az iktatás az egri káptalan privilégiuma szerint ellentmondás nélkül megtörtént.)¹⁰ A káptalan privilégiumát szerencsénkre Dorogházi László 1465. március 4-én Mátyás királlyal átíratta és privilégiális formában megerősítette.¹¹ Az oklevélben szereplő személyek alapján teljes bizonyossággal megrajzolhatjuk a Dorogházaiak XV. századi családfáját.¹² ~ *

⁴ 1454. júl. 20. (DL 44737.), 1457. okt. 1. C. TÓTH NORBERT: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II. rész. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”. Budapest, 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 8.) 81. 13. sz.

⁵ 1460. jún. 14. (DL 15459.), júl. 29. (DL 15482.), 1463. dec. 14. (DL 15898.), 1465. febr. 2. (DL 35648.)

⁶ 1463. jún. 1. (DL 35642.)

⁷ 1417. febr. 8. Zsigmondkori oklevéltár. I–XII. [1387–1425] Összeállította MÁLYUSZ ELEMÉR–BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT–NEUMANN TIBOR–LAKATOS BÁLINT. Budapest, 1951–2013. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49. és 52.) (a továbbiakban: ZsO) VI. 78–79. sz.

⁸ 1425. máj. 23. (ZsO XII. 546. sz., DL 89871.) A kivonatban sortévesztés miatt a kijelölt királyi emberek nevei *Iohannes* után helyesen a következők: *Benedictus filii Egidii de Apch*, *Iohannes f. Michaelis de Doroghaza*, *Nicolaus f. Stephani de Iwand*, *Iohannes*, *Michael*, *Nicolaus*, *Stephanus de Doroghaza* – ez utóbbi helynév viszont az oklevélíró tévesztése lehetett a *de Bodonhaza* helyett. Vö. a jelentés szövegével: ZsO XII. 808. sz., ahol Bodonházi István szerepel.

⁹ DF 210781., az adományt Cillei Ulrik relációjára állították ki. (Az adománylevélben csak általánosságban utaltak János örököseire!)

¹⁰ 1453. okt. 10. (DF 210782., átírták a királyi parancslevelet is.)

¹¹ DF 210783. A privilégium szövege szerint Dorogházi Dorog Mihály fia néhai János fia László mutatta be *carialis* testvérei, Lőrinc és János nevében is az egri káptalan oklevelét.

¹² A családra BÖNIS, 1971. 270. révén eddig csak olyan adatokat ismertünk, amikből a rokonsági viszonyok nem voltak megállapíthatóak: Lőrinc: 1441. jan. 1. (A Héderváry-család oklevéltára. I–II. Közlök RADVÁNSZKY BÉLA–ZÁVODSZKY LEVENTE. Budapest, 1909–1922. I. 203.) hűtlen, 1461. szept. 23. (DL 90038.), 1464. nov. 24. (DL 16080.), 1464. dec. 14. (DL 16080.) – A fentebbi adatok fényében, mivel 1453-ban még egyik fiú sem szerepel, az 1441-ben hűtlenként birtokfosztott Lőrinc oldalági rokon lehet és nem azonos a később, 1461-ben és 1464-ben említett Lőrincel. Ez utóbbi Lőrinc 1465-ben mint *Laurentius de*

Birtokszerzéseire alig vannak adataink, de egy 1463-as oklevélből tudható, hogy a Heves megyei Szuha és Újfalú birtokokon Iváni István fia Miklóstól 52 aranyforintért zálogba vette Maconkai Gergely özvegyének, Apollóniának Miklósánál lévő birtokrészeit.¹³ 1471-ben e Miklós további, Iván, Újfalú és Szuha birtokon fekvő részeket zálogosított el Lászlónak, ezúttal 150 aranyforintért.¹⁴

Közeleti pályáját mint császári közjegyző kezdte 1454 júliusában,¹⁵ és amellett, hogy mintegy harminc éven keresztül kimutatható ezen állásában, többször adatolható különböző világi, noha mindig egyházi jellegű ügyekben mint tanú vagy éppen ügyvéd.¹⁶ A közjegyzői tevékenysége mellett három időszakban az esztergomi szentszék (fő)jegyzői munkakörét is ellátta. Először 1466 és 1468,¹⁷ majd 1469 és 1473,¹⁸ végül 1474 és 1481 között¹⁹ Kutasi Tamás,²⁰ illetve Túronyi Mihály²¹ vikáriusi tisztségviselése idején írta a szentszéken kibocsátott okleveleket.

Utolsó közjegyzői szereplése (1484. április 7.)²² után alig egy hónapon belül nyerhette el a pályája csúcsát jelentő ítélőmesteri tisztséget. Szilágyi Loránd²³ és Bónis György²⁴ kutatásaiból jól ismert, hogy Dorogházi László a királyi személyes jelenlét egyik ítélőmestereként dolgozott az 1480-as évek közepétől a század legvégéig. De pontosan mikor és kinek a révén kerülhetett a személynöki irodába? A kérdés megválaszolásához éppen ezért a továbbiakban az idézett két szerző adatai (lehántva róluk minden elemző mondatot), illetve az általam átnézett oklevelek alapján be kell pillantanunk a személyes jelenlét bíróságának 1483 és 1486 közötti személyi viszonyaiba.²⁵

Dorogfy szerepel kijelölt királyi emberek között, az iktatáskor a szomszédok között pedig Jánost is felsorolták (1465. aug. 1.: DL 97287.). A családfát lásd C. TÓTH, 2015. 152.

¹³ 1463. okt. 5. (DF 284219.)

¹⁴ 1471. jún. 18. (DF 263241., idézi BÓNIS 1971. 270.)

¹⁵ BÓNIS, 1971a. 106., közjegyzői jelvényének képe: 5. kép.

¹⁶ Összefoglalóan lásd C. TÓTH, 2015. 83.

¹⁷ 1466. aug. 26. (DL 90109.)–1468. ápr. 27. (DL 90115.)

¹⁸ 1469. júl. 21. (DF 237846.)–1473. júl. 5. (DF 232979.)

¹⁹ 1474. ápr. 24. (DL 90807.)–1481. jún. 27. (DL 18508.)

²⁰ 1467. aug. 26. (DL 90109.)–1471. márc. 22. (DF 240566.)

²¹ C. TÓTH, 2015. 146–147.

²² DF 237851. (Ezen alkalommal már mint császári és *apostoli* közjegyző szerepel!)

²³ SZILÁGYI LORÁND: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Turul 44 (1930) (a továbbiakban: SZILÁGYI, 1930.) 45–83., 76.

²⁴ BÓNIS, 1971. 270.

²⁵ Lásd erre fenntartásokkal BÓNIS, 1971. 254–258., illetve VI. tábla.

A királyi személyes jelenlét élén annak a királyi különös jelenléttel történt egyesítése, 1464 óta – a korábban megindult folyamatoknak köszönhetően – a titkoskancellár helyettese állt. A bíróság vezetője forrásainkban *locumtenens*, illetve *cancellarius* néven fordul elő.²⁶ A mondott időszak elején, immáron 1472 óta Karai László budai prépost vezette a bíróságot, ám arról 1483 Vízkereszt nyolcada²⁷ után lemondott. A kutatás úgy tartja, hogy betegsége miatt tette le hivatalát. Akár így volt, akár nem, préposti címét még négy év múlva is viselte.²⁸ A bíróság vezetését meglepő módon Váradi Péter kalocsa-bácsi érsek, fő- és titkoskancellár vette át, még ha csupán rövid időre is: először az 1483. évi György-napi nyolcadon találkozunk nevével²⁹ és a következő év nyaráig kimutatható jelenléte. Egy 1484. szeptember 3-i királyi oklevél szerint az egri káptalan képviselői elpanaszolták, hogy az előző napokban pert kezdtek Péter érsek előtt az egri püspökség jószágigazgatója ellen; az érsek az ügyben szeptember 1-jét jelölte ki a feleknek a megjelenésre, ám a mondott jószágigazgató nem jött el.³⁰ Később viszont már nem is tudott volna megjelenni Váradi Péter előtt, mivel a főkancellárt valamikor szeptember elején – Rómában 24-én már tudtak róla³¹ – lecsukatta Mátyás király, máig sem teljesen tisztázott okok miatt.³² Fogságba vetése ellenére az uralkodó sem a főkancellárságtól, sem az érsekségétől nem fosztotta meg – jóllehet azokat gyakorolni biztosan nem tudta –, egyedül a személynöki tisztségét veszítette el.

A király a legfontosabb bíróság élére Apáti Lukács egri prépostot nevezte ki, ám hogy mikor, az homályban marad. A forrásokban először 1485 tavaszán találkozunk a nevével. A jelek szerint azonban megbízatása ideiglenes lehetett, mivel egyetlen további adatunk október elejéről

²⁶ SZILÁGYI, 1930. 75.

²⁷ Az utolsó adatok: 1483. febr. 27. (DF 231750., *locumtenens*), márc. 3. (DL 16376., *Lecta per Ladislaum prepositum B[udensis]*).

²⁸ 1487. aug. 24-én még élt. KÖBLÖS JÓZSEF: Az egyházi középélet Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával) Budapest, 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) (a továbbiakban: KÖBLÖS, 1994.) 299. 50. sz. (DL 19308.)

²⁹ 1483. máj. 23. (DL 18821.), 1484. márc. 9. (DF 223757.), aug. 24. (DL 97446.)

³⁰ DF 210003., a szöveg alatt: *Lecta*.

³¹ FRAKNÓI VILMOS: Váradi Péter kalocsai érsek élete. I. Századok 17 (1883) 489–514., 503.

³² Vö. SZOVÁK KORNÉL: Egy kódex két tanulsága. In: GENEZIA. Tanulmányok Bollók János emlékére. Szerk. HORVÁTH LÁSZLÓ–LACZKÓ KRISZTINA–MAYER GYULA–TAKÁCS LÁSZLÓ. Budapest, 2004. 145–167., 158–160.

maradt fenn hivatalviselésére.³³ (Ehhez hozzátehetjük, hogy 1484–1485-ben az éppen folyó és tervezett hadjáratok miatt a nyolcadokat csak igen ritkán tartották meg.) Utána ismét csak rövid időre az újonnan kinevezett titkoskancellár, Filipec János³⁴ vette át a személyes jelenlét vezetését, ő az 1486 vízkereszti nyolcadon irányíthatta a bíróság munkáját.³⁵ Végül 1486 tavaszán a király végre megtalálta a megfelelő embert a posztra, aki az előző évek zűrzavarai után nyugalmat teremtett a személyes jelenlét bíróságán.

Mint Antonio Bonfini elbeszéléséből ismert, Mátyás az 1485 végére összehívott és maratoni hosszúságú országgyűlésen fogadtatta el a rendekkel új törvénykönyvét, aminek összeállításában Drági Tamás segítette. A történetíró szerint Drági Tamás ekkor már a *pretor regni* címet viselte. Joggal gondolta az eddigi kutatás, hogy e megnevezés alatt személynöki tisztsége rejtőzhet, azt már kevésbé, hogy ekkor azt még nem viselhette, mivel a Nagy Törvénykönyvet 1486. január 25-én adták ki.³⁶ Amennyiben ez így lenne, akkor az adat valóban ellentétben állna Filipec János ismert személynöki említésével (1486. január 30.). Különböző megfontolások alapján azonban a *Decretum Maius* végleges szövege korántsem készülhetett el 1486. január 25-re, annak király általi szentesítésére legkorábban február második felében, de lehet, hogy március elején került sor, és így a benne szereplő személyek hivatalviselésének keltezésére sem alkalmas a törvényt szöveget lezáró méltóságsor.³⁷ A törvény minden bizonnyal szimbolikus okból kaphatta a rajta szereplő dátumot: Mátyást január 24-én választották királlyá, így a következő naptól új uralkodási év kezdődött.³⁸ Mindezek fényében viszont Drági Tamás személynöki hivatalviselésének kezdetét nyugodtan tehetjük korábbra is, mindenestre először március 5-én szerepel ilyen

---

³³ 1485. ápr. 24. (DL 72044.), okt. 4. (DL 46024.)

³⁴ BÓNIS, 1971. 230.

³⁵ Az egyetlen ismert adat erre: 1486. jan. 30. (DL 19111.)

³⁶ BÓNIS, 1971. 257.

³⁷ Erre kiváló példa az 1514. évi Lukács-napi országgyűlés dekrétuma, amit az uralkodó mintegy fél évvel később, több jelentős változtatás után szentesített. MIKÓ GÁBOR: Az 1514. évi Lukács-napi országgyűlés törvénykönyvének megszületése. A dekrétum eredeti változata. (sajtó alatt)

³⁸ HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR–C. TÓTH NORBERT: Pontot az „i-re”. A Magyarország világi archontológiája című program múltja, jelene és közeli jövője. Turul 86 (2013) 41–52., 45. (53. jz.)

minőségében egy oklevélben.³⁹ Ettől kezdve a királyi személyes jelenlét bíróságát Drágyi vezette egészen a király haláláig.⁴⁰

A személynöki hivatalban történetekkel szemben a bíróságon működő két ítélmesteri tisztségben csak látszólagosan volt ekkora „átjáróház”: minden váltás ugyanis az ítélmesterek halála, illetve öregsége miatt következett be. Az 1464 óta tevékenykedő két ítélmester közül Budai Dénes valamikor 1483 márciusa⁴¹ után hunyt el. Utóda a tisztségben egy bizonyos Justinianus doktor, akire azonban már csak a halála utánról van adatunk.⁴² Cavitelli Justinianus tevékenységére a Bónis György által idézetteken túl bizonytalan, ráadásul kétségtávol ellentmondó adatokkal rendelkezünk: négy olyan oklevelet ismerünk, amelyek hátlapján olyan kézjeggy szerepel, ami akár Justinianus nevéként is feloldható. Először két, 1483. november 11-én kiadott bírságlevélen,⁴³ majd egy december 7-i oklevélen⁴⁴ találkozunk a kézjeggyel. Eddig nem is lenne semmi probléma, ám a következő oklevél az ítélmester halálának időpontja után jó fél évvel, 1484. december 9-én bukkan fel: a személyes jelenlét bíróságán kiadott bírói intézkedés előlapján a szöveg alatt a *Correcta per [!] in hominibus regiis per Brictium archidiaconum conservatorem etc.*, míg a hátlapján másik kézzel a *Lecta Justh.*, illetve alatta a *Correcta et glosata in hominibus regiis per Brictium archidiaconum conservatorem etc.* szöveg áll.⁴⁵

Kezdjük a könnyebbik kérdéssel. A szóban forgó bírói pecsétőr valószínűleg azonos azzal a Bereck főesperessel, aki 1483 decemberében Budáról írt levelet a szepesi káptalannak bizonyos okleveleik és pereik ügyében.⁴⁶ Bereck a későbbi adatok alapján a tornai főesperességet viselte⁴⁷ amellet, hogy a budai és szepesi káptalanban is stallummal

---

³⁹ DL 14127.: *est correcta per me Thomam Dragy.*

⁴⁰ Utolsó említése 1490. ápr. 1. (DF 206085.): *Lecta Thome Dragy.*

⁴¹ BÓNIS, 1971. 268. Utolsó szereplései: 1483. jan. 29. (Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerk. NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHÉLY DEZSŐ–KAMMERER ERNŐ–DÖRY FERENC–LUKCSICS PÁL. Budapest, 1871–1931. [a továbbiakban: Zichy] XI. 329.): *Extradata est in tertia per Dyonisium etc.*; márc. 12. (DL 18774.): *Lecta Dy.*

⁴² BÓNIS, 1971. 268–269. 1484. máj. 3-án (DL 18960.) már néhai.

⁴³ DF 269497., 269575.: *Extradata Justh.*

⁴⁴ DL 106657.: *Lecta Justh.*

⁴⁵ DL 62357.

⁴⁶ BÓNIS, 1971. 289. (DL 45972.)

⁴⁷ 1495-ben még biztosan: DF 274483.

rendelkezett.⁴⁸ Visszatérően a vonatkozó kézjegy feloldásához, felmerülhet, hogy arról a Justh mesterről lenne szó, aki 1467 és 1471 között volt a kancellária *conservator*,⁴⁹ de az ő kézjegye még az eltelt 12 év figyelembevételével sem mutat semmilyen egyezést az előbb idézettek képével. Ráadásul az 1484 decemberi adat alapján egyértelmű, hogy a *lectat* ráíró személy nem egyezik a javítást elvégző *conservator* személyével. Ugyanakkor az 1484 decemberi oklevél kézjegyét már csak azért is nehezen tudjuk Justinianushoz kötni, mivel ugyanabban a májusi oklevélben, amiben ő néhaiként szerepel, jelenik meg először az ítélmesterek között Dorogházi László.⁵⁰ Így viszont, ha a mondott doktor még életben lett volna, feltételeznünk kellene, hogy hárman: Tordai András, Justinianus és Dorogházi dolgoztak a személynöki irodán. Ez persze nem elképzelhetetlen, csak éppen nincsen rá egyetlen más példánk sem. Mindezek következtében, mivel a mondott kézjegy nem található meg egyetlen további oklevélen sem, egyelőre nyitva kell hagynunk annak megválaszolását, hogy ki volt az, aki ezeket az okleveleket ellenőrizte, illetve kiadta.

Nem szóltam még a másik ítélmesteri hivatal viselőiről. Itt sokkal kisebb volt a mozgás, hiszen mindössze egyetlen váltás történt a vizsgált időszakban: a szintén 1464 óta⁵¹ hivatalban lévő Tordai András nevével utoljára 1486 januárjában találkozunk az okleveleken.⁵² A nyolcad végén, valószínűleg korára hivatkozva, lemondott az ítélmesterségről és visszavonult. Halála ugyanakkor ismeretlen időpontban, de biztosan 1486 októbere⁵³ után következett be. A tisztségben utóda a híres történetíró, Turóci János lett,⁵⁴ aki már az év közepétől

---

⁴⁸ Vö. KÖBLÖS, 1994. 284. 7. sz.

⁴⁹ BÓNIS, 1971. 232.

⁵⁰ 1484. máj. 3. (DL 18960.): *prothonotarius*.

⁵¹ BÓNIS, 1971. 267.

⁵² 1486. jan. 15. (DL 19103.): *prothonotarius personalis presentie*.

⁵³ 1486. okt. 18-án (DL 28331.) még élt.

⁵⁴ BÓNIS, 1971. 271–272. Turóci Jánossal kapcsolatban, Bónis adatait kiegészítendő, mindenképpen meg kell említeni, hogy 1483 folyamán nem csak az országbírói kúriában – pl. 1483. febr. 13. (DF 279242.): *Coram Thwroc*; márc. 17. (DL 18782.): *Coram Thwroc*; nov. 10. (DL 85114., DF 281927.): *Extradata in tertia ditione Thwroc*; nov. 15. (DF 288248.), dec. 23. (DL 45973.) és 1484. márc. 16. (DF 206143.): *Thwroc* –, hanem a nádori irodában is felbukkant. 1483. márc. 1. (DF 237137.) és márc. 7. (DF 238496.): *Thwroc*.

kimutatható,⁵⁵ és közel két éven át, egészen 1488 június végéig,⁵⁶ valószínűsíthetően haláláig a posztón maradt.

A királyi személyes jelenlét bíróságáról az 1483 és 1486 közötti időszak tekintetében fentebb elmondottakra a könnyebb értelmezhetőség végett lássuk az alábbi táblázatot.

A királyi személyes jelenlét tisztviselői az 1480-as években

személynök	ítélőmester	ítélőmester
Karai László budai prépost (1472)–1483. márc. 3. (DL 16376.)	Tordai András (1464)–1486. jan. 15. (DL 19103.)	Budai Dénes (1464)–1483. márc. 12. (DL 18774.)
Váradi Péter kalocsabácsi érsek, fő- és titkoskancellár 1483. máj. 23. (DL 18821.)–1484. szept. 3. (DF 210003.)		Justinianus (Cavitelli) [1483 máj.]–†1484. máj. 3. előtt (DL 18960.)
Apáti Lukács egri prépost 1485. ápr. 24. (DL 72044.)–okt. 4. (DL 46024.)		Dorog(ház)i László 1484. máj. 3. (DL 18960.)–1486. dec. 4. (DF 251301.)–(1500)
Filipec János váradi püspök, titkoskancellár 1486. jan. 30. (DL 19111.)		
Drági Tamás 1486. márc. 5. (DL 14127.)– dec. 24. (DL 34238.)–(1490)	Turóci János 1486. jún. 25. (Zichy XI. 434.)–1486. dec. 22. (DL 83929.)–(1488)	

Mindezek után mit válaszolhatok a korábban feltett kérdésre? Az egyikre gyakorlatilag már választ adtam: László először 1484 május elején tűnik fel a *prothonotariusi* tisztségben. Nehezebb ugyanakkor arra megfelelni, hogy kinek a révén került oda. Eleddig kézenfekvőnek

⁵⁵ 1486. jún. 25. (Zichy XI. 434.): *Correcta in terminis supradictis per magistrum Io(hannem) de Thwroc.*

⁵⁶ Tisztségét 1488. jún. 29-én még viseli (DL 74735.): *Coram magistro Iohanne de Thwroc.*

látszott az a megoldás, amit Bónis György feltételezett, hogy Váradi Péter, illetve testvére, Pál esztergomi nagyprépost⁵⁷ révén jutott a kancelláriába és főnöke bukása után is megmaradt ott. Adataink alapján ezt a lehetőséget el kell vetnünk. Egyrészt, mint bizonyítottam, nem az ítélőmester volt esztergomi kanonok, hanem a fia. Másrészt viszont nem látszik túlzottan életszerűnek Bónis György azon feltételezése, hogy Dorogházi László megmaradhatott ítélőmesterségében, míg az egyébként semmilyen tisztséget ekkor nem viselő Drági Tamás kegyvesztett lett, azaz, ahogyan fogalmazott: Drági Tamás az 1480-as évek közepén éppen a Váradihoz fűződő kapcsolata miatt rövid időre „parkolópályára” került.⁵⁸ A Bónis által nem túl acélos érvekkel alátámasztott királyi nehezitelés – azaz Turóci János és Drági ekkor vitatta meg a magyarság történetét⁵⁹ – alig másfél évig tartott, majd mintha mi sem történt volna, Mátyás király uralkodásának legfontosabb jogkönyvét, az annak mintegy összefoglalását nyújtó Nagy Törvénykönyvet Drági Tamással beszélte meg. (Már amennyiben a király ténylegesen részt vett abban.)

Az eseményeket valószínűleg úgy rekonstruálhatjuk, hogy Váradi Péter főkancellár, személynök bebörtönzése a királyi személyes jelenlét bíróságán dolgozó emberekre semmilyen hatással sem volt, azok ugyanúgy vitték az ügyeket tovább, és várták, hogy az uralkodó megtalálja a megfelelő embert a személynöki posztra. Magyarán szólva egyelőre semmilyen kapcsolatot nem tudok kimutatni, aminek révén Lászlót Váradi Péter személynökhöz köthetnénk, marad tehát egyetlen kapcsolódási pont: a mintegy harminc évig tartó közjegyzősége és az ennek következtében megszerzett ismeretségei és elismertsége révén jutott be a királyi kúriába.

Dorogházi László a személynöki irodából a századfordulón, mintegy 16 évnyi szolgálat után az újonnan kinevezett országbíró, Szentgyörgyi Péter gróf erdélyi vajda bíróságára ment/került át. Az új országbíró kinevezése azért vált szükségessé, mivel az előző év decemberében elhunyt⁶⁰ Szapolyai István nádor helyére a György-napjára összehívott

---

⁵⁷ 1483. máj. (Mátyás király levelei. II. Az MTA megbízásából közléteszi FRAKNÓI VILMOS. Budapest, 1895. 262.)–1493. szept. 20. (DF 283915.)

⁵⁸ BÓNIS, 1971. 257.

⁵⁹ THURÓCZY JÁNOS: *A magyarok krónikája*. Fordította és a jegyzeteket írta BELLUS IBOLYA–KRISTÓ GYULA. Budapest, 2001. 9. (Ajánlás.)

⁶⁰ Halála napja: 1499. dec. 25., Pápa. KÖBLÖS JÓZSEF: Szapolyai István Pápán írott végrendelete. In: *Istennek, Hazának, Tudománynak. Tanulmányok a 95 éves Nádasdy Lajos tiszteletére*. Szerk. Mezei Zolt. Pápa, 2008. 144–164., 160.

országgyűlésen a korábbi országbíró, Vingárti Geréb Pétert választották meg.⁶¹ Az erdélyi vajda kinevezését nem tudjuk pontos időponthoz kötni, az valamikor június és augusztus közepe között történt meg.⁶² Ennél pontosabban, szinte napra pontosan meg lehet határozni ugyanakkor Dorogházi László átlépését az országbírói irodába: 1500. július 31-én még biztosan személynöki ítélőmesterként tevékenykedett, mivel az e napon Esztergomban – erre még visszatérek néhány szó erejéig – kelt királyi oklevél hátlapján még az ő neve szerepel.⁶³ A következő, már a váltás jelét mutató királyi oklevél immáron ismét Budán, augusztus 12-én kelt.⁶⁴ Ennek szövege alatt jobbról Marócsai Ferenc, Dorogházi László és Ellyevölgyi János ítélőmesterek jegyzete látható.⁶⁵ Mivel az kizárt, hogy egyszerre három ítélőmester dolgozott volna a királyi személyes jelenlét bíróságán, ráadásul e személyek általában a három különböző (személynöki, nádori és országbírói) iroda alkalmazottjai voltak, így a jelenség magyarázatot igényel.

Ellyevölgyi Jánosról tudjuk, hogy 1498 óta szintén személynöki ítélőmester, László társa volt,⁶⁶ míg Marócsairól két dolog tudható: az egyik, hogy Dorogházi utóda volt az ítélőmesterségben, a másik, hogy 1499-ben már Szentgyörgyi Péter gróf erdélyi vajda ítélőmestereként dolgozott.⁶⁷ Mivel az ilyen típusú (*Lecta, presentata et extradata* ...) jegyzetekben álló személy általában az oklevelet kiadó bíróság vezetője volt,⁶⁸ így a fentebbi helyzetet a következőképpen magyarázhatjuk. Az oklevélben szereplő ügyet minden bizonnyal még Dorogházi és Ellyevölgyi kezdte, de mire megszületett az intézkedés a perben, váltás történt az egyik ítélőmester személyében. Ezért az első helyen álló Marócsai neve mint személynöki, az utána következő Dorogházié pedig mint országbírói ítélőmesteré kerülhetett rá. Egy biztos: bármikor is helyezték át Dorogházi Lászlót a királyi személyes jelenlétről az országbírói irodába, az legkésőbb augusztus 15-re befejezett tény volt. Az e

---

⁶¹ Első kiadványa 1500. máj. 13-án kelt. (DL 88873.)

⁶² 1500. máj. 28-án még csak erdélyi vajdaként szerepel (DL 20944.), első kiadványát aug. 15-ről ismerjük. (DL 20963.)

⁶³ *Lecta per magistrum Ladislaum prothonotarium.* (DF 205867.)

⁶⁴ DF 233411.

⁶⁵ *Lecta, presentata et extradata in sede per me magistrum Franciscum de Marocha, coram me magistro Ladislao de Doroghaza et coram me magistro Iohanne de Ellyewelgh.* (DF 233411.)

⁶⁶ BÓNIS, 1971. 359–360.

⁶⁷ BÓNIS, 1971. 361.

⁶⁸ BÓNIS, 1971. 291.

napon, Szentgyörgyi Péter gróf országbíró és erdélyi vajda neve alatt kibocsátott bírságlevél hátlapján már Dorogházi László feljegyzésével találkozunk.⁶⁹

Itt az idő, hogy – mint ígértem – visszatérjek az Esztergomban kelt királyi oklevél kérdésére. Ha számbavesszük az Ulászló neve alatt kibocsátott és eredetiben⁷⁰ ránk maradt királyi okleveleket, akkor a következőket láthatjuk. Az uralkodó július 22-én és 24-én Budán,⁷¹ augusztus 5-én Visegrádon,⁷² majd 10-én már ismét Budán⁷³ tartózkodott. Mint láttuk, Dorogházi László július 28-án Esztergomban volt.⁷⁴ Ám nem csak e napról ismerünk általa itt kibocsátott oklevelet, hanem a hónap utolsó napjáról is.⁷⁵ A következő, közvetetten ismét csak Dorogházi személyéhez köthető királyi oklevél augusztus 3-án Visegrádon kelt.⁷⁶ (Az utolsó, még személynöki ítélőmesterségéhez vonható, már idézett oklevél pedig augusztus 12-én Budán.⁷⁷) Mint látható, Esztergomban csak olyan okleveleket bocsátottak ki, amik alapján nem igazolható, jöllehet nem is kizárható az uralkodó jelenléte is az érseki székhelyen.

Ha tágabb időszakba helyezve vizsgáljuk az esztergomi kelte-zéseket, akkor bátran feltételezhetjük, hogy Ulászló király néhány napra elhagyta Budát – amint az egy Visegrádon, Nagylucsei Ferenc által írt

---

⁶⁹ *Extradata in tertia per Dorog.* (DL 20963.) Vö. BÓNIS, 1971. 358.

⁷⁰ E kitételre azért van szükség, mivel a kancelláriai jegyzetek és a pecsét, amik segítségével eldönthető, hogy a király is azon a helyen tartózkodik-e, csak ezeken tanulmányozható. Vö. C. TÓTH NORBERT: Az 1501. évi tolnai országgyűlés (Adatok a királyi adminisztráció működéséhez) Századok 143 (2009) (a továbbiakban: C. TÓTH, 2009.) 1455–1481., 1472.

⁷¹ 1500. júl. 22. (DL 58207., *Commissio propria domini regis*), júl. 24. (DF 247090., *Ad relationem Sigismundi Thurzo secretarii regie maiestatis*).

⁷² DF 267843., *Commissio propria domini regis*.

⁷³ DF 216323., *Commissio propria domini regis*.

⁷⁴ DF 227596., *Coram magistro Ladislao de Doroghaza prothonotario*.

⁷⁵ DF 205867., *Lecta per magistrum Ladislaum prothonotarium*.

⁷⁶ DL 73336., *De commissione domini regis*. Az oklevelet Kálmáncsehi Domokos váradi püspök, személynök adta ki. BÓNIS, 1971. 335. és VIII. tábla. Az e típusú kancelláriai jegyzetek értelmezésére lásd NEUMANN TIBOR: Verbóci István 1520. évi utazásai Szatmár megyében. A somlyói Bátoriak és a Móroc-örökség. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 41 (2006) 290–304., 292., illetve KALOTAI NOÉMI: A kora újkori főúri itinerárium-készítés problematikájának bemutatása Verbóci István példáján keresztül. In: KoraiújkorÁSZ. Koraiújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai. Szerk. KÁDÁR ZSÓFIA–KÖKÉNYESI ZSOLT–MITROPULOS ANNA DIÁNA. Budapest, 2014. 163–179., 170–176.

⁷⁷ DF 233411.

levélből világosan ki is derül⁷⁸ – és visegrádi időzése előtt ellátogatott Esztergomba is. Ennek megokolására, azon túl, hogy a király időről-időre, amíg egészsége engedte, felkereste Bakóc Tamás főkancellárt Esztergomban,⁷⁹ az ekkor lezajlott politikatörténeti események is kellő magyarázatot adnak: 1500 április elején Rómában végre semmissé nyilvánították Ulászló Brandenburgi Borbálával, majd Beatrix királynéval kötött házasságait. Ennek híre az udvarba április közepén érkezhetett meg. Ekkor már Budán tartózkodtak Velence, majd május 15-én megérkeztek ugyanoda a francia király követei is. A tárgyalások következményeként július 14-én Ulászló király szövetségre lépett VI. Sándor pápával, Velencével, valamint Francia- és Lengyelországgal, illetve megegyeztek Ulászló királynak Anna (*Anne de Foix*) hercegnővel kötendő házasságában is. Mindemellett a Velencei Köztársasággal is megszületett a hadiségély összegéről a megállapodás, aminek értelmében az év őszére törökellenes hadjáratot hirdettek – egyelőre titokban.⁸⁰

Az előbb leírtak fényében könnyen találhatunk indokot az uralkodó esztergomi látogatására: ismert, hogy Beatrix királyné a balul sikerült házasság után az akkor még unokaöccse, Hippolit által birtokolt érseki székhelyre vonult vissza és ott élt mintegy tíz éven át, egészen 1500 novemberi hazaköltözéséig.⁸¹ Valószínűleg esztergomi látogatása során személyesen közölte immáron volt feleségével, hogy semmi sem tartóztathatja tovább Magyarországon. Az idézett oklevelek alapján Ulászló nem egyedül ment az érseki székhelyre, hiszen a vendéglátó Bakóc Tamás érseken kívül még Kálmáncsehi Domokos váradi püspök, személynök is kimutatható a király környezetében.

Dorogházi László alig két éven keresztül viselte az országbírói ítélőmesteri tisztséget. Az utolsó két oklevél, amik a személyéhez köt-

---

⁷⁸ 1500. aug. 4., Visegrád. Nagylucsei Ferenc levele testvéréhez, Lászlóhoz: *scias, charissime frater, quod regia maiestas nunc per aliquod dies ad Budam non revertitur.*

⁷⁹ Pl. 1501. okt. 15., dec. 31., 1502. ápr. 20. (C. TÓTH, 2009. 1478–1480.), 1507. júl. 15. (DL 75037., *Commissio propria domini regis*). E rövid látogatások sajnos nem mindig foghatók meg okleveles források segítségével.

⁸⁰ KOSÁRY DOMOKOS: Magyar külpolitika Mohács előtt. Budapest, 1978. 85–87. (A 87. oldalon Wagner Károly kiadása alapján júl. 26-i dátummal említett, Sáros megyéhez a Mihály-napi bácsi országgyűlésre szóló meghívó helyes kelte júl. 21. [DF 229170.]); C. TÓTH, 2009. 1456. Legújabbban lásd még GYÖRKÖS ATTILA: II. Ulászló házassága és a francia diplomácia. *Acta Academiae Agriensis. Nova series. Sectio Historiae* XXXIX (2012) 89–102., 93–95.

⁸¹ BERZEVICZY ALBERT: Beatrix királyné 1456–1508. Történelmi élet- és korrajz. Budapest, 1908. <http://mek.oszk.hu/05800/05825/html/05.htm#d1e18440> (utolsó megtekintés időpontja: 2015. aug. 5.)

hetők (azaz az országbíró⁸² neve alatt bocsátották ki azokat), meglehetősen furcsa útvonalat rajzolnak elénk: 1502. június 18-án Esztergomban járt, ahol Bakóc Tamás érsek tett bevallást előtte egy zálog ügyben.⁸³ A hónap végén, egészen pontosan június 29-én viszont már Egerben találjuk, ahol Egerszalóki Demeternek az egri káptalan részére szóló adományát foglalta privilégiális oklevélbe.⁸⁴ A két keltezési hely alapján talán joggal gondolhatunk arra, hogy László, érezvén élete végének közeledtét, felkereste azokat a helyeket, ahová valamilyen szálak kötődtek: Esztergomba egyrészt fia emléke miatt, másrészt ingatlanjai ügyében mehetett, míg az egri keltezést már minden bizonnyal a végső hazatérés részeként értelmezhetjük.

---

⁸² Szentgyörgyi Péter gróf országbíró és erdélyi vajda ekkor Erdélyben tartózkodott: 1502. jún. 25., Görgény vára (DF 247445.) és júl. 14., Segesvár (DF 253756.).

⁸³ DL 101325., a szöveg alatt jobbról: *Coram magistro Ladislao prothonotario*. BÓNIS, 1971. 358. (28. jz.) (A szerző még ezt ismerte utolsó említéseként.)

⁸⁴ DF 210342., a szöveg alatt jobbról: *Coram magistro Ladislao prothonotario*.

NORBERT C. TÓTH

The Career of Prothonotary László Dorogházi

In his book about the organisation and personnel of the medieval Hungarian judicial system (*A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971.) György Bónis dealt in detail with the career of László Dorogházi. According to his reconstruction, Dorogházi started as a public notary, then, thanks precisely to this activity, he entered the ranks of the canons of Esztergom, after graduating as a baccalaureate at the university of Vienna. Due to his position in the chapter of Esztergom, and the support of arch-chancellor Péter Váradi, in the spring of 1484 he became prothonotary at the court of the king's personal presence, from where he was transferred to the same position in the court of the judge royal. His long career would have ended with his death in June 1502.

Newly discovered sources have radically modified the picture drawn by Bónis, however. It appeared, namely, that prothonotary László had a son equally called László. This discovery made it necessary to separate the data which have hitherto all been thought to refer to the same person. The elder László, son of János, can be followed in the sources between 1454 and 1502, and remained a layman throughout. His son, László, enrolled at the university of Vienna in 1470, and can be attested as a canon in the chapter of Esztergom from 1475 to 1489.

The study examines in detail the circumstances of the elder László's joining the court of the personal presence, and tries to find the reasons for his appointment as prothonotary there. It was upon the appointment of the new judge royal in July 1500 that László Dorogházi was transferred, after sixteen years of service in his previous position, to the court of the judge royal, whose prothonotary he remained until his own death two years later.

LAKATOS BÁLINT
VI. Adorján (Hadrianus) pápa (1522–1523)
magyar vonatkozású bullái
Forrásközlés*

Általánosságban bulláknak nevezzük – a XIII. századtól az újkor végéig – az ólompecséttel azaz bullával megerősített pápai okleveleket.¹ Ez a megjelölés azonban többféle, részben különböző irattípust: pápai privilégiumleveleket, általánosabb vagy örkérvényű rendelkezéseket, konzisztórium és kamarai okleveleket, zárt formában kiállított okleveleket, stb. ölel fel. Oklevéltanilag (némileg leegyszerűsítve) az ólombullás megerősítésen kívül a csoport tagjait az köti össze, hogy az intituláció mindegyiküknél a pápa neve + *servus servorum Dei* (például esetünkben: *Adrianus episcopus servus servorum Dei*) formában van megadva (az eredetiben fennmaradt példányokon a pápa neve gótikus *maiusculával* van írva, a többi szó betűi megnyújtottak), és ez után következik az *inscriptio* (adresse) dativusban, továbbá a szöveg végén – az ünnepélyes

---

* A forrásokat Klebelsberg-ösztöndíj segítségével hungarikakutatás keretében tártam fel még 2008 tavaszán (*Registra Lateranensia*), illetve önköltséges kutatóúton 2013 májusában (*Registra Vaticana*). Az anyaggyűjtésben nyújtott segítségéért és a közlésre vonatkozó tanácsaiért itt szeretnék köszönetet mondani Szovák Kornélnak. E forrásközlés a VI. Adorján pontifikátusa időszakából a vatikáni kérvénykönyvekben (*Registra Supplicationum*, *Registri delle suppliche*; a továbbiakban: *Reg. Suppl.*) fennmaradt magyar vonatkozású kérvények készülő kiadását egészíti ki. (Ez utóbbi források a *Collectanea Vaticana Hungariae*-sorozatban jelennek meg.)

¹ A terjedelmi korlátok miatt csak egy rövid, vázlatos ismertetésre szorítkozom, amihez e munkákat használtam fel: HODINKA Antal: Előszó. I. rész. A római levéltárak. In: BOSSÁNYI ÁRPÁD: *Regesta supplicationum*. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású iratai. Avignoni korszak. I–II. Budapest, 1916–1918. I. 7–165., 120–142., II. 7–148., 138–141.; LUKCSICS PÁL: XV. századi pápák oklevelei. I. V. Márton pápa (1417–1431). Budapest, 1931. (Olaszországi Magyar Oklevéltár. I.) 14–18.; KARL AUGUST FINK: *Das Vatikanische Archiv. Einführung in die Bestände und ihre Erforschung*. Rom, 1951.² 34–37., 39–42.; ÉRSZEGI GÉZA: A Curia Romana középkori levéltárai. Levéltári Szemle 28 (1978) 321–329., 324., 326.; MARTINO GIUSTI: *Studi sui registri di bolle papali*. Città del Vaticano, 1979. (*Collectanea Archivi Vaticani* 1.); *Sussidi per la consultazione dell'Archivio Vaticano*. Nuova edizione riveduta e ampliata a cura di GERMANO GUALDO. Città del Vaticano, 1989. (*Collectanea Archivi Vaticani* 17.) (a továbbiakban: GUALDO, 1989.) 135–314.; THOMAS FRENZ: *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*. Stuttgart, 2000.² (*Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen* 2.); LEONARD E. BOYLE: *A Survey of the Vatican Archives and of its Medieval Holdings*. Toronto 2001.² (*Subsidia Mediaevalia* 1.) 51., 103–113., 132–148.

privilégiumokat leszámítva – a keltezés ún. rövidebb *datatio* (az indikció feltüntetése nélkül) és római naptár szerint történik (az éveket a középkorban általában március 25-i, ún. firenzei évkezdéssel számolva).

A kibocsátott pápai dokumentumokról, közöttük a bullákról már a legkorábbi időkben készítettek másolatokat, jöllehet a másolati kötetek, a regisztrumok legkorábbi sorozata csak 1198-tól maradt fenn folyamatosan. A bullaszövegek az Archivio Segreto Vaticanóban (ASV) alapvetően három óriási, több ezer kötetes sorozatban találhatók: *Registra Vaticana* (olaszul: Registri Vaticani, a továbbiakban: Reg. Vat.; 1198–1605 között, 2020 darab kötet), az avignoni pápaság ideje alatt felfektetett *Registra Avenionensia* (Registri Avignonesi, a továbbiakban: Reg. Aven.; 1316–1418 között, 353 kötet), illetve már a nyugati egyházszakadás ideje alatt elkezdődő, de a XV. századra „felfutó” *Registra Lateranensia* (Registri Lateranensi, a továbbiakban: Reg. Lat.; 1389–1897/1898 között, 2497 kötet). A nevek a sorozatok eredeti, kora újkori és újkori őrzési helyeire utalnak: a vatikáni, az avignoni, illetve a lateráni pápai palotára. Ennek hivataltörténeti háttere is van. Míg a vatikáni (és az avignoni) sorozat a késő középkorban jellemzően a pápai örökérvényű és általános privilégiumokat, egyetemes egyházi érdekből kiadott bullákat tartalmazza, addig a lateráni sorozat főként a lateráni palotában a pápai kancellária kötelékében működő *Dataria Apostolica* nevű kúriai hivatalban az elfogadott kérvények, vagyis szupplikációk alapján már kiállított (tisztázott, taksált és megpecsételt) bullák másolatait foglalja magában. Ennek megfelelően ezekben a regisztrumokban jobbra kegyosztó, felmentési, peres vagy kisebb javadalmi ügyekben kelt bullákat találunk (ide tartoznak a bíborosi kollégium konzisztórium üléseinek döntései alapján valamely püspöki vagy apáti, stb. javadalom adományozásáról szólóak is).

A bullaregisztrumok sorozatai ugyan alapvetően időrendiek (a pápák uralkodási évei szerint tagolódnak), de míg a lateráni kötetek az adott pontifikátus egy éve alatt keletkezett bullákat valóban többé-kevésbé időrendben (az éven belül vegyesen) tartalmazzák, a vatikániak az egyes pápák uralkodása alatt tematikusan csoportosítottak: egy kötetbe általában az azonos ügýtýpusba tartozó, vagy azonos ügýmenet szerint kiállított, viszont több uralkodási év alatt keletkezett bullák szövegeit rakták össze. A másolatok mindkét sorozat esetében a bullák teljes szövegét hozzák, de a formulás részek rövidítésével és a lemásolt szöveg javításával. A szöveget a korrektorok ugyanis még egyszer összevetették a már kiállított bulláéval és a javításokat a margón jelezték

keresztnevük monogramjával. A három sorozat egyike sem teljes: több száz kötet sérült meg, pusztult vagy veszett el a századok folyamán (így például 1810-ben Napóleon parancsára Párizsba szállították az egész kúriai levéltári anyagot, amit a Pápai Állam csak 1817-ben kapott vissza, mindez pedig komoly veszteségekkel járt).

A kutatott anyag jellemzői

A németalföldi származású VI. Adorján (Hadrianus), V. Károly német-római császár korábbi nevelője, a modern korig az utolsó nem olasz származású pápa mindössze másfél évig uralkodott: bár már 1522. január 9-én távollétében megválasztották, csak nyár végén érkezett Rómába. 1522. augusztus 31-én koronázták meg, és következő évben, 1523. szeptember 14-én már elhunyt. A két bullaregisztrum-sorozatban ebben a rövidke időszakban is számos kötet keletkezett: a Reg. Vat. sorozatában 23, a Reg. Lat. sorozatában 26 darab. Bár a pusztítások az előbbi sorozat 23 kötetét (Reg. Vat. 1215–1237. sz.) megkímélték, csak az utolsó kötete sérült, de az utóbbiból 9 elvészett, így csak 17 kötet (Reg. Lat. 1407–1423) maradt fenn napjainkra.² A kötetek mindkét sorozatban átlagosan 300 papírfolióból állnak, amiket különböző írnokok által készített ívfüzetekből állítottak össze.

A sorozat köteteihez a bullák visszakereshetősége miatt már elkészültükkor, majd a kora újkorban és az újkor folyamán is különböző segédleteket, mutatókat készítettek. A VI. Adorján pontifikátusa alatt keletkezett vatikáni sorozathoz az Indice 281. és 287. számú, míg a lateráni sorozathoz az Indice 355. számú (XVI. századi, az oklevélnyerők és a *referendariusok* szerinti) és 356. számú (újkori, XVIII. századi, egyházmegyéék szerinti) mutatók használhatók; magam is ezeket néztem meg először. Kutatástechnikai okokból a Reg. Lat. 17 kötetét eredetiben is végiglapoztam,³ míg a Reg. Vat. köteteiben található bullaszövegeket kizárólag a mutatókönyvek alapján tártam fel. (E sorozat megfelelő köteteit 2012–2013-ra már digitalizálták, így eredetiben már nem is forgathattam őket.)

Mivel különösen a kora újkori mutatók az akkor még teljes anyaghoz készültek, esetenként fenntarthatták azóta elveszett köte-

---

² A kötetek áttekintését (régi jelzet, ill. a Reg. Vat. esetében a terjedelem feltüntetésével) lásd GUALDO, 1989. 205. (Reg. Vat.) és 290. (Reg. Lat.)

³ Így került elő az 1. sz. bulla szövege is, mivel ezt az Indice 356. nem jelezte, a 355. pedig csak a nevet tüntette fel, ami a német névalak miatt először elkerülte a figyelmemet.

tekben található magyar vonatkozású bulláknak is a nyomát. A lateráni sorozatban akadt ilyen: a pozsonyi prépost és humanista diplomata Girolamo Balbi gurki püspöki kinevezésével kapcsolatos három forrásszövegre van adatunk (lásd 2. sz.). Ugyancsak a lateráni sorozat kapcsán megjegyzendő, hogy mivel a jóváhagyott és szignált kérvények alapján állították ki a bullát, ebből az következne, hogy mindegyik kérvénynek megvan a maga bullája és (amennyiben a kérvényező nem brévét kért) fordítva, de sajnos ez a forráspusztulás miatt nincs így. Az általam feltárt anyagban a Balbi prépost és káptalanja közötti egyezséget megerősítő bulla az egyetlen, amihez ismerem a bulla alapjául szolgáló szupplikációt,⁴ de ez esetben a bulla nem a regisztrumkötetben, hanem eredetiben, a pozsonyi káptalan magánlevéltárában maradt fenn (lásd 3/a. és b.).

Magyar vonatkozású ügy a két sorozat kutatott részében (a rövid időkörnek is köszönhetően) nem sok akadt; ezek mind az 1523. esztendőből valók. A vatikáni sorozatban két magyar püspökkinevezési bulla maradt fenn: Szatmári György esztergomi érseki, ill. Szalkai László egri püspöki kinevezéséről szóló két főbulla (lásd 5/a. és 6/a.), valamint a hozzájuk kapcsolódó, külön-külön mellékbullákban (összesen 17-ben) kibocsátott rendelkezések (lásd 5/b–j., 6/b–i.). A két ügyet persze már eddig is ismerte a magyar kutatás Theiner forráskiadványából.⁵ Ebben azonban a 19 bullaszöveg helyett mindössze hármat találunk: mivel Theiner elsősorban az ügyet akarta regisztrálni, Szalkai kinevezési bullacsoportjából csak a főbullát (6/a.) közölte,⁶ míg Szatmári kinevezéséből csak a kiközösítés alól való feloldozásról szóló (5/b.), illetve a pallium átadásáról és az eskü kivételéről szóló megbízó (5/j.) bullákat vette fel okmánytárába. Ezért a két bullacsoport teljes publikálása már csak a forrástípus jellegzetessége miatt is lényegesnek tűnt.⁷ A lateráni sorozatban fennmaradt szövegek azonban eddig nem voltak ismertek. Ezek két ügyben összesen 5 kiadott bullát tesznek ki (lásd 1., 4/a–e.). Rajtuk

---

⁴ 1523. márc. 23. ASV Reg. Suppl. 1777. fol. 267v–268r. A megjelenés alatt álló szupplikációs kötetben a 28. sz. – Az ügy Balbi ez évi római követségéhez kapcsolható.

⁵ AUGUSTINUS THEINER: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. II. Romae, 1860. (a továbbiakban: THEINER II.) 629–630.

⁶ Theiner alapján újraközölve: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. Szerk. BUNYITAY VINCE–RAPAICS RAJMUND–KARÁCSONYI JÁNOS. Budapest, 1902. (a továbbiakban: ETE I.) 87.

⁷ Bullacsoport forrásközlésére lásd újabban pl. NEMES GÁBOR: Salánki Ágoston. A királynéi kancelláriától a győri püspöki szélig. *Levéltári Közlemények* 80 (2009) 3–29., 17–20. (1–2. sz.)

kívül három olyan adatra bukkantam, amik magyar vonatkozása erősen kérdéses. Mivel a hungarikakutatásnak ezeket is regisztrálnia kell, röviden e helyütt utalok rájuk (az adatok sorrendje: dátum, jelzet, egyházmegye, kedvezményezett):

1522. nov. 25. (VII. Kal. Dec.) Reg. Lat. 1411. fol. 231r–232v. Ferrarien. (Ferrara) Iohannes Baptistani Bartholi Caselle clericus ügye; a szöveg címzettje Celio Calcagnini magyar vonatkozásokkal bíró humanista (Ippolito d'Este korábbi egri püspök titkára; 231r: dilecto filio Celio Calcagnini canonico Ferrarien.)
1523. máj. 24. (IX. Kal. Iun.) Reg. Lat. 1407. fol. 333r–334v. Carthaginen. (Cartagena) Ioannes Transilvanus clericus Leodiensis diocesis megkapja eccl. S. Iohannis oppidi Civitatis nuncupati de Murcia plébánia javadalmát. – Az oklevélnyerő neve magyarországi származásra utal.
1523. máj. 24. (IX. Kal. Iun.) Reg. Lat. 1413. fol. 8r–9v. Carthaginen. (Cartagena) Utasítás a cartagenai officiálisnak Ioannes Transilvanus clericus Leodiensis fenti javadalma ügyében.⁸

A közlés módja

A bullákat teljes szöveggel szerepeltetem, de a bullacsoportok esetében a mellékbullákat lehetőség szerint rövidítve, az ismétlődő, kizárólag formulás részek kihagyásával közlöm. Ezekben az esetekben (→) jellel utalok arra a korábbi tételre, ahol a szövegrész már előfordult; a kihagyott szakaszok eltérő olvasatait jegyzetben közlöm. A teljesség igénye miatt újraközlöm a Theiner által már kiadott három szöveget⁹ és felvettem az eredetiben fennmaradt bullapárt is. Az ugyanazon ügyre vonatkozó darabokat azonos tételszám alatt, az abc betűivel megkülönböztetve soroltam be. A tételek – fennmaradási formájukra való tekintet nélkül – időrendben sorakoznak, ezen belül az azonos napon kelt szövegek a regisztrumban található sorrendjükben következnek egymás után. Mindegyik bulla kiadási helye Róma: ezt helytakarékosságból a regesztákban nem tüntettem fel.

Egyazon típusba tartozó és a kivételektől eltekintve azonos formában fennmaradt forrásszövegekről lévén szó, a szövegek írásmódbeli és nyelvi korjelölő sajátosságait igyekeztem megtartani, ugyanakkor a

---

⁸ Lásd még Indice 355. 158v: elveszett VII. kötet, fol. 23: *Ioannes Transilvanus*. – Lásd még uő miseengedélyét VII. Kelemen pápától: NEMES GÁBOR: *Brevia Clementina*. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brévei (1523–1526). Budapest–Győr–Róma, 2015. (Collectanea Vaticana Hungariae. I. 12. A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 23.) 57. (32. sz.)

⁹ A jegyzetekben e kiadás nyilvánvaló nyomdahibáit nem, csak az eltérő *coniecturákat* és kiegészítéseket tüntettem fel.

központozást normalizáltam. Az átírásnál a *ti* helyett álló *ci*-t *ti*-re, a *ii* helyett álló *y*-t *ii*-re egységesítettem, az *u* és *v* betűket hangértéküknek megfelelően írtam át, megtartottam viszont az *ae* helyett álló *e*-t. (A szövegek *ē*-t nem tartalmaznak.) A *Beatus*, *Sanctus* szavak, a római határnapok, hónapnevek és személynevek, továbbá az *Apostolica Sedes*, *Camera Apostolica*, *Sancta Romana Ecclesia* szavak nagy kezdőbetűvel szerepelnek. A *j* betű használatát teljesen mellőztem. A vesszőhasználatban azt az elvet kívántam követni, hogy a szintaktikailag összetartozó elemek közé lehetőleg ne kerüljön vessző. A szövegből kimaradt, de pótlandó szavakat < > jelöli (egyetlen vagy néhány betű kihagyásakor viszont inkább javítottam és jegyzetben tüntettem fel a szövegbeli hiányos alakot).

A bullaszövegek élén és alján előforduló rövidített névalakokat kerek zárójelben egészítettem ki, de ezeket a kúriai alkalmazottakat külön jegyzetben nem azonosítottam, mivel Thomas Frenz online elérhető személyi adattárából kikereshetők.¹⁰ A Reg. Lat. regisztrummásolatainál a szöveg élén, az első sor fölött balra az *abbreviator* neve (például *Ge. de Prato*) áll, a szöveg jobb margójának tetején a *magister registri cancellariae* keresztnévének rövidítése (például *Hie.*). Ugyanő erősítette meg aláírásával a szöveg hitelességét a dátum után úgy, hogy a kereszt- és vezetékneve közrefogja a taksa összegét (*Hie. XV Torrella*). (A szöveg élén szereplő neveket a bulla expedálásának időrendjében az *abbreviator* / *magister registri* formában közlöm, a dátum utáni adatokat gondolatjellel különítem el, a taksa összegét < > között emelem ki.) A Reg. Vat. regisztrumaiban csak a szöveg után vannak adatok, ezek: 1. a jobbszáron a *scriptor* neve (ez a kiállított bullán is jobbra, a *plicán* kívül szerepel), illetve alatta *Coll(egit)* jelöléssel a másolati szöveget ellenőrző *corrector* neve (ugyanő a javításait általában keresztnéve monogramjának feltüntetésével a regisztrumszöveg mellett a margón jelölte), 2. a baloldalt a taksa megfizetésének hónapja rövidítve, a *scriptorok* és *rescribendariusok*, stb. számára fizetett taksa összege (a szövegre merőlegesen írva), alatta a *rescribendarius* neve (ezek a kiállított bullán is balra, a *plica* alatt szerepelnek). Az eredetiben fennmaradt bullákon még több, a kúriai ügymenet lépéseit is jelző elem van, ezeket a helyük megjelölésével tüntettem fel.

A szavak egybe-, ill. különírásánál a klasszikus latinságot vettem alapul, bár tekintettel bizonyos középkorias sajátosságokra (egybeírva maradtak például az *unacum*, *imperpetuum*, *quocirca*, stb. alakok). A

---

¹⁰ THOMAS FRENZ: Repertorium Officiorum Romanae Curiae. <http://www.phil.uni-passau.de/histhw/RORC/> (a megtekintés ideje: 2015. szept. 20.)

Szatmári György esztergomi kinevezése tárgyában kelt bullákat a regisztrumba bemásoló kéz jellegzetessége a különírás, itt értelem szerint egybeírtam (*de in de* helyett *deinde*, *intro mittere* helyett *intromittere*, *Quinque ecclesiensis* helyett *Quinqueecclesiensis*, stb.).¹¹

A paleográfiai jegyzetek egységes szerkezetben tételenként újakezdődő arab számozással a forrásszöveg alatt található; tárgyi jegyzeteket csak a dőlt betűvel szedett regesztaszöveghez illesztettem, ezek a közlemény jegyzetszámozásába illeszkednek. A kritikai jegyzet-apparátus latin,¹² az apparátus magyar nyelvű. Minden hibát a főszövegben javítok: a hibás alakot jegyzetben közlöm „helyes] hibás” formában. A sorban kihúzással vagy a sor fölött javított alakot a jegyzetben egyaránt csak *corr.* megjegyzéssel jelzem (mivel a különbségtételnek szempontjából nincs értelme); a margón a korrektor javításait viszont *corr. in marg.* formában hozom. A kiállított bullákra rájegyzett egyéb információkat a regisztrumbeli helyzetüknek megfelelően a szöveg előtt és után, magyar nyelvű, dőlt betűvel szedett magyarázattal közlöm.

***

1. 1523. március 1.

VI. Adorján pápa Kelberzer Farkas pozsonyi kanonokot, a Ferdinánd osztrák főherceg által Rómába küldött követség tagját pápai acolitussá nevezi ki.¹³

ASV Reg. Lat. 1410. fol. 12v–13r.

Phi(lippus de) Agnellis / Hie(ronymus).

Adrianus etc. Dilecto filio Wolfgango Kelberzer canonico ecclesie Pozoniensis, Strigoniensis diocesis, accolito nostro salutem etc. Virtutibus clarens et meritis, sicut fame laudabilis testimonio commendaris illam in nostro et Apostolice Sedis conspectu gratiam meruisti, quod personam tuam paterna benivolentia prosequamur et libenter attollamus honore gratie specialis, ut igitur in effectum percipias, quid¹ fuerit nostre mentis affectus, volentes² te, qui, ut asseris,

---

¹¹ Szalkai kinevezési bulláinak szövegénél inkább tagolásbeli sajátosság figyelhető meg: mindegyik bulla a regisztrumban új oldalon kezdődik.

¹² Ennek jelölései: *add.* addidit/additur, *corr.* correxit/corrigitur, *cum signo*: a corrector a keresztnévnek feltüntetésével javít, *del.* delevit/deletur, *in marg.* in margine, \ / jelöli a sor fölött beszúrt betűt, pl. ex \ h/ibeatis, || az olvasatok elválasztására szolgáló jel.

¹³ Vö. KÖBLÖS JÓZSEF: Az egyházi közép-préteg Mátyás és a Jagellók korában. A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával. Budapest, 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) (a továbbiakban: KÖBLÖS, 1994.) 457–458. Lembachi Kolparczer Farkas néven; az 1522. évi keletre lásd 15. jz.; a követségbe Balbi embereként került.

dilectorum filiorum ad nos et sedem predictam pro parte dilecti filii, nobilis viri Ferdinandi archiducis Austrie illustris oratorum destinatorum magister domus et familiaris continuus commensalis existis, a quibusvis excommunicationis etc. reservatis te in nostrum et dicte sedis accolitum capellanum auctoritate nostra tenore presentium gratiose recipimus et aliorum nostrorum et dicte sedis accolitorum capellanorum numero et consortio favorabiliter aggregamus, tibi que, quod omnibus et singulis privilegiis, indultibus, immunitatibus, libertatibus, indulgentiis et exemptionibus, quibus alii nostri et dicte sedis accolliti capellani de iure vel consuetudine quomodolibet utuntur, potiuntur et gaudent, sine tamen aliorum nostrorum et dicte sedis accolitorum capellanorum de numero participantium nuncupatorum preiudicio uti, potiri et gaudere libere et licite valeas, de speciali gratia³ indulgemus, non obstantibus de certo dictorum accolitorum numero, et si ad illum nondum deventum existat, cui per hoc alias non intendimus derogare et aliis constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscunque. Sic igitur de bono in melius studiis virtutum intendas et in nostris et eiusdem sedis conspectu ad maiora te semper constituas, tuis laudabilibus studiis digniorem nosque ad faciendam tibi maiorem gratiam merito innitemur. Nulli etc. nostre absolutionis, receptionis, aggregationis et indulti infringere etc. Si quis etc. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo quingentesimo vicesimo secundo, Kalendas Martii, anno primo. — Hie(ronymus) <XV> Torrella.

¹ quid] quis *lectio incerta*   ² volentes] *lectio incerta*   ³ gratia] gratia iure

2. [1523. február 23./március 11.]¹⁴

VI. *Adorján pápa Hieronymus Balbi pozsonyi prépostot gurki püspökké nevezi ki, illetve felmenti esetleges kiközösítése vagy fennálló más fenyítéke alól, továbbá megengedi, hogy megtarthassa préposti javadalmát.*

---

¹⁴ Vö. CONRADUS EUBEL: *Hierarchia catholica medii aevi*. III. 1503–1600. Incoh. GUILIELMUS VAN GULIK, ed. curavit LUDOVICUS SCHMITZ-KALLENBERG. *Monasterii*, 1923.² (a továbbiakban: HC III.) 207. – BEDA SCHROLL: *Series episcoporum et s.r.i. principum Gurcensium*. *Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie* (Klagenfurt) 15 (1885) 29. a gurki egyházmegyei levéltár eredeti, március 11-i dokumentumára hivatkozik, jelzet nélkül és tévesen 1522. évi kelettel. Az 1–3. sz. bullák kiállítására minden bizonnyal Balbi 1523 tavaszi követsége alkalmával került sor: JAKOB OBERSTEINER: *Die Bischöfe von Gurk 1072–1822*. Klagenfurt, 1969, 291.; KÖBLÖS, 1994. 445.

A bullák szövegét tartalmazó lateráni regisztrumkötet (tom. XXV.) az újkorban elveszett; a bullák nyomára a mutatókönyv bejegyzései utalnak. A szövegek elhelyezkedéséből ítélve valószínűsíthető, hogy a három szöveg ugyanazon a napon kelt.

Indice 356, fol. 83r: tom. XXV. f. 202. Gurcen(sis). / Hieronymus electus Gurcen(sis). / Ecclesia propter cessionem

Indice 356, fol. 177r: tom. XXV. f. 203. Strigonien(sis). / Hieronymus electus Gurcen(sis). / Retentio praepositurae

Indice 356, fol. 83r: tom. XXV. f. 204. Gurcen(sis). / Hieronymus electus Gurcen(sis). / Idem. Absolutio

3/a. 1523. március 23.¹⁵

VI. Adorján pápa kérésükre megerősíti Hieronymus Balbi választott gurki püspök és pozsonyi prépost, illetve a pozsonyi káptalan egyezségét arról, hogy a pozsonyi prépost nem rendelkezhet kanonoki javadalommal vagy annak jövedelmével, valamint hogy kanonok a káptalani jövedelmekből csak akkor részesedhet, ha ténylegesen helyben vagy tanulmányok miatt egyetemen tartózkodik.

Hártyán, a pápa neve gótikus maiusculákkal és az első sor további része hosszított betűkkel írva, vörös-sárga színű selyemzsinóron függő ép bullával. Slovenský národný archív, Pozsonyi káptalan magánlevéltára (Súkromný archív Bratislavskej kapituly) G-1-22. (DF¹⁶ 228153., Monasterium.net 520.)

Adrianus episcopus servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Divinum cultum ubique vigere et augeri totis mentis affectibus exoptantes statuta et ordinationes ecclesiarum quarumvis ad hoc tendentia libenter, cum a nobis id petitur, approbamus et confirmamus ac alias desuper disponimus, prout in Domino conspiciamus salubriter expedire. Sane pro parte dilectorum filiorum Hieronimi electi Gurcensis et capituli ecclesie Sancti Martini alias Salvatoris Poseniensis, Strigoniensis diocesis nobis nuper exhibita petitio continebat, quod ipsa ecclesia pro uno preposito et quatuordecim canonicis fundata et in ea per immemorabile tempus, quod illius prepositus aliquos ex canonicatibus et prebendis eiusdem ecclesie obtinere non posset, consuetum et observatum extitit ac dictus Hieronimus electus, qui tunc etiam prepositus dicte ecclesie existens consuetudinis huiusmodi forsan ignarus certos canonicatum et prebendam unacum prepositura dicte ecclesie aliquandiu tenuerat, volens dictam ecclesiam, que plurimorum auxilio indiget, quantum in eo fuerat, manutenere

---

¹⁵ A bevezetőben említett március 25-i évkezdés miatt a szövegben még 1522-es évi kelettel.

¹⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény.

dictamque consuetudinem, que rationabilis existit, observare, ne numerus personarum in dicta ecclesia diminueretur, canonicatum et prebendam per eum obtentos predictos pro corroboratione et observantia consuetudinis huiusmodi sponte resignavit ac dimisit ipsisque resignatis canonicatu et prebenda alteri persone ydonee assignatis tam Hieronimus electus quam capitulum predicti volentes quoad hoc futuris differentiis ac dicte ecclesie indemnitati prospicere statuerunt et ordinarunt, quod perpetuis futuris temporibus nullus dicte ecclesie prepositus posset aliquos canonicatum et prebendam eiusdem ecclesie quomodolibet obtinere, quodque nullus ipsius ecclesie canonicus aliquos fructus, redditus et proventus suorum canonicatus et prebende exigere, levare aut percipere posset seu deberet, nisi in dicta ecclesia et apud illam actu resideret aut litterarum studio in loco, ubi illud vigeret generale, insisteret. Quare pro parte Hieronimi electi, qui ad nos et Sedem Apostolicam pro dilecto filio nostro, nobili viro Ferdinando archiduce Austrie orator destinatus existit et, ut asserit, preposituram dicte ecclesie ex dispensatione apostolica inter alia obtinet, necnon capituli predictorum nobis fuit humiliter supplicatum, quatinus consuetudinem ac statutum et ordinationem huiusmodi pro illorum subsistentia firmiori approbare et confirmare aliasque in premissis oportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur Hieronimum electum et singulos canonicos predictos a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et penis a iure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, siquibus quomodolibet innodati existunt, ad effectum presentium dumtaxat consequendum harum serie absolventes et absolutos fore censentes huiusmodi supplicationibus inclinati auctoritate apostolica tenore presentium, de consensu tamen omnium, quorum interest, consuetudinem, statutum et ordinationem huiusmodi approbamus et confirmamus supplemusque omnes et singulos defectus, si qui forsan intervenerint in eisdem, illaque perpetue firmitatis robur obtinere et inviolabiliter observari debere et pro potiori cautela, quod de cetero imperpetuum nullus dicte ecclesie prepositus aliquos canonicatum et prebendam eiusdem ecclesie unacum dicta prepositura obtinere possit et per canonicatus et prebende prepositura per prepositure vero assecutionem canonicatus et prebenda eiusdem ecclesie prius per eundem obtenti eo ipso vacent et quicumque per mensem preposituram necnon canonicatum et prebendam eiusdem ecclesie insimul tenuerit, etiam dicta prepositura eo ipso privatus et ad illam ac dictos canonicatum et prebendam inhabilis perpetuo existat, et quicumque ex canonicis dicte

ecclesie alicui ad hoc, ut canonicatum et prebendam ac preposituram eiusdem ecclesie insimul obtineat, auxilium, consilium vel favorem presterit, canonicatu et prebenda ipsius ecclesie per eum obtentis perpetuo privatus existat illique vacare censeantur eo ipso. Quodque omnes et singuli fructus, redditus et proventus canonicatum et prebendarum dicte ecclesie inter illius canonicos in ea personaliter residentes ac divinis officiis interessentes dumtaxat distribui debeant ac de cetero imperpetuum distributiones quotidiane existant et ex illis absentes canonici nichil percipere aut habere possint et quicumque in absentia sua de illis participare regio vel aliorum favore seu mandatis procuraverit aut capitulum predictos vel eorum aliquem desuper molestaverit, eo ipso canonicatu et prebenda per eum obtentis privatus et ad illos ac alios quoscunque ipsius ecclesie canonicatum et prebendam ac preposituram inhabilis perpetuo existat ipsique per eum obtenti canonicatus et prebenda vacare censeantur eo ipso decernimus. Non obstantibus apostolicis ac in provincialibus et synodalibus conciliis editis generalibus vel specialibus constitutionibus et ordinationibus ac dicte ecclesie foundationi necnon aliis statutis et consuetudinibus etiam iuramento confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis ceterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre absolutionis, approbationis, confirmationis, suppletionis et decreti infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac Beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo secundo, decimo Kalendas Aprilis, pontificatus nostri anno primo.

A szöveg bal oldalán a vicecancellarius kiadást engedélyező kézjegye: L(ecta), baloldalon a keresztnéve monogramja: I(ulius). – A plicán jobbra a scriptor neve és a taxa lerovását jelző vonások: Io(hannes) Attavantis. 77 E fölött olvashatatlan, halvány szó. – A plica alatt balra a taxabefizetés hónapja, mellette a scriptoroknak járó taksa összege, alatta a rescribendarius és a computator neve: Ap(rilis) / XX. W(ilhelmus) de Enckenvoirt, Ie(ronimus) Salvi(s). – Ettől jobbra, a plica alatt bal oldalon a magister plumbi kézjegye: A(gapitus) de Agazaria. – A plica alatt középen az abbreviatorok kézjegyei egymás alatt: A(lfonsus) de Villareal, S(imon) Gerona, V(alerius) Dulcis. – A kihajtott plica balszélén a scriptoroknak járó taxa ellenőrzését tanúsító szöveg (néhány szó olvasata bizonytalan): Mar(cas) XXX auri, residuum de consensu omnium intuitu reverendi dicti oratoris archidiaconus. A(ndreas) de Castillo. – A plicán középen, a bulla befűggesztése fölött a collector taxae plumbi kézjegye: V. Barill(ati). – A hátlapon középen regisztrálási jegy, egy nagy méretű R, a betű fejében a magister registri cancellariae keresztnéve: Hie(ronymus), a betűszárban a vezetékneve: Torrella. – A hátlapon a bulla befűggesztésénél fejjel lefelé a corrector kézjegye, ami a fényképeken a bullazsinór miatt nem olvasható rendesen: P. Gesner

(?). – Ettől balra, szintén fejjel lefelé a tisztázat ellenőrzését (*prima visio*) tanúsító kézjegy: F(ranciscus) de Attavantis.

3/b. 1523. március 23.

VI. Adorján pápa meghagyja az esztergomi nagyprépostnak, a győri prépostnak és az esztergomi olvasókanonoknak, hogy Hieronymus Balbi választott gurki püspök és pozsonyi prépost, valamint a pozsonyi káptalan egyezségét, amit oklevelében átír, hajtassák végre és tartassák be.

Hártyán, az első sorban hosszított betűszárakkal és A iniciáléval díszített szöveggel, természetes színű kenderzsinóron függő ép bullával. Slovenský národný archív, Pozsonyi káptalan magánlevéltára (Súkromný archív Bratislavskej kapituly) G-1-21. (DF 228152., Monasterium.net 519.)

Adrianus episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis Strigoniensi et Laurinensi prepositis ac eiusdem Strigoniensis ecclesiarum lectori salutem et apostolicam benedictionem. Hodie a nobis emanarunt littere tenoris subsequentis: (→ 3/a.)¹ Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatinus vos vel duo aut unus vestrum per vos vel alium seu alios, quotiens pro parte dictorum prepositi et capituli fueritis desuper requisiti, predictas litteras et in eis contenta quecunque solemniter publicantes ipsisque preposito et capitulo in premissis efficacia defensionis presidio assistentes faciatis auctoritate nostra litteras et in eis contenta huiusmodi plenum effectum sortiri ac ab omnibus inviolabiliter observari. Non permittentes quemquam contra illarum tenorem modo aliquo molestari; contradictores quoslibet et rebelles per ecclesiasticas et alias quascunque, de quibus vobis placuerit, censuras et penas ac alia iuris remedia appellatione postposita compescendo, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis. Non obstantibus omnibus supradictis, seu si aliquibus communiter² vel divisim a predicta sede sit³ indultum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo secundo, decimo Kalendas Aprilis, pontificatus nostri anno primo.

A szöveg bal oldalán a vicecancellarius kiadást engedélyező kézjegye: L(ecta), baloldalon a keresztnéve monogramja: I(ulius). – A plicán jobbra a scriptor neve és a taxa lerovását jelző vonás: Io(hannes) Attavantis. γ – A plica alatt balra a taxabefizetés hónapja, mellette a scriptoroknak járó taksa összege, alatta a rescribendarius és a computator neve: Ap(rilis) / X. W(ilhelmus) de Enckenvoirt, Ie(ronimus) Salvi(s). – Ettől jobbra, a plica alatt bal oldalon a magister plumbi kézjegye: A(gapitus)

de Agazaria. – A *plica* alatt középben az *abbreviatorok* kézjegyei egymás alatt: A(lfonsus) de Villareal, S(imon) Gerona, V(alerius) Dulcis. – A *plicán* középben, a *bulla* befűggesztése fölött a *collector* *taxae plumbi* kézjegye: V. Barill(ati). – A kihajtott *plicán* balra valószínűleg *taxajegy*: Io. O., utána öt ponttal (rosszul olvasható). – A hátlapon középben *regrisztrálási jegy*: nagy méretű R, a betű fejében a *magister registri cancellariae* keresztnéve: Hie(ronymus), a betűszárban a vezetőnéve: Torrella. – A hátlapon a *bulla* befűggesztésénél fejjel lefelé a *corrector* kézjegye: s. O(ctavius) de Cesis. – Ettől balra, szintén fejjel lefelé, halványan a tisztázat ellenőrzését (*prima visio*) tanúsító kézjegye: Ie(ronimus) Casanova. – A szöveg felett jobbra az átírás láttamozása: Auscultata cum originali et concordat. P(etrus) Marciaci.

¹ *Lectiones variae*: resignavit ac dimisit] resignavit et dimisit || qui ad nos et Sedem] false qui ad nos pet Sedem   ² communiter] comuniter   ³ sede sit] sit sede

4/a. 1523. június 1.

VI. Adorján pápa Bucsai Illés leleszi prépostot címzetes hippói püspökké nevezi ki.¹⁷

ASV Reg. Lat. 1417. fol. 249v.

Ge(nesius) de Prato / Ia(cobus) B(ernardu)s.

Adrianus etc. Dilecto filio Helye de Buccha electo Hypponensi salutem etc. Apostolicatus officium quamquam¹ insufficientibus meritis nobis ex alto commissum, quo ecclesiarum omnium regimini presidemus, utiliter exequi, coadiuvante Domino cupientes solliciti corde reddimur et solertes, ut cum de ipsarum ecclesiarum regiminibus agitur, committendis tales eis in pastores preficere studeamus, qui populum sue cure creditum sciant non solum doctrina verbi, sed etiam exemplo boni operis informare commissasque sibi ecclesias in statu pacifico et tranquillo velint et valeant duce Domino salubriter regere et feliciter gubernare. Sane ecclesia Hypponensi certo modo pastoris solatio destituta nos verum et ultimum dicte ecclesie vacationis modum etiam si ex illo quevis generalis reservatio etiam in Corpore iuris clausa resultet, presentibus pro expressis et ad provisionem ipsius ecclesie celerem et felicem, ne ecclesia ipsa longioris vacationis exponatur, incommodis paternis et sollicitis studiis intendentes post deliberationem, quam de preficiendo eidem ecclesie personam utilem et etiam fructuosam cum

¹⁷ Bucsai (Dragesics/Dragešić) Illés, 1517-ben királyi titkár. BÓNIS GYÖRGY: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest, 1971. 323.; KUBINYI ANDRÁS: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. Gesta 6 (2006/1) 3–22., 7., 9. (57. jz.), 10. – 1515. dec. 24.: *conservator canc. regiae* (DF 256786.), lemond zágrábi kanonokságáról: 1517 (DF 256811.), csornai, majd leleszi prépost, 1522. jan. 1-jén megerősítik benne (DF 258561.). E további adatokat C. Tóth Norbertnek köszönöm.

fratribus nostris habuimus diligentem, demum ad te, Helyam de Buccha, prepositum monasterii per prepositum gubernari soliti Sancte Crucis de Lelez Premonstratensis ordinis, Strigoniensis diocesis, in presbyteratus ordine et etate legitima constitutum, cui apud nos de litterarum scientia, vite munditia, honestate morum, spiritualium providentia et temporalium circumspectione aliisque² multiplicium virtutum donis fidedigna testimonia perhibentur, direximus oculos nostre mentis, quibus omnibus debita meditatione pensatis de persona tua nobis et eisdem fratribus ob tuorum exigentiam meritorum accepta eidem ecclesie de ipsorum fratrum consilio, auctoritate apostolica providemus teque illi preficimus in episcopum et pastorem, curam et administrationem ipsius ecclesie tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo in illo, qui dat gratias et largitur premia, confidentes, quod dirigente Domino actus tuos, dicta ecclesia³ sub tuo felici regimine gratia tibi assistente divina regetur utiliter et prospere dirigetur ac grata in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa. Iugum igitur Domini tuis impositis humeris prompta devotione suscipiens curam et administrationem predictas sic exercere studeas sollicite, fideliter et prudenter, quod ecclesia ipsa gubernatori provideo et fructuoso administratori gaudeat se commissam, tuque preter eterne retributionis premium nostram et dicte sedis benedictionem et gratiam exinde uberius consequi merearis. Volumus autem, quod quamprimum presentes litteras habueris expeditas, ad eandem ecclesiam te conferas et resideas personaliter apud illam quodque extra tuas civitatem et diocesim Hypponensem pontificalis officia nequeas exercere. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo tertio, Kalendis Iunii, pontificatus nostri anno primo. — Ia(cobus) B(ernardu)s <L> de Ferrariis.

¹ quamquam] quanquam   ² post aliisque del. vir   ³ dicta ecclesia] dictam ecclesiam

4/b. 1523. június 1.

VI. Adorján pápa Bucsai Illés kinevezett hippói püspököt felmenti az egyházmegyéjében való tartózkodás alól és az esztergomi egyházmegyébe rendeli segéd-püspöknek.

ASV Reg. Lat. 1417. fol. 249v–250r.

Ge(nesius) de Prato / Ia(cobus) B(ernardu)s.

Adrianus etc. Dilecto filio Helye de Buccha electo Hypponensi salutem etc. Sincere devotionis affectus, quem ad nos et Romanam geris ecclesiam, non indigne meretur, ut votis tuis, quantum cum Deo possumus, favoribus annuamus. Hodie siquidem ecclesie Hypponensi tunc pastoris solatio destitute de persona tua nobis et fratribus nostris ob tuorum exigentiam meritorum accepta de fratrum eorundem consilio duximus auctoritate apostolica providendum preficiendo te in episcopum et pastorem, volentes inter cetera¹, quod quamprimum litteras apostolicas super provisione et prefectione predictis haberes expeditas, ad eadem ecclesiam te conferres et personaliter redderes apud illam, quodque extra tuas civitatem et diocesim Hypponensem pontificalia officia exercere requires, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Cum autem, sicut accepimus, tu ad dictam ecclesiam, que in partibus infidelium consistit, absque incommodo personali commode nequeas te conferre nec apud eam personaliter residere, nos volentes te premissorum intuitu favoribus prosequi gratiosis tuis in hac parte supplicationibus inclinati tibi, quod ad eandem ecclesiam accedere seu apud eam residere minime tenearis, quodque postquam munus consecrationis susceperis in civitate² et diocesi Strigoniensi, dumtaxat per venerabilem fratrem nostrum modernum et per tempore existentem archiepiscopum Strigoniensem requisitus, ut de illius licentia speciali huiusmodi pontificalia officia exercere libere et licite valeas, voluntate predicta ac constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque contrariis nequaquam obstantibus prefata apostolica auctoritate tenore presentium de specialis dono gratie indulgemus. Nulli ergo etc. nostri indulti infringere etc. Si quis autem etc. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo tertio, Kalendis Iunii, pontificatus nostri anno primo. — Ia(cobus) B(ernardu)s <XXX> de Ferrariis.

¹ cetera] cera   ² civitate] civitatibus

4/c. 1523. június 1.

VI. *Adorján pápa Bucsai Illés kinevezett hippói püspököt felmenti esetleges kiközösítése vagy fennálló más fenyítéke alól.*

ASV Reg. Lat. 1417. fol. 250r.

Ge(nesius) de Prato / Ia(cobus) B(ernardu)s.

Adrianus etc. Dilecto filio Helye de Buccha, preposito monasterii per prepositum gubernari soliti Sancte Crucis de Lelez Premonstratensis ordinis, Strigoniensis diocesis salutem etc. Apostolice Sedis circumspecta benignitas de statu personarum quorumlibet presertim ad cathedralium ecclesiarum regimina assumendarum sollicite recogitans ad ea libenter intendit, per que persone ipse ecclesiis sibi committendis sincero corde et pura conscientia valeant salubriter presidere. Cum itaque nos hodie ecclesie Hypponensi certo modo pastoris solatio destitute de persona tua nobis ac fratribus nostris ob tuorum exigentiam meritorum accepta de fratrum eorundem¹ consilio providere teque illi in episcopum et pastorem preficere intendamus. Nos, ne provisio et prefectio predictae, si forsitan aliquibus sententiis et censuris ecclesiasticis ligatus existis, valeant propterea invalide² reputari, providere volentes teque a quibusvis excommunicationis etc. et absolutum³ fore nunciamus non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac dicte ecclesie iuribus confirmatione apostolica vel quevis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus contrariis quibuscunque. Nulli ergo etc. nostre absolutionis et nunciationis infringere etc. Si quis autem etc. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo tertio, Kalendis Iunii, pontificatus nostri anno primo. — Ia(cobus) B(ernardu)s <XX> de Ferrariis.

¹ eorundem] eordem   ² invalide] iualide   ³ absolutum] adsolutum

4/d. 1523. június 1.

VI. Adorján pápa Bucsai Illés kinevezett hippói püspöknek megengedi, hogy megtarthassa leleszi préposti javadalmát.¹⁸

ASV Reg. Lat. 1417. fol. 250r-v.

Ge(nesius) de Prato / Ia(cobus) B(ernardu)s.

Adrianus etc. Dilecto filio Helye de Buccha electo Hypponensi salutem etc. Personam tuam nobis et Apostolice Sedi devotam tuis exigentibus meritis paterna benivolentia prosequentes illa tibi libenter concedimus, que tuis commoditatibus fore conspiciamus oportuna. Cum itaque nos hodie ecclesie

---

¹⁸ Vö. Bucsainak ezen javadalma után fizetendő *annata*járól: LUKCSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS: *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536). I–II.* Budapest–Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae. I. 9–10.) II. 294. (1386. sz., 1523. jún. 8. ASV Camera Apostolica, Annatae 63. fol. 7r)

Hipponensi tunc pastoris regimine certo modo destitute de persona tua nobis et fratribus nostris ob tuorum exigentiam meritorum accepta de fratrum eorundem consilio duxerimus auctoritate apostolica providendum, preficiendo te illi in episcopum et pastorem, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur, et, sicut accepimus, tu tempore provisionis et perfectionis earundem preposituram monasterii per prepositum gubernari soliti Sancte Crucis de Lelez Premonstratensis ordinis, Strigoniensis diocesis obtineres, prout obtines de presenti; nos tibi, ut statum tuum iuxta pontificalis exigentiam decentius tenere valeas, de alicuius subventionis auxilio providere teque gratioso favore prosecui volentes ac quibusvis excommunicationis etc. fore censentes, motu proprio non ad tuam vel pro te nobis super hoc oblate petitionis instantiam, sed demum mera liberalitate tecum, ut etiam postquam munus consecrationis susceperis ac possessionem vel quasi regiminis et administrationis ac bonorum dicte ecclesie Hypponensis vel maioris partis eorundem in vim perfectionis et provisionis predictarum pacifice assecutus fueris, preposituram monasterii huiusmodi, cuius fructus, redditus et proventus ducentorum ducatos auri de camera secundum communem extimationem valorem annum, ut etiam accepimus, non excedunt, etiam si ad illam consueverit¹ quis per electionem assumi eique cura etiam iurisdictionalis immineat animarum, unacum dicta ecclesia Hipponensi, quamdiu illi preueris, ut prius retinere libere et licite valeas, generalis concilii et quibusvis aliis constitutionibus et ordinationibus apostolicis, statutis quoque et consuetudinibus ecclesie et monasterii predictorum iuramento, confirmatione apostolica vel alia quevis firmitate roboratis ceterisque contrariis² nequaquam obstantibus, auctoritate apostolica tenore presentium de specialis dono gratie dispensamus, decernentes per provisionem, perfectionem, assecutionem et muneris susceptionem huiusmodi preposituram predictam propterea non vacare ac irritum et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari, proviso⁴, quod dicta prepositura debitis propterea non fraudetur obsequiis et animarum cura in ea, si qua illi immineat, nullatenus negligatur. Nulli ergo etc. nostre absolutionis, dispensationis et decreti infringere etc. Si quis autem etc. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo tertio, Kalendis Iunii, pontificatus nostri anno primo. — Ia(cobus) B(ernardu)s <LX> de Ferrariis.

¹ consueverit] cosueverit   ² post contrariis del. ap...   ³ contigerit] contigrit   ⁴ proviso] provisio

4/e. 1523. június 2.

VI. Adorján pápa engedélyezi, hogy Bucsai Illés kinevezett hippói püspök két vagy három másik püspök jelenlétében püspökké szenteltethesse magát.

ASV Reg. Lat. 1417. fol. 250v–251r.

Ge(nesius) de Prato / Ia(cobus) B(ernardu)s.

Adrianus etc. Dilecto filio Helye de Bucha electo Hypponensi salutem etc. Cum nos pridem ecclesie Hypponensi pastoris regimine destitute de persona tua nobis et fratribus nostris ob tuarum exigentiam meritorum accepta de fratrum eorundem consilio, auctoritate apostolica duxerimus providentes, preficiendo te illi in episcopum et pastorem, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur, nos ad ea, que ad te commoditatis augmentum cedere valeant, favorabiliter intendentes, tuis in hac parte supplicationibus inclinati tibi, ut a quocunque malueris catholico antistite gratiam et communionem Apostolice Sedis habente accitis et ad hos sibi assistantibus duobus vel tribus catholicis episcopis similem gratiam et communionem habentibus munus consecrationis recipere valeas ac eidem antistiti, ut recepto prius per eum nostro et Romane Ecclesie nomine a te fidelitatis debite solito iuramento iuxta formam presentibus annotatam, munus predictum auctoritate nostra impendere libere tibi possit plenam et liberam concedimus earundem presentium tenore facultatem. Volumus autem et auctoritate predicta statuimus et decernimus, quod si non recepto a te per ipsum episcopum dicto iuramento idem epsicopus munus ipsum tibi impendere et tu illum suscipere presumpseritis, idem antistes a pontificalis officii exercitio et tam ipse quam tu ab administratione etc. Forma autem iuramenti, quod prestabis¹, hec est: Ego Helias de Bucca, electus etc. sic² me Deus adiuvet et hec sancta Dei evangelia. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis³ dominice millesimo quingentesimo vigesimo tertio, quarto Nonas Iunii, pontificatus nostri anno primo. — Ia(cobus) B(ernardu)s <XXVIII> de Ferrariis.

¹ prestabis] prestabat   ² sic] si   ³ incarnationis] incar.

5/a. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa Szatmári György pécsi püspököt esztergomi érsekké nevezi ki és meghagyja, hogy főpapi esküjét a nyitrai és a szantorini címzetes püspök előtt tegye le.¹⁹

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 51r–52v. – *A lap tetején balra: Sine secretario.*

Adrianus etc. Venerabili fratri nostro Georgio episcopo nuper Quinqueecclesiensi in archiepiscopum Strigoniensem electo salutem. Quam sit onusta¹ dispendiis quam plena² periculis quantaque discrimina secum trahat³ ecclesiarum diutina vacatio, sollicite considerationis indagine perscrutantes libenter operarias manus apponimus et studium efficax inpartimur, ut viduatis ecclesiis per nostre⁴ providentie auxilium nunc per simplicis⁵ provisionis officium, nunc vero per translationis ministerium accomode pastores accedant ydonei et ministri providi deputentur. Quorum ecclesie fulcite presidiis et favoribus communitate votivis et prosperis auctore Domino in spiritualibus et temporalibus proficere valeant incrementis, dudum siquidem bone memorie Thoma tituli Sancti Martini in Montibus presbytero cardinali adhuc in humanis agente et ecclesie Strigoniensi ex concessione et dispensatione apostolica presidente felicitis recordationis Leo papa X, predecessor noster cupiens ipsi ecclesie, cum vacante, per Apostolice Sedis providentiam⁶ utilem et ydoneam presidere personam, provisionem dicte ecclesie ordinationi et dispositioni sue duxit ea vice specialiter reservandam decernens ex tunc irritum et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingerit attemptari. Et deinde⁷ ecclesia⁸ predicta per obitum eiusdem Thome cardinalis, qui eodem predecessore adhuc in humanis agenti extra Romanam Curiam debitum nature persolvit passionis, regimine destituta, nos, qui dicto predecessori postmodum per eum de dicta ecclesia aliter non disposito, sicut Domino placuit, rebus humanis exempto fuimus divina favente clementia ad apicem summi apostolatus assumpti, cum a nonnullis revocantur in dubium, an aliquis preter Romanum pontificem de provisionibus ecclesiarum tempore dicti predecessoris vacantium et per eum dispositioni sue reservatarum se intromittere potuisset sive posset, ad huiusmodi ambiguitatis tollendum dubium declaravimus provisiones ecclesiarum omnium, quas dictus predecessor ordinationi et dispositioni sue⁹ cum interpositione decreti reservaverat et que tempore obitus¹⁰ eiusdem predecessoris vacabant

---

¹⁹ HC III. 304. 1523. máj. 18-i időpontot tüntet fel; ez a kelet félreolvasásából is adódhat.

remansisse et remanere, per huiusmodi reservationem et decretum affectas nullumque de illis preter Romanum pontificem ea vice se intromittere potuisset sive posse quoquo modo ac decrevimus irritum et inane, quicquid secus per quosunque quavis auctoritate scienter vel ignoranter attemptatum forsitan erat tunc vel inposterum contingerit attemptari; eiusdem ecclesie vacatione huiusmodi per nos fide dignis relatibus intellecta ad provisionem ipsius ecclesie celerem et felicem, de qua nullus preter nos se intromittere potuit sive potest, reservatione, declaratione et decretis obsistentibus supradictis, ne ecclesia ipsa longe vacationis exponatur¹¹ incommodis, paternis et sollicitis studiis intendentes, post deliberationem, quam de preficiendo eidem ecclesie personam utilem et etiam fructuosam cum fratribus nostris habuimus diligentem; demum ad te, episcopum Quinqueecclesiensem consideratis grandium virtutum meritis, quibus illarum largitor Altissimus personam tuam multipliciter insignivit, et quod tu, qui ecclesia Quinqueecclesiensi laudabiliter prefuisti, ecclesiam ipsam¹² Strigoniensem scies et poteris auctoritate Domino salubriter regere et feliciter¹³ gubernare, direximus oculos nostre mentis. Volentes igitur tam eidem ecclesie Strigoniensi quam eius gregi dominico providere te, licet absentem, a vinculo, quo eidem ecclesie Quinqueecclesiensi, cui tunc preeras, tenebaris, de fratrum eorundem consilio et apostolice potestatis plenitudine absolventes te ad dictam ecclesiam Strigoniensem apostolica auctoritate transferimus et illi preficimus in archiepiscopum et pastorem, curam et administrationem ipsius ecclesie Strigoniensis tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo liberamque tibi ad eandem ecclesiam Strigoniensem transferendi licentiam tribuendo firma spe fiduciaque conceptis, quod dextera Domini tibi assistente propitia¹⁴ dicta ecclesia Strigoniensis per tue circumspectionis industriam et studium fructuosum regetur utiliter et prospere dirigetur ac grata¹⁵ in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa. Volumus autem, quod antequam regimini et administrationi dicte ecclesie Strigoniensis te in aliquo inmiscas, in manibus venerabilium fratrum nostrorum Nitriensis et Sanctuariensis episcoporum fidelitatis debite solitum prestes iuramentum iuxta formam, quam sub bulla nostra mittimus introclusam, quibus per alias nostras litteras mandamus, ut a te nostro et Romane Ecclesie nomine huiusmodi recipiant seu eorum alter recipiat iuramentum. Quocirca fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus ad ipsam ecclesiam Strigoniensem cum gratia nostre benedictionis accedas, curam et administrationem predictas sic exercere studeas sollicite, fideliter et prudenter, quod exinde

sperati fructus adveniant ac tue bone fame odor latius diffundatur ipsaque ecclesia Strigoniensis gubernatori provideo et fructuoso administratori gaudeat se commissam ac tu¹⁶ preter eterne retributionis premium nostram et Apostolice Sedis benedictionem et gratiam exinde uberius consequi merearis. Datum Rome etc. anno etc. millesimo quingentesimo vigesimo tertio, tertio decimo Kalendas Iulii, anno primo. — Cammillottus — Iul. — XXVI. P(etrus) Marciaci — Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ onusta] honesta *corr.* ² plena] plebia *corr. in marg., cum signo* ³ trahat] tr\ a/hat ⁴ per nostre] bis, *corr.* ⁵ simplicis] sinplicis. ⁶ providentiam] prudentia *corr.* ⁷ deinde] de in de ⁸ post ecclesia del. ipsa ⁹ post sue del. reservatarum ¹⁰ obitus] oobitus ¹¹ exponatur] exponantur *corr.* ¹² ante ecclesiam del. ipsam et *corr. in marg., cum signo* ¹³ post et *add.* feliciter *in marg., cum signo* ¹⁴ propitia] propi(na)tia *abbreviatura falsa del.* ¹⁵ grata] gratia *corr.* ¹⁶ tu] tuque *corr. in marg., cum signo*

5/b. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa Szatmári Györgyöt, akit a pécsi püspökségről az esztergomi érsekségre helyez át, felmenti esetleges kiközösítése vagy fennálló más egyházi fenyítéke alól.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 52v–53r. – THEINER II. 629. (DCCCXIX. sz.)

Adrianus¹ etc. Venerabili fratri² Georgio episcopo Quinqueecclesiensi salutem etc. Apostolice Sedis circumspecta clementia ad ea libenter intendit per que³ persone ecclesiastice ad ecclesiarum presertim⁴ metropolitanarum⁵ regimina per eam assumende sublatis impedimentis quibuscunque possint illis puro⁶ corde et sincera⁷ scientia presidere. Cum itaque nos hodie te a vinculo ecclesie Quinqueecclesiensis, cui prees, teneris⁸, absolvere et ad ecclesiam Strigoniensem certo modo pastore carentem transferre ac illi in archiepiscopum et pastorem preficere intendamus. Nos, ne translatio et prefectio predictae, si forsan aliquibus sententiis aut censuris ecclesiasticis ligatus sis, valeant invalide reputari, providere volentes, te a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdictum aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et penis a iure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existis, ad hoc dumtaxat, ut translatio et prefectio predictae ac singule littere desuper conficiende suum sortiantur effectum, auctoritate apostolica tenore presentium absolvimus et absolutum fore nunciamus non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac dicte ecclesie Strigoniensis iuramento, confirmatione apostolica vel quavis

firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus ceterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo etc. nostre absolutionis et nunciationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem etc. Datum Rome⁹, anno millesimo quingentesimo vigesimo tertio, tertio decimo Kalendas Iulii,¹⁰ anno primo. — Cammillottus – Iul. – XXVI. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o.¹¹

¹ post Adrianus add. Theiner episcopus ² post fratri del. nostro ³ per que] que del. et per que add. in marg., cum signo ⁴ presertim] add. in marg., cum signo ⁵ metropolitanarum] metropolitan. ⁶ puro] sincero corr. ⁷ sincera] pura corr. ⁸ prees, teneris] preest teneris corr.; Theiner: prees nunc, sed vide n. 6/b., ann. 4. ⁹ post Rome add. Theiner etc. ¹⁰ post Iulii add. Theiner pontificatus nostri ¹¹ Nomen correctoris deest, quia n. 5/c. in eadem pagina terminatur.

5/c. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az esztergomi egyházmegye népét.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 53r.

Adrianus etc. Dilectis filiis populo civitatis et diocesis Strigoniensis salutem etc. Hodie venerabilem fratrem nostrum Georgium episcopum nuper Quinqueecclesiensem in archiepiscopum Strigoniensem electum, licet absentem, a vinculo, quo ecclesie Quinqueecclesiensi, cui tunc preerat, tenebatur, de fratrum nostrorum consilio et apostolice potestatis plenitudine absolventes ipsum ad ecclesiam Strigoniensem tunc certo modo pastoris solatio destitutam de simili consilio et apostolica auctoritate duximus transferendum preficiendo ipsum¹ illi in archiepiscopum et pastorem ac curam et administrationem ipsius ecclesie Strigoniensis sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Quocirca universitatem vestram rogamus et hortamur attente per apostolica scripta² vobis mandantes, quatenus eundem Georgium electum tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum grato admittentes honore, exhibeatis eidem obedientiam et reverentiam debitas et devotas, ita, quod ipse in vobis devotionis filios et vos in eo per consequens patrem invenisse benivolum gaudeatis. Datum Rome, millesimo quingentesimo vigesimo tertio, tertio decimo Kalendas Iulii, anno primo. — Cammillottus – Iul. – XXVI. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ post ipsum del. ad ecclesiam Strigoniensem, cum signo ² scripta] scripta

5/d. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az esztergomi érsek vazallusait.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 53v.

Adrianus etc. Dilectis filiis universis vassallis ecclesie Strigoniensis salutem etc. Hodie (→ 5/c.). Quocirca universitati vestre per apostolica scripta¹ mandamus, quatenus eundem Georgium electum tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum devote suscipientes et debita honorificentia prosequentes ei fidelitatem solitam necnon consueta servitia et iura sibi a vobis debita exhibere integre studeatis, alioquin sententiam sive penam, quam idem Georgius electus rite tulerit seu statuerit in rebelles, ratam habebimus et faciemus auctore Domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum Rome, anno millesimo quingentesimo vigesimo tertio, tertio decimo Kalendas Iulii, anno primo. — Cammillottus – Iul. – XXI. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ scripta] scritta

5/e. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti II. Lajos magyar királyt.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 53v–54r.

Adrianus etc. Charissimo in Christo filio Ludovico Ungarie regi illustri salutem etc. Gratie divine premium et humane laudis preconium acquiritur, si per seculares principes ecclesiarum prelati presertim pontificali dignitate predicti oportuni favoris presidium et honor¹ debitus impendatur. Hodie siquidem (→ 5/c.).² Cum itaque, fili carissime, sit virtutis opus Dei ministros benigno favore prosequi ac eos verbis et operibus pro regis eterni gloria venerari, maiestatem tuam regiam rogamus et hortamur attente, quatenus eundem Georgium electum et ecclesiam Strigoniensem predictam sue cure commissam habens pro nostra et Apostolice Sedis auxilio prosequaris, ita, quod idem Georgius electus tue celsitudinis fulctus presidio in commisso sibi cure pastoralis officio possit Deo propitio prosperari ac tibi exinde perennis vite premium et a nobis condigna proveniat actio gratiarum. Datum Rome, anno etc. millesimo quingentesimo vigesimo tertio, tertio <decimo> Kalendas Iulii,

anno primo. — Camillottus³ – Iul. – XXVI. P(etrus) Marciaci – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ presidium et honor] presidium, honor et ² *Lectiones variae*: de simili] te simili || consilio et apostolica] *post et del. auctoritate* ³ Camillottus] *sic recte*

5/f. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az esztergomi érsek szuffragáneos püspökeit.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 54v.

Adrianus etc. Venerabilibus fratribus universis suffraganeis ecclesie Strigoniensis salutem etc. Hodie (→ 5/c.). Quocirca fraternitati vestre per apostolica scripta¹ mandamus, quatenus eidem Georgio electo tanquam membra capiti obsequentes exhibeatis², eidem obedientiam et reverentiam debitas et devotas ita, quod mutua inter vos et ipsum gratia gratos sortiatur effectus et nos devotionem vestram³ possimus condignis laudibus in Domino commendari. Datum Rome, anno etc. millesimo quingentesimo vigesimo tertio, tertio decimo Kalendas Iulii, anno primo. — Camillottus – Iul. – XXVI. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ scripta] *scritta* ² exhibeatis] *ex\h/ibeatis* ³ vestram] *nostram*

5/g. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az esztergomi egyházmegye papságát.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 54v–55r.

Adrianus etc. Dilectis filiis clero civitatis et diocesis Strigoniensis salutem etc. Hodie (→ 5/c.).¹ Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta² mandamus, quatenus eundem Georgium electum tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum grato admittentes honore et exhibentes³ ei obedientiam et reverentiam debitas et devotas, eius⁴ salubria monita et mandata suscipiatis humiliter⁵ et efficaciter adimplere curetis, alioquin sententiam, quam idem Georgius electus rite tulerit in rebelles, ratam habebimus et faciemus auctore Domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum Rome, anno etc. millesimo quingentesimo vigesimo tertio, tertio decimo Kalendas Iulii, anno primo. —

Camillottus⁶ – Iul. – XXVI. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ *Lectio varia*: curam et] post et del. animarum   ² scripta] scriptta   ³ exhibentes] ex\h/ibentes
⁴ eius] bis, corr.   ⁵ humiliter] umiliter corr.   ⁶ Camillottus] sic recte

5/h. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az esztergomi káptalant.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 55r–v.

Adrianus etc. Dilectis filiis capitulo ecclesie Strigoniensis salutem etc. Hodie (→ 5/c.).¹ Quocirca (→ 5/g.).² Datum etc., anno etc. millesimo quingentesimo vigesimo tertio, tertio <decimo> Kalendas Iulii, anno primo. — Camillottus³ – Iul. – XXVI. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ *Lectiones variae*: Georgium] add. in marg., cum signo || ad ecclesiam Strigoniensem] post ecclesiam add. vestram || prout] pro pro ut corr.   ² *Lectiones variae*: scripta] scriptta || exhibentes] ex\h/ibentes || alioquin] alioquem corr.   ³ Camillottus] sic recte

5/i. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa Szatmári György esztergomi érsekhez. A palliumot, amit követe, Lászlai János telegdi főesperes²⁰ kért, küldi és őt hűségre inti.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 55v–56r.

Adrianus etc. Venerabili fratri Georgio episcopo nuper Quinqueecclesiensi in archiepiscopum Strigoniensem electo salutem etc. Cum pallium, insignia videlicet plenitudinis pontificalis officii ex parte tua fuisse a nobis per dilectum filium Iohannem Hierosolimitanum, archidiaconum Thilegdiensem in ecclesia Transilvaniensi, nuncium tuum cum ea, qua decuit instantia postulatum, nos tuis supplicationibus annuentes pallium ipsum de corpore Beati Petri sumptum per venerabiles fratres nostros

---

²⁰ Lászlai János telegdi főesperes, szentszéki magyar gyóntató (†1523. aug. 17.). Római működésére lásd LAKATOS BÁLINT: Kálnai Imre főesperesi és királyi titkári kinevezése (1523–1525). Adalékok a pápaság magyar személyi politikájához Mohács előtt. Századok 144 (2010) 411–432., 414–419. és az itt idézett irodalmat. A Jeruzsálemi elnevezést szentföldi zárándoklata miatt kaphatta. Zárándoklatára lásd útitársa, Felix Fabri beszámolóját: Fratrís Felicis Fabri Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egypti peregrinationem edidit CUNRADUS DIETRICUS HASSLER. I–III. Stuttgartiae, 1843–1849.

Nitriensem et Sanctuariensem¹ episcopos tibi assignandum per prefatum nuncium destinamus, ut ipsi episcopi vel eorum alteri illud tibi assignent sub forma, quam eis sub bulla nostra mittimus introclusam et a te nostro et Romane Ecclesie nomine fidelitatis debite, iuxta formam, quam sub eadem bulla dirigimus, solitum recipiant iuramentum. Tu autem illo intra ecclesiam tuam illis diebus dumtaxat utaris, qui expresse in dicte ecclesie privilegiis continentur; ut igitur signum non discrepet a signato², sed quod geris exterius, interius serves in mente, fraternitatem tuam monemus et hortamur attente per apostolica scripta³ mandantes, quatenus humilitatem et iustitiam dante Domino, qui dat premia et munera largitur, observare studeas, que suum servant et promovent servatorem ac Strigoniensem ecclesiam, sponsam tuam cures sollicite auctore Domino spiritualiter et temporaliter augmentare. Datum. — Camillottus⁴ — Iul. — X. P(etrus) Marciaci – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ Sanctuariensem] Santorien. *corr.*   ² signato] assignato *corr. in marg., cum signo*   ³ scripta] scritta   ⁴ Camillottus] *sic recte*

5/j. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa a nyitrai és szantorini címzetes püspökhöz. A palliumot elküldte György esztergomi érseknek; esküjét pecsétjük alatt szóról szóra írják meg neki.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 56r–v. Mivel ez a csoport utolsó darabja, az 56v oldal alsó fele üres.
– THEINER II. 630.

Adrianus¹ etc. Venerabilibus fratribus Nitriensi et Sanctuariensi² episcopis salutem etc. Quum pallium, insignia³ videlicet plenitudinis⁴ pontificalis officii ex parte venerabilis fratris nostri Georgii electi Strigoniensis per dilectum filium Iohannem Hierosolimitanum, archidiaconum Thilegdiensem in ecclesia Transilvaniensi⁵, nuncium suum fuerit a nobis cum ea, qua decuit⁶ instantia postulatum, nos ipsius precibus annuentes pallium ipsum de corpore Beati Petri sumptum per vos⁷ vel alterum vestrum assignandum eidem secundum formam, quam vobis sub bulla nostra mittimus introclusam per prefatum Iohannem archidiaconum duximus destinandum. Quocirca fraternitati vestre per apostolica scripta⁸ mandamus, quatenus vos vel alterum vestrum pallium ipsum iuxta premissam formam sibi assignare curetis et ab ipso nostro et Romane Ecclesie nomine sub forma, quam sub eadem⁹ bulla dirigimus,

fidelitatis debite solitum recipiatis seu alter vestrum recipiat iuramentum. Formam autem¹⁰ iuramenti, quod dictus Georgius electus prestabit, nobis de verbo ad verbum per eius patentes litteras suo sigillo signatas per proprium nuncium quantocius destinare curetis. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno MDXXIII, <tertio decimo> Kalendas Iulii, pontificatus nostri anno primo.¹¹ – Camillottus¹² – <Iul.> – XII. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ post Adrianus add. Theiner episcopus   ² Sanctuariensi] Sanctaearien. corr., Theiner: Sanctoniensi(?)   ³ insignia] insigne   ⁴ videlicet plenitudinis] add. in marg., cum signo
⁵ Transilvaniensi] Transiluan., Theiner: Transilvana   ⁶ decuit] Theiner: decet   ⁷ vos] nos
⁸ scripta] scripta   ⁹ post eadem del. forma   ¹⁰ Formam autem] forma aut   ¹¹ Rome – primo] add. corrector in fine, cum nomine: L. Amerin(us).   ¹² Camillottus] sic recte

6/a. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa Szalkai László egri püspökhöz. A váci püspökségről áthelyezve, II. Lajos kérését is teljesítve egri püspökké nevezi ki, és meghagyja, hogy főpapi esküjét a szantorini és vidini címzetes püspökök előtt tegye le.²¹

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 57r–58r. – THEINER II. 629–630. (DCCCXX. sz.); ETE I. 87. (88. sz.; az előbbi alapján)

Adrianus¹ etc. Venerabili fratri Ladislao episcopo Agriensi salutem etc. Romani pontificis, quem pastor ille celestis et episcopum animarum potestatis plenitudine sibi tradita ecclesiis pretulit universis, plena vigiliis sollicitudo requirit, ut circa cuiuslibet ecclesie statum sic accurate cogitet sicque prospiciat diligenter, quod per eius providentiam² circumspectam nunc per simplicis³ provisionis officium, nunc vero per translationis ministerium accomode, prout personarum, locorum et temporum qualitate pensata ecclesiarum utilitas persuadet, ecclesiis ipsis singulis pastor accedat ydoneus et rector providus deputetur, per quem ecclesie ipse auxilio superno suffragante⁴ in temporalibus et spiritualibus votive prosperitatis successibus gratulentur. Sane ecclesia Agriensis, quam bone memorie Yppolitus, Sancti Laurentii in Lucina diaconus cardinalis ex concessione apostolica in administrationem nuper obtinebat, administratione huiusmodi per obitum⁵ dicti Yppoliti cardinalis, qui extra Romanam Curiam debitum nature persolvit, cessante, adhuc eo, quo, dum idem⁶ Yppolitus cardinalis ipsi ecclesie administrator deputatus fuerat, pastore carebat, modo pastore carente nos, in quorum manibus dilectus filius noster

---

²¹ Vö. HC III. 98. (1523. jún. 18.)

Iulius tituli Sancti Laurentii in Damaso presbyter cardinalis, Sancte Romane Ecclesie vicecancellarius⁷ asserens sibi alias ecclesiam⁸ predictam tunc certo modo etiam pastore carentem, per eum, quoad viveret, tenendam, regendam et gubernandam apostolica auctoritate in administrationem concessam fuisse, administrationi sibi concesse huiusmodi hodie sponte et libere cessit, quique cessionem ipsam duximus admittendam verum et ultimum dicte vacationis modum et si ex illo quevis generalis reservatio etiam in Corpore iuris clausa resultet⁹, presentibus pro expressis habentes ad provisionem eiusdem ecclesie celerem et felicem, ne ecclesia ipsa longe vacationis exponatur incommodis, paternis et sollicitis studiis intendentes post deliberationem, quam de preficiendo eidem ecclesie personam utilem et etiam fructuosam cum fratribus nostris habuimus diligentem; demum ad te, episcopum Vacciensem consideratis grandium virtutum donis¹⁰, quibus illarum largitor Altissimus personam tuam multipliciter insignivit et quod tu, qui ecclesie Vacciensi hactenus laudabiliter prefuisti, ecclesiam ipsam Agriensem scies et poteris autore Domino salubriter regere et feliciter gubernare, direximus oculos nostre mentis. Volentes igitur tam eidem ecclesie Agriensi quam eius gregi dominico salubriter providere te, liceat absentem, a vinculo, quo eidem ecclesie Vacciensi, cui tunc preeras, tenebaris, de fratrum eorundem consilio et apostolica auctoritate potestatis plenitudine absolventes te, pro quo carissimus in Christo filius noster¹¹ Ludovicus Ungarie rex illustris nobis super hoc per suas litteras humiliter supplicavit, ad dictam ecclesiam Agriensem de simili consilio et eadem apostolica auctoritate transferimus ac illi preficimus in episcopum et¹² pastorem, curam et administrationem ipsius ecclesie Agriensis tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo liberamque tibi ad eandem ecclesiam Agriensem transeundi licentiam tribuendo firma spe fiduciaque conceptis, quod dextera¹³ Domini tibi assistente propitia dicta ecclesia Agriensis¹⁴ per tue circumspectionis industriam et studium fructuosum regetur utiliter et prospere dirigetur ac grata in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa. Volumus autem, quod antequam regimini et administrationi dicte ecclesie Agriensis te in aliquo inmiscas, in manibus venerabilium fratrum nostrorum Sanctuariensis¹⁵ et Bodonensis episcoporum fidelitatis debite solitum prestes iuramentum iuxta formam, quam sub bulla nostra mittimus introclusam, quibus per alias nostras litteras mandamus, ut a te nostro et Romane Ecclesie nomine huiusmodi recipiant seu alter eorum recipiat¹⁶ iuramentum. Quocirca fraternitati tue per apostolica scripta¹⁷ mandamus, quatenus ad eandem ecclesiam Agriensem cum gratia nostre benedictionis accedens curam et administrationem predictas sic exercere studeas sollicite, fideliter et prudenter, quod exinde sperati fructus

adveniant ac tue bone fame odor latius diffundatur ipsaque ecclesia Agriensis gubernatori provideo et fructuoso administratori gaudeat se commissam ac tu preter eterne retributionis premium nostram et dicte sedis benedictionem et gratiam exinde uberius consequi merearis.¹⁸ Datum Rome etc., anno etc. millesimo quinquagesimo vicesimo tertio, tertio decimo Kalendas Iulii, anno primo. — Io(hannes) Attavantis – Iulius – XXIII. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ post Adrianus add. Theiner episcopus ² providentiam] prudentiam corr. in marg., cum signo ³ simplicis] sinplicis ⁴ suffragante] suffranganti corr. ⁵ per obitum] bis, corr. ⁶ idem] iddem corr. ⁷ vicecancellarius] Theiner: vicecamerlingus ⁸ ecclesiam] ecclesiam ipsam corr. ⁹ resultet] Theiner: resultat ¹⁰ donis] dones corr. ¹¹ noster] nostri corr. ¹² et] ac corr. ¹³ dextera] dexteram ¹⁴ dicta ecclesia Agriensis] dictam ecclesiam Agrien. ¹⁵ Sanctuariensis] Theiner: Iauriensis ¹⁶ seu – recipiat] add. in marg., cum signo ¹⁷ scripta] scripta ¹⁸ quod exinde – merearis] omisit Theiner

6/b. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa Szalkai Lászlót, akit a váci püspökségről az egrire helyez át, felmenti esetleges kiközösítése vagy fennálló más egyházi fenyítéke alól.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 58v.

Adrianus etc. Dilecto filio Ladislao episcopo Vacciensi salutem etc. Apostolice Sedis circumspecta clementia ad ea libenter intendit, per que persone ecclesiastice ad ecclesiarum presertim chatedralium¹ regimina per eam assumende sublati inpedimentis quibuscunque possint illis puro corde et sincera conscientia presidere². Cum itaque nos hodie te a vinculo, quo ecclesie Vacciensi, cui³ prees⁴, teneris, absolvere et ad ecclesiam Agriensem certo modo pastore carentem transferre teque illi in episcopum et pastorem preficere intendamus. Nos (→ 5/b.)⁵ non obstantibus constitutionibus⁶ et ordinationibus apostolicis ac dicte ecclesie Agriensis iuramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus ceterisque contrariis quibuscunque.⁷ Nulli etc. nostre absolutionis et nunciationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis etc. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. MDXXIII,⁸ tertio decimo Kalendas Iulii, pontificatus nostri anno primo. — Io(hannes) Attavantis – Iul. – XXIII. P(etrus) Marciaci – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ chatedralium] chaterdaliu ² presidere] residere ³ cui] ut corr. ⁴ prees] preest corr. ⁵ Lectio varia: volentes, te] volentes teque ⁶ constitutionibus] consuetudinibus ⁷ post quibuscunque del. cla ⁸ post annum del. tertio Kal.

6/c. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az egri püspök vazallusait.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 59r.

Adrianus etc. Dilectis filiis universis vassallis ecclesie Agriensis salutem et apostolicam benedictionem. Hodie venerabilem fratrem nostrum Ladislaum episcopum Agriensem, licet absentem, a vinculo, quo ecclesie Vaciensi¹, cui tunc preerat, tenebatur, de fratrum nostrorum consilio et apostolice potestatis plenitudine absolventes ipsum ad ecclesiam Agriensem tunc certo modo pastoris solatio destitutam de simili consilio et apostolica auctoritate duximus transferendum, preficiendo ipsum eidem ecclesie Agriensi in episcopum et pastorem ac curam et administrationem ipsius ecclesie Agriensis sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Quocirca universitati vestre per apostolica scripta² mandamus, quatenus eundem Ladislaum episcopum tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum devote suscipientes et debita honorificentia prosequentes ei² fidelitatem solitam necnon consueta servitia et iura sibi a vobis debita exhibere⁴ integre studeatis, alioquin sententiam sive penam, quam idem Ladislaus episcopus rite tulerit sive statuerit in rebelles, ratam habebimus et faciemus auctore Domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum etc., ut supra.⁵ — Io(hannes) Attavantis⁶ — Iul. — XXIII. P(etrus) Marciaci — Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ Vaciens] Vacensi   ² scripta] scriptta   ³ ei] et corr.   ⁴ exhibere] ex\h/ibere corr.   ⁵ ut supra] add. corrector in fine   ⁶ Attavantis] Camillot. corr.

6/d. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az egri egyházmegye népét.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 59v.

Adrianus etc. Dilectis filiis populo civitatis et diocesis Agriensis salutem etc. Hodie (→ 6/c.). Quocirca universitatem vestram rogamus et hortamur attente per apostolica scripta¹ vobis mandantes, quatenus eundem Ladislaum episcopum tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum grato admittentes honore, exhibeatis² eidem

obedientiam et reverentiam debitas et devotas, ita, quod ipse in vobis devotionis filios et vos in eo per consequens patrem invenisse benivolum gaudeatis. Datum, ut supra.³ — Io(hannes) Attavantis – Iul. – XXIII. P(etrus) Marciaci – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ scripta] scriptta ² exhibeatis] ex\h/ibeatis corr. ³ Datum – supra] add. corrector in fine

6/e. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az egri káptalant.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 60r.

Adrianus etc. Dilectis filiis capitulo ecclesie Agriensis salutem etc. Hodie (→ 6/c.).¹ Quocirca discretioni vestre per apostolica² scripta mandamus, quatenus eundem Ladislaum episcopum tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum grato admittentes honore et exhibentes³ ei⁴ obedientiam et reverentiam debitas et devotas, eius salubria monita et mandata suscipiatis humiliter et efficaciter adimplere curetis, alioquin sententiam, quam idem Ladislaus episcopus rite tulerit in rebelles, ratam habebimus⁵ et faciemus auctore Domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum. — Io(hannes) Attavantis – Iul. – XXIII. P(etrus) Marciaci – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ *Lectio varia:* ipsum eidem ecclesie] ipsum eidem vestre ecclesie ² post apostolica del. C. ³ exhibentes] ex\h/ibentes ⁴ ei] add. ⁵ habebimus] hebebibmus corr.

6/f. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti az egri egyházmegye papságát.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 60v.

Adrianus etc. Dilectis filiis clero civitatis et diocesis Agriensis salutem etc. Hodie (→ 6/c.).¹ Quocirca (→ 6/e.).² Datum etc., ut supra.³ — Io(hannes) Attavantis – Iul. – XXIII. P(etrus) Marciaci – Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ *Lectio varia:* Vacien[sis] Vaccien[sis] || ipsum ad ecclesiam] post ecclesiam del. ipsam ² *Lectiones variae:* scripta] scriptta || exhibentes] ex\h/ibentes ³ ut supra] add. corrector in fine

6/g. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa döntéséről értesíti II. Lajos magyar királyt.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 61r.

Adrianus etc. Carissimo in Christo filio Ludovico Ungarie et Boemie¹ regi illustri salutem etc. Gratie divine premium et humane laudis preconium acquiritur, si per seculares principes ecclesiarum prelati presertim pontificali dignitate predicti oportuni favoris presidium et honor debitis inpendatur. Hodie siquidem (→ 6/c.).² Cum itaque, fili carissime, sit virtutis opus Dei ministros benigno favore prosequi ac eos verbis et operibus pro regis eterni gloria venerari, maiestatem tuam regiam rogamus et hortamur attente, quatenus eundem Ladislaum episcopum et ecclesiam Agriensem predictam sue cure commissam habens pro nostra et Apostolice Sedis reverentia propensius commendatos ipsos benigni favoris auxilio prosequaris, ita, quod idem Ladislaus episcopus in commisso sibi cure pastoralis officio possit³ Deo propitio prosperari ac tibi exinde perennis vite premium et a nobis condigna proveniat actio gratiarum. Datum.⁴ — Io(hannes) Attavantis — Iul. — XXIII. P(etrus) Marciaci — Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ et Boemie] *add. corrector in marg.*   ² *Lectiones variae:* apostolice] apostolica auctoritate *corr. et auctoritate del.*   ³ potestatis plenitudine – auctoritate] *add. corrector in marg.*   ⁴ possit] posset *corr.*   ⁵ Datum] *add. corrector in fine*

6/h. 1523. június 19.

VI. Adorján pápa a szantorini és vidini címzetes püspökökhöz. Az egri egyházmegye élére áthelyezett László váci püspöktől vegyék a szokott esküt és ezt szóról szóra írják meg neki.

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 61v.

Adrianus etc. Venerabilibus fratribus¹ Sanctuariensi et Bodoniensi episcopis salutem etc. Cum nos hodie venerabilem fratrem nostrum Ladislaum Agriensem nuper Vacciensem episcopum, licet absentem a vinculo, quo ecclesie Vacciensis, cui tunc preerat, tenebatur, de fratrum nostrorum consilio et apostolice potestatis² plenitudine absolventes, ipsum ad ecclesiam Agriensem tunc certo modo pastore carentem transtulimus, preficiendo ipsum eidem ecclesie Agriensi in episcopum et pastorem, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Nos

ipsius Ladislai episcopi in partibus illis degentis, ne propter hoc ad Sedem Apostolicam accedere cogatur, volentes eius parcere laboribus et expensis, fraternitati vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus ab eodem Ladislao episcopo nostro et Romane Ecclesie nomine fidelitatis debite solitum recipiatis seu alter vestrum recipiat iuramentum iuxta formam, quam sub bulla mittimus introclusam. Formam autem iuramenti, quod ipse Ladislaus episcopus prestabit, nobis de verbo ad verbum³ per eius patentes litteras suo sigillo signatas per proprium nuntium quantocius destinare curetis. Datum. — Io(hannes) Attavantis — Iul. — XVI.⁴ P(etrus) Marciaci pro re(scribendari)o — Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ post fratribus del. nostris   ² potestatis] sedis   ³ de verbo ad verbum] de verbo ad verbo ad verbum   ⁴ post numerum et IIII esse videtur, sed del.

6/i. 1523. június 19.

VI. *Adorján döntéséről értesíti az esztergomi érseket és kéri, hogy az új egri püspököt mint szuffragáneusát támogassa.*

ASV Reg. Vat. 1225. fol. 62r–v.

Adrianus etc. Venerabili fratri archiepsicopo Strigoniensi salutem etc. Ad cumulum tue cedit salutis et fame, si personas ecclesiasticas presertim pontificali dignitate preditas divina propitiationis intuitu oportuni presidii ac favoris gratia prosequaris. Hodie siquidem venerabilem fratrum nostrum Ladislaum episcopum Agriensem, licet absentem, a vinculo, quo ecclesie Vacciensi, cui tunc preerat, tenebatur, de fratrum nostrorum consilio et apostolice potestatis plenitudine absolventes ipsum ad ecclesiam Agriensem tunc certo modo pastoris solatio desitutam de simili consilio et apostolica auctoritate duximus transferendum, preficiendo ipsum eidem ecclesie¹ Agriensi in episcopum et pastorem ac curam et administrationem ipsius ecclesie Agriensis sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Cum igitur, ut dictus Ladislaus episcopus in commissa sibi dicte ecclesie Agriensis cura facilius proficere² valeat, favor tuus sibi noscatur plurimum opportunus, fraternitatem tuam rogamus, monemus et hortamur attente per apostolica scripta³ tibi mandantes, quatenus eundem Ladislaum episcopum et dictam ecclesiam Agriensem sibi commissam, suffraganeam tuam, habens pro nostra et Apostolice

Sedis reverentia propensius commendatos in ampliandis et conservandis eiusdem Agriensis⁴ ecclesie iuribus sic eos tui favoris presidio prosequaris, quod ipse Ladislaus episcopus per tue auxilium gratie se possit in commisso sibi eiusdem ecclesie Agriensis regimine utilius exercere, tuque divinam misericordiam et nostram ac eiusdem sedis benivolentiam etc. valeas exinde uberius promereri. Datum Rome etc., anno etc. millesimo quinquagesimo vigesimo tertio, tertio decimo Kalendas Iulii, anno primo. — Io(hannes) Attavantis — Iul. — XXIII. P(etrus) Marciaci pro r(escribendari)o — Coll(egit) L. Amerin(us).

¹ *post ecclesie del. E.*   ² *proficere] profices corr.*   ³ *scripta] scritta corr.*   ⁴ *Agriensis] Egriensis*

BÁLINT LAKATOS
The Bulls of Pope Adrian VI (1522–1523)
concerning the Kingdom of Hungary
A Text Edition

This paper deals with all of the papal bulls, which were issued under the short pontificate of Pope Adrian VI (1522–1523) and are referred to the dioceses of the late medieval Hungarian Kingdom. The texts of these bulls are mostly remained as simple copies in the volumes of the two main series of papal registers preserved in the Vatican Secret Archives (ASV): the Vatican Registers (*Registra Vaticana* or in Italian: *Registri Vaticani*; abbreviated: *Reg. Vat.*) and the Lateran Registers (*Registra Lateranensia* or *Registri Lateranensi*; *Reg. Lat.*). One reference to a bull in a lost volume of the Lateran Registers has been discovered according to the testimony of a sixteenth century index (see text no. 2). Apart from these two other bulls are missing from the registers, but they have survived as originals in the secret archives of the Chapter of Pozsony (today Bratislava) and are preserved nowadays in the Slovak National Archives (see no. 3/a and b).

In the examined volumes of the Vatican Registers two appointments of bishops are remained. Both of them are appointments with a transfer: Pope Adrian VI appointed György Szatmári, former bishop of Pécs as archbishop of Esztergom and László Szalkai, bishop of Vác as bishop of Eger in two main bulls (see texts no. 5/a and 6/a) and issued further additional bulls for the related disposals and notifications, 17 pieces in all (see no. 5/b to 5/j and 6/b to 6/i). These two cases have been already known through the publications of Augustin Theiner, but he published the bulls only partially (merely the texts of no. 5/b, 5/j and 6/a).

The affairs discovered in the Lateran Registers are all hitherto unknown. These form two appointments issued in five bulls altogether. Johannes Kelberzer, canon of Pozsony and member of the retinue of the diplomatic embassy sent by Archduke Ferdinand of Austria to Rome in 1523, gained the honour of papal acolyte (see no. 1), and the former Hungarian royal secretary, the Croatian-born Illés Bucsei (Dragešić), provost of Leles became titular bishop of Hippo i.e. auxiliary bishop in the diocese of Esztergom (see texts no. 4/a to 4/e).

The bulls (signed with numbers by the different affairs and within one affair by letters) are published in chronological order of the

issue and with full text, but in the case of additional bulls sometimes the iterative formular elements have been omitted. This time the sign (→) refers to that item, in which the omitted section occurs. All items were issued in Rome. The abbreviated names of curial officers are completed in brackets; these officers have been identified due to the *Repertorium Officialium Romanae Curiae* by Thomas Frenz (<http://www.phil.uni-passau.de/histhw/RORC/>).

MIKÓ GÁBOR

A magyar törvények első nyomtatott kiadása és Mossóczy Zakariás

Mossóczy pályája és műveltsége

1584-ben jelent meg Nagyszombatban, Telegdi Miklós esztergomi érseki helynök nyomdájában a magyarországi törvények első nyomtatott kiadása, a *Corpus iuris Hungarici*.¹ Ezen a címen szokták emlegetni az impozáns kötetet, de valódi címe differenciáltabb volt: *Decreta, constitutiones et articuli regum inclyti regni Hungariae*, vagyis a királyok törvénykönyveit, rendeleteit és az országgyűlések határozatait tartalmazta 1035-től 1583-ig, vagyis Szent István királytól az 1583. évi pozsonyi országgyűlésig gyűjtve össze a magyar törvényeket. Soruk tehát a legkorábbiaktól az akkor legújabbakig tartott.

A mű összeállítói Mossóczy Zakariás nyitrai és Telegdi Miklós pécsi püspökök voltak, pontosabban a munka oroszlánrészét Mossóczy végezte, Telegdi csupán az indexet állította össze és a nyomdai kivitelezést irányította, amint ezt Iványi Béla tisztázta.² Mindketten aktív résztvevői voltak a Magyar Királyság igazságszolgáltatásának, méghozzá a legmagasabb fokon: Mossóczyt 1573-ra rendelték ki a királyi helytartó mellé a pozsonyi törvényt napokra bírónak,³ 1574-ben ugyanarra a posztra Telegdőt helyezték, és ezzel egy időben Mossóczyt az innét fellebbezett perek felülvizsgálatával bízták meg.⁴

Mossóczy származásáról viszonylag sokat tudunk; az életrajzát részletesen feldolgozó Iványi Béla meggyőzően zárt ki felmenői közül több, XVI. századi Mossóczyt is.⁵ A Turóc megyei Mosócon született 1542 májusának elején; apja Rohosnik Menyhért, anyja a nemes Cserni Simon leánya, Dorottya volt (nővére a trencsényi alesperesnek, Cserni Miklósnak).

---

¹ Régi magyarországi nyomtatványok. I–III. Szerk. BORSA GEDEON et alii. Budapest, 1971–2000. 549.; V. ECSÉDY JUDIT: A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában. 1473–1800. Budapest, 1999. 75. Lásd még: A kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa. Szerk. SIPOS GÁBOR. Kolozsvár, 2004. 541. (20. sz.)

² IVÁNYI BÉLA: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. Budapest, 1926. (a továbbiakban: IVÁNYI, 1926.)

³ Magyar Törvénytár – Corpus Juris Hungarici. II. Szerk. MÁRKUS DEZSŐ. Budapest, 1899. (a továbbiakban: CJH) 628–629.

⁴ CJH II. 640–641.

⁵ IVÁNYI, 1926. 4–22.

Iskolázásáról semmi tényszerűt nem tudunk, talán Nagyszombatban tanult.⁶ Még nem volt húszéves, amikor nyitrai kanonoki stallumot kapott. 1562-től Bornemissza (Abstemius) Pál nyitrai püspöki adminisztrátor vikáriusa volt, 1573-ban lett (címzetes) knini püspök. 1573-ban királyi tanácsos, és a felső részekről és a pozsonyi törvénynapokról fellebbezett ügyek felülvizsgálatára rendelték a királyi helytartó mellé. 1578. április 12-én váci püspökké nevezték ki.⁷ Ez azonban csak cím volt, székhelyét ugyanis a török tartotta megszállva. 1582. március 31-én, mintegy két évvel Bornemissza Pál halála (1580) után áthelyezték a nyitrai püspökség élére.⁸ Nyitrai püspökként halt meg 1587-ben.

Korán felívelő, szerencsés pályafutását nem családi kapcsolatainak, hanem kétségkívül kiemelkedő tehetségének köszönhetette. Legfontosabb pártfogói közé tartozhatott Bornemissza Pál, így juthatott korán a nyitrai kanonoki stallumhoz és lehetett Bornemissza vikáriusa is. Mindenesetre jó oka lehetett arra, hogy elődje halála után két, csaknem egyforma sírkövet állíttatott fel a nyitrai Szent Emmerám-székesegyházban: az egyiket (előre) saját magának, a másikat pedig Bornemissza Pálnak. A két síremlék felépítése azonos: emblematisztaikus ábrázolás, hosszú sírvers és címer, és mindkettőt vörös márványból faragták.⁹

---

⁶ LAKATOS BÁLINT: Mossóczy Zakariás. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. VII. Főszerk. KŐSZEGHY PÉTER, szerk. TAMÁS SZUSZANNA. Budapest, 2007. (a továbbiakban: MaMűL) 465–466.; SINKOVICS ISTVÁN: A három országgrész igazgatása. In: Magyarország története, 1526–1686. I–II. Főszerk. PACH ZSIGMOND PÁL. Budapest, 1987.² (Magyarország története tíz kötetben. III/1–2.) 415.; PÁLFFY GÉZA: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Budapest, 2010. (História könyvtár. Monográfiák 27.) 310.; VARGA ANDRÁS: Mossóczy-könyvtár. In: MaMűL VII. 466.; A szlovák kutatás eredményeit összegzi 1990-ig: Slovenský biografický slovník. IV. Eds. AUGUSTÍN MAŤOVČÍK et alii. Martin, 1990. 225. A legújabb szlovák irodalomtörténeti összefoglalás csak megemlíti a nevét: STANISLAV ŠMATLÁK: Dejiny slovenskej literatúry. I. (9–18. storočie) Bratislava, 2002. 164.

⁷ SZARKA GYULA: A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. Vác, 1947. (Vácegyházmegye múltjából 4.) (a továbbiakban: SZARKA, 1947.) 54–55., 127., 139., 147. Lásd még: SZARKA GYULA: A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában, 1526–1686. (A bevezető tanulmányt írta és a kéziratot gondozta: MOLNÁR ANTAL.) Vác, 2008. 85–86., 156., 306–308., 350–351., 361–362., 367.

⁸ SZARKA, 1947. 150. 17.

⁹ IVÁNYI, 1926. 17., 41.; ZUZANA LUDIKOVÁ: Niekoľko príkladov náhrobných pamiatok humanistov zo západného Slovenska (Tumba Ladislava Kubínskeho). In: Galéria. Ročenka slovenskej národnej galérie v Bratislave, 2002. 124–125; ZUZANA LUDIKOVÁ: Sochárstvo. In: Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom. (Dejiny slovenského výtvarného umenia [3.]) Ed. IVAN RUSINA. Bratislava, 2009. 280.; UŐ.: Epitaf Chninského a nitrianskeho biskupa Zachariáša Mossóczyho. In: uo. 798–799., 160. kép; JOZEF MEDVECKÝ: Umelecké

Mossóczyt magas állásán kívül főleg műveltsége emelte a pozsonyi humanisták körébe, így kerülhetett szoros kapcsolatba Radéczy István királyi helytartóval és egri püspökkel, Verancsics Antallal, a későbbi esztergomi érsekkel, Istvánffy Miklóssal, a történetíróval, Zsámboky Jánossal, az Európa-szerte megbecsült, híres humanistával és még másokkal.¹⁰ Hozzájuk hasonlóan ő is elkészíttette rézmetszetű arcképét Martino Rotával, a dalmát származású művésszel, akit Verancsics hívott Magyarországra.¹¹ Telegdi Miklóssal jogászai működése is összekötötte, a kiváló németalföldi humanistával és orvossal, a Pozsonyban letelepült Nicasius Ellebodiussal azonban csak a tudományos érdeklődés. Főleg utóbbival volt barátsága szoros. Nicasiusnak sok könyvet ajándékozott, amik azután a filológus hirtelen halála után (1577) visszakerültek hozzá.¹²

Könyvtárának sok kötetét ismerjük. Jegyzéküket Iványi Béla közölte, de az 1926 óta eltelt hosszú időben több, ma is meglévő kötetet sikerült azonosítani könyvei közül, amik sokfelé szóródtak szét. Egy XIII. századi Biblia-kézirata például Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményével jutott az OSZK-ba,¹³ de bukkant fel könyve a győri Székesegyházi Könyvtárban,¹⁴ a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban,¹⁵ sőt, Nyitrán

---

pamiatky a baroková výzdoba katedrálneho chrámu. In: Kolíska kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emmeráma v premenách času. Ed. ŠTEFAN HAVIAR. Martin, 2011. 225–227.

¹⁰ KLANICZAY TIBOR: Nicasius Ellebodius és poétikája. In: Uő.: A múlt nagy korszakai. Budapest, 1973. 174–191.; RITÓÓKNÉ SZALAY ÁGNES: Hortus Musarum. Egy irodalmi társaság emlékei. Budapest, 1984.; ALMÁSI GÁBOR: A respublica litteraria és a császári udvar a 16. század második felében. Aetas 20 (2005/3) 5–8.

¹¹ GALAVICS GÉZA: Személyiség és reneszánsz portré. Ismeretlen magyarországi humanista-portré: Mossóczy Zakariás arcképe. In: Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. Szerk. GALAVICS GÉZA–HERNER JÁNOS–MONOK ISTVÁN. Szeged, 1990. 401–418.; MILAN PELC: Život i djela šibenskog bakroresca Martina Rote Kolunića. Zagreb, 1997. 212–213. (153. sz.)

¹² PAJKOSSY GYÖRGYNÉ: Ellebodius és baráti körének könyvei az Egyetemi Könyvtárban. „Nicasii Ellebodii Casletani et amicorum” Magyar Könyvszemle 99 (1983) 225–242.; BOROSS KLÁRA: A pozsonyi humanista kör könyvei az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményében. In: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. XIII. Budapest, 2007. 157–185.

¹³ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Cod. Lat. 100. EMMA BARTONIEK: Codices latini medii aevi. Budapestini, 1940. (A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának címjegyzéke. XII. Codices manu scripti latini.) 93–94.

¹⁴ VÁSÁRHELYI JUDIT: A győri Székesegyházi Könyvtár possessorai. IV. Magyar Könyvszemle 96 (1980) 340.

¹⁵ IMRICH KOTVAN: Inkunábuly na Slovensku. Martin, 1979. (a továbbiakban: KOTVAN, 1979.) 67. (78. sz.); 187. (513. sz.); 297. (938. sz.); 305–306. (966. sz.)

is maradt belőlük.¹⁶ A legtöbb ma Turócszentmártonban, a Matica Slovenská könyvtárában van, ahova a pozsonyi ferencesek könyvtárából kerültek.¹⁷ Itt címeres *superexlibris*ét is megtalálták.¹⁸ A mintegy hetven kötet nem mindegyike azonosítható pontosan a hagyatéki leltár alapján: ilyen például Vesalius műve.¹⁹

Az ország hatályos törvényeinek egységes, kinyomtatott (mindenki által hozzáférhető) szövegének hiánya komoly jogbizonytalanságot eredményezett, amivel Mossóczy is, Telegdi is a gyakorlatban szembesülhetett. Igaz ugyan, hogy Werbőczy *Tripartituma* ekkor már évtizedek óta használatban volt – ezt az 1517. évi első kiadást gyors egymásutánban követő újabb kiadások bizonyítják.²⁰ Ennek ellenére a régi törvényeket is kétségkívül használták a bíróságokon, miként ezt az 1514. évi dekrétumnak egy, a XVI. század második felében készült „mutatója” is igazolja.²¹

Az egyes törvények kéziratos másolatai között természetesen számtalan eltérés volt – ez a máig fennmaradt változatok alapján is könnyen megállapítható. Ennek az állapotnak szándékozott Mossóczy véget vetni a pontos szövegek megállapításával és közrebocsátásával. Nem tudni, mikor kezdte ezt a munkát szisztematikusan végezni. Az előszóban arról beszélt, hogy némely esetben tíz kódexet is össze kellett hasonlítani, hogy megállapíthassa a helyes szövegváltozatot. Mindenestre 1581-ben, amikor barátja (a szintén a pozsonyi humanista körhöz

---

¹⁶ KOTVAN, 1979. 349. (1130. sz.).

¹⁷ KOTVAN, 1979. 68. (83. sz.); 295. (930. sz., I. pld.); HELENA SAKTOROVÁ–KLÁRA KOMOROVÁ–EMÍLIA PETRENKOVÁ–JÁN AGNET: Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice Slovenskej. Martin, 1993. (a továbbiakban: SAKTOROVÁ, 1993.) passim.

¹⁸ LUBOMÍR JANKOVIČ: Exlibris a supralibros na Slovensku v 16–19. storočí. Martin, 2004. 67–68. Az idézett Athanasius-mű jelzete helyesen: IB 39542. SAKTOROVÁ, 1993. 91. sz.

¹⁹ SAKTOROVÁ, 1993. 1938. sz.

²⁰ Az 1517. évi első kiadást követően 1584-ig, tehát Mossóczy Törvénytárának megjelenéséig nyolc alkalommal jelent meg, a latin mellett horvát és magyar nyelven is. Vö. PÉTER KATALIN: A Tripartitum anyanyelvű fordításai a 16. században. In: A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. Szerk. MÁTHÉ GÁBOR. Budapest, 2014. (a továbbiakban: MÁTHÉ, 2014.) 91–116.; VARGA SZABOLCS: Horvátország és Szlavónia Werbőczy Tripartitumában. In: MÁTHÉ, 2014. 163–185.

²¹ A dekrétumnak egy, valamikor a XVI. század második felében készült példányának végére egy olyan mutatót készítettek, ami feltüntette, mely törvénycikknek bírnak még jogérvénnyel. A forrást részletesen bemutattam és szövegét is közöltem kéziratos doktori disszertáciomban. MIKÓ GÁBOR: Középkori törvényeink és a Corpus Juris Hungarici. Budapest, 2014. (a továbbiakban: MIKÓ, 2014.) 21.

tartozó) Zsámboky János Frankfurtban megjelentette Antonio Bonfini *Magyar történetének teljes fennmaradt verzióját*,²² a mű függelékében közölt törvénysor még nem volt teljes. Ez a korábbi változat is Mossóczytól származott, de a tudós láthatóan még tovább dolgozott a szövegeken. Ugyancsak 1581-ben jelentette meg Zsámboky a *Tripartitum* függelékében a törvények jegyzékét (*Index seu Enchiridion omnia decretorum*), ami néhány ponton szintén eltért az 1584-es kiadástól.

Milyen kéziratokat, okleveleket, illetve nyomtatványokat használhatott fel Mossóczy a *Corpus Iuris* kiadásához? Hagyatékában (az 1587-ben felvett leltár szerint) ott voltak a magyar törvények kéziratos másolatai és hasonló iratok.²³ A 15. tétel alatt felvett *Articuli regni Vngariae scriptus liber* Iványi Béla szerint azonos azzal a kéziratos törvénygyűjteménnyel, amit ma Ilosvay-kódexként ismerünk és ami a bécsi Hofbibliothekből (ma Österreichische Nationalbibliothek) került az OSzK-ba a velencei egyezménnyel.²⁴ A 26. tétel *Articuli Ladislai et Ludovici regum Vngariae* címe egyértelműen országgyűlési határozatokat takar II. Ulászló és II. Lajos idejéből. A 254. tétel (*Tripartitum Vngariae in tribus voluminibus*) kissé rejtélyes, mert Werbőczy István *Tripartituma* csak egykötetes mű volt. A 255. tétel (*Scripti decreti volumina 2*) két kéziratot kötete világi dekrétumokra vonatkozhat.

Összességében azonban megállapíthatjuk, hogy a tudós püspök hatalmas könyvtárának közel 940 tétele meglehetősen kevés kéziratot magyar jogi művet tartalmazott. Annál inkább meglepő ez, mert könyvtára (tartalmát tekintve is) a korabeli viszonyok között hihetetlenül gazdag volt: a teljes ókori latin és görög irodalom mellett tartalmazta az egyházatyák műveit, a középkori, valamint a modern teológiai irodalmat, beleértve Luther (599., 710., 750–754. tétel), Melancthon (726., 734., 747., 756–761. tétel) és más reformátorok (Caspar Peucer [596. tétel], Joannes Oecolampadius [704. tétel]) műveit, sőt a magyar protestáns irodalmat is

---

²² SZABÓ KÁROLY–HELLEBRANT ÁRPÁD: Régi magyar könyvtár. III. Budapest, 1898. (a továbbiakban: RMK) 706. A függelékét önálló kiadványként is számon tartják: uo. 705. Vö. BARTONIEK EMMA: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. (Kézirat gyanánt.) Sajtó alá rendezte RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES. Budapest, 1975. 98.

²³ A leltárt Iványi Béla adta ki: IVÁNYI, 1926. 103–135. Újabb kiadása (kiegészítő jegyzetekkel): IVÁNYI BÉLA: Mossóczi Zakariás könyvtára. In: A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Szerk. HERNER JÁNOS–MONOK ISTVÁN. Szeged, 1983. (a továbbiakban: IVÁNYI, 1983.) 451–484.

²⁴ IVÁNYI, 1983. 452. (15. tétel). Bécsi jelzete Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Cod. 8496. volt.

(Bornemissza Péter [137., 138., 697., 765., 767., 771. tétel], Méliusz Péter [766. tétel]). Jogi könyvei természetesen voltak, de nem kimagasló arányban.²⁵ Természettudományos munkák is megtalálhatók voltak a polcokon, köztük Nicolaus Copernicus később olyannyira elhíresült *De revolutionibus orbium coelestiuma* (554. tétel).²⁶ Eukleidész *Geometria*ja (558. tétel), Regiomontanus matematikai vagy csillagászati művei (559., 565., 573. tételek) nem olyan meglepőek, mint Japán leírása (916. tétel). Megvoltak könyvtárában természetesen a magyar történelem feldolgozásai is, mint például Bonfini műve (323. tétel), vagy egy *Cronica regum Vngariae* (326. tétel), ami lehet a Thuróczy-krónika, vagy a Hess-féle *Chronica Hungarorum* is. Az egyik szekrény tetején tornyosuló, húsz darab *Decretorum Vngaria* (850–851. tétel) bizonyára a *Decreta et constitutiones* Telegdinél kinyomtatott példányainak maradványára vonatkozott. A *Corpus Iuris* keletkezése szempontjából is igen érdekes volna a 499. tételként szereplő *Liber scriptus imperfectus* ismerete, ami talán azonos az Österreichische Nationalbibliothek 8680. számú kódexével, Mossóczy állítólagos befejezetlen kéziratával.²⁷

A törvények kiadásához, a szöveg megállapításához tehát messze nem volt elegendő a nyitrai püspöki palotában őrzött könyvtár. Mossóczynak (ha szó szerint vesszük az előszót) más könyvtárakból, mások könyvtáraiból is kellett kéziratokat szereznie. Saját bibliotékája és műveltsége csak a háttérrel biztosította a munkához.

A *Corpus Juris*nak az első kiadása jó ideig használatban volt. Több mint negyven évvel később, 1628-ban jelent meg újra, ekkor Bécsben, három kötetben.²⁸ Ez a munka magában foglalta az összes, akkor élő magyar jogforrást. Az első kötet Werbőczy *Tripartitum*át közölte, a második Mossóczy törvénygyűjteményét, a harmadik pedig az 1583 után kiadott törvényeket. A nagyszombati kiadásnak mindössze a sajtóhibáit javították ki, amint erről rögtön a címlapon tudósították az olvasót.²⁹

---

²⁵ Például a 115. tétel, a *Pandectae in 8°*, a 359. tétel, a *Pandectarum seu corpus iuris civilis in voluminibus 12 in 16°*, vagy a 288. tétel, az *Institutiones Justinianae in 16°* a római jog alpműveit fedi.

²⁶ A kötetet (ezt a könyvtárjegyzék egyik kiadása sem regisztrálja) az Egyetemi Könyvtárban őrzik, jelzete: Ant. 3802.; BORZSÁK ISTVÁN: Sambucus könyvtárának Copernicus Debrecenben. In: Uő: *Dragma. Válogatott tanulmányok I.* Budapest, 1994. 315.

²⁷ Vö. JOSEPHUS NICOLAUS KOVACHICH: *Notitiae praeliminares ad Syllogem decretorum comitialium*. Pesthini, 1820. (a továbbiakban: KOVACHICH, 1820.) 361.

²⁸ RMK III. 1416

²⁹ Erről a kiadásról, valamint a még újabbról lásd KOVACHICH, 1820. 11–66.; PÁRNICZKY MIHÁLY-BÁTYKA JÁNOS: *A magyar Corpus Juris. Az első kiadások forrásai.* (Az Illés

Nézzük most meg, mit is tartalmazott ez a hézagpótló, híres és a régi magyar törvényeket oly sokáig egyedül közzétevő *Corpus Juris*.

A *Corpus Juris Hungarici* felépítése és tartalma

A *folio* méretű kötet a római számokkal paginált *epistola dedicatoria* után sorakoztatja fel a törvényeket, a lapszámozást újrakezdve arab számokkal. Az egyes dekrétumokat az azokat kiadó uralkodó rövid életrajza vezeti be, sőt, azoknak a királyoknak a pár soros méltatása sem hiányzik, akik nem adtak ki dekrétumokat; egy-egy nagyobb csoportot a *hi reges nulla decreta ediderunt* formula zár le. A sort Szent István törvénykönyvei nyitják, méghozzá azon a tradicionális módon, hogy az első könyv az *Intelmeket* (1–6. lapok), a második a két törvénykönyvet egybevonva tartalmazza (6–14.). I. András rövid ediktuma a második tétel (15.), ezt követik Szent László király törvényei három könyvben (16–31.), majd Kálmán király két dekrétuma (31–44.). Ezután hosszú ideig nincsenek törvények (nem hagyományozódtak), majd jön II. András király uralkodása és az Aranybulla (46–50.). Károly Róbert „törvénykönyvét” (52–60.) és I. (Nagy) Lajos dekrétumát (60–68.) követi Mária királyné II. András és I. Lajos dekrétumait megerősítő oklevele (69–71.). Utóbbi előtt közli a királyok koronázási esküjének magyar nyelvű szövegét, amit ekkoriban I. Lajos korára kelteztek és így még az ő dekrétumához csatlakoztattak (68–69.).³⁰ Zsigmondtól kezdve a sor folyamatos: az ő hat törvénye (72–117.) után áll Albert király dekrétuma (117–125.), majd a Hunyadi János kormányzóvá választását rögzítő végzés 1446-ból (126–128.). V. László 1454. évi (129–135.) és Szilágyi Mihály kormányzó 1458. évi dekrétuma (136–138.) után Mátyás törvényei következnek, szám szerint hat (140–204). Utóda, II. Ulászló hét dekrétumot adott ki (205–347.). II. Lajos idejének törvénykezéséről töredékesek az ismereteink, de azok voltak már Mossóczyé is, mert csak

---

Szeminárium Kiadványai. 4.) Budapest, 1936.; The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary – Decreta mediaevalis regni Hungariae. I. (1000–1301). Eds. JÁNOS M. BAK-GYÖRGY BÓNIS–JAMES ROSS SWEENEY. Idyllwild, 1999.² (a továbbiakban: DRMH) xvii. (A vonatkozó rész CSIZMADIA ANDOR munkája.)

³⁰ *Forma iuramenti tempore huius Ludovici regis facti et praestiti, in lingua ungarica Isten teged vagy segellyen, Szuz Maria, melletted te veg napodon... etc.* Vö. KERTÉSZ BALÁZS: Esküszöveg magyar nyelven 1446-ból. In: „Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig. Szerk. MADAS EDIT. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása, 2009. október 29.–2010. február 28. Budapest, 2009. 246–247.

egyes artikulusok álltak rendelkezésére (350–378.).³¹ A 379. lapon kezdődik a Habsburg-törvénykezés határozatainak közzététele és tart a 737. lapig. II. Ulászló és II. Lajos törvényei közé ékelődik V. László első dekrétuma, pótlólag. Mossóczy a szerkesztésnek (vagy inkább már a nyomtatásnak) ezen a pontján jutott hozzá egy barátja révén a pecsétes pergamenoklevélhez, amit már a 129. lapon közölnie kellett volna, amint erre ő maga hívja fel a figyelmet (348–350).³²

A sorozatban az az igazán imponáló, hogy közel teljesnek mondható; még ha ma jó pár törvénnyel többről tudunk is, és ha bizonyos részekről vitatkoznak is, a legfontosabb dekrétumok nagy része benne van Mossóczy munkájában. Vajon milyen szöveganyagon alapult ez a hatalmas filológiai munka? Az a két kéziratos törvénykönyv, amit 1587-ben inventáltak a nyitrai püspöki palotában, aligha volt ehhez a munkához elegendő. Mossóczy maga mondja, hogy némelyik dekrétumhoz tíz kéziratot is meg kellett néznie. Megtalálhatók-e, kinyomozhatók-e vajon ezek a kéziratok vagy oklevelek? A törvényeknek készült (illetve készülőben van) a modern kritikai kiadásuk, ezek azonban az *eredeti törvények* forrásait keresik és nem Mossóczy munkájának forrásait.³³ Az 1584. évi *Decreta*-kiadás kritikai kiadása valószínűleg sohasem fog elkészülni, a szöveg ugyanis – mint a *törvények* szövege – menthetetlenül elavult. Egyáltalán nem édeztelen azonban nyomozni azt, hogy a XVI. század második felének jogtudó értelmisége mit tudott, hogyan gondolkodott saját országa múltjának jogforrásairól. Milyen források állhattak tehát Mossóczy rendelkezésére?

---

³¹ SZABÓ DEZSŐ: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Budapest, 1909. 225–228. Lásd még CJH II. passim.

³² *Lectori. Cum Ladislai Regis posthumum [!], Decretum secundum (quod supra folio 129 extat) et Mathiae, ac Uladislai Regum, universa pene Decreta essent edita: hoc eiusdem Ladislai posthumi primum, ab amico, in pergameno, sub sigillo ipsius Ladislai Regis praeter seriem hic collocatum est. Ladislai Regis posthumi decretum primum, quod supra folio 129. locum habere debuisset. (348.)*

³³ *Decreta regni Hungariae 1301–1457.* Eds. FRANCISCUS DÖRY–GEORGIUS BÓNIS–VERA BÁCSKAI. Budapest, 1976. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici. II. Fontes 11.) (a továbbiakban: DRH 1301–1457.); *Decreta regni Hungariae 1458–1490.* Eds. FRANCISCUS DÖRY–GEORGIUS BÓNIS–GEISA ÉRSZEGI–SUSANNA TEKE. Budapest, 1989. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici. II. Fontes 19.) – A korai Árpád-kori törvények kiadása: DRMH I.; ZÁVODSZKY LEVENTE: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék: a törvények szövege) Budapest, 1904.; A szövegrekonstrukciók metodikai problémáihoz: ÉRSZEGI GÉZA: *The Andreanum, 1224. The first known legal framework of regional self-administration.* Budapest, 2004.

Régóta ismert tény, hogy a *Corpus Juris* megjelenése előtti évtizedekben számos olyan kéziratot állítottak össze, amelyek kompilátorai szintén a régi törvényeket igyekeztek összegyűjteni. Ilyen kéziratokról jómagam is többször írtam már. A szerkesztők, megrendelők között ott találunk nem egy világi és egyházi méltóságot is.³⁴ E kéziratok, illetve a *Corpus Juris* tartalma közötti feltűnő egyezések vannak. Lássuk most részletesen és a jobb áttekinthetőség kedvéért táblázatba foglalva mindezeket. A bal oldali hasámban következnek egymás után a Törvénytárban szereplő dekrétumok, a jobb oldaliban pedig azt tüntettem fel, hogy az adott törvény megvan-e bizonyos XVI. századi kéziratok dekrétum-kollekcióiban. Az összevetéshez a nagyobb, jelentősebb gyűjtemények közül választottam ki néhányat. Ezek részletes bemutatásától eltekintek, egyrészt hely hiányában, másrészt ezt részben korábbi kutatók, részben magam külön tanulmányokban már megtettem. Ezekre lábjegyzetekben utalok. (A kéziratok rövidítései: Ny = Nyárády-kódex;³⁵ I = Ilosvay-kódex;³⁶ G = Gregoriánczi-kódex;³⁷ N = „nagyobb” Nádasdy-kódex;³⁸ F = Festetics-kódex;³⁹ K = Kollár-féle I. kódex;⁴⁰ M = a Bayerische Staatsbibliothek törvénygyűjteménye;⁴¹ L = Lőcsei III. kódex;⁴² C = Kassai

---

³⁴ Összefoglalóan lásd MIKÓ GÁBOR: Kézírtas törvénygyűjteményeink mint történeti források. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig. Szerk. DOBSZAY TAMÁS és alii. Budapest, 2013. 55–61., ahol korábbi írásaimra is utalok; lásd még MIKÓ, 2014. 33–110.

³⁵ MIKÓ, 2014. 54.

³⁶ LADÁNYI ERZSÉBET: Az Ilosvay kódex keletkezésének körülményei. In: Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. Szerk. BERTÉNYI IVÁN. Budapest, 1980. 169–170.; MIKÓ 2014. 55.

³⁷ JÁNOSI MONIKA: Gregoriánczi Pál kézírtas törvénygyűjteménye a XVI. század közepéről. Magyar Könyvszemle 104 (1988) 54–64.; MIKÓ, 2014. 60.

³⁸ JÁNOSI MONIKA: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Magyar Könyvszemle 94 (1978) (a továbbiakban: JÁNOSI, 1978.) 235–250.; MIKÓ, 2014. 62.

³⁹ JÁNOSI, 1978. 235–250.; MIKÓ GÁBOR: 16. századi dekrétumpéldányok a keszthelyi Festetics-könyvtárban. Magyar Könyvszemle 126 (2010) 350–365.

⁴⁰ KERTÉSZ BALÁZS: Egy II. Ulászló-korabeli törvénygyűjtemény: a Kollár-féle első kódex. Magyar Könyvszemle 126 (2010) 312–326.; MIKÓ, 2014. 67.

⁴¹ KERTÉSZ BALÁZS: Magyar vonatkozású kézírtas törvénygyűjtemény a Bajor Állami Könyvtárban. A Kollár-féle első kódex másolata. Magyar Könyvszemle 127 (2011) 30–46.

⁴² MIKÓ GÁBOR: Szent István törvényeinek XVI. századi kézírata Lőcse város levéltárában. Fons 18 (2011) 111–145.

kódex;⁴³ R = az ún. regesztraturális kódex;⁴⁴ E = a hg. Esterházy-levéltár törvénygyűjteménye⁴⁵)

<i>Sancti Stephani decretorum liber primus</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Sancti Stephani decretorum liber secundus</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Andreae I. Edictum sive Constitutiones</i>	Egyetlen kéziratban sem található meg.
<i>Sancti Ladislai decretorum liber primus</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Sancti Ladislai decretorum liber secundus</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Sancti Ladislai decretorum liber tertius</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Colomani regis decretorum liber primus</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Colomani regis decretorum liber secundus</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Andreae II. decretum a. MCCXXII. editum</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Caroli regis decretum editum anno Domini MCCCXLII. NB. Extat etiam nunc manuscriptum, sub sigillo</i>	Egyetlen kéziratban sem található meg.
<i>Ludovici regis decretum, anno MCCCLI. editum</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Forma iuramenti tempore huius Ludovici regis facti et praestiti, in lingua Ungarica</i>	E változatban egyetlen kéziratban sem található meg.
<i>Confirmatio decretorum Andreae et Ludovici regum per Mariam reginam, sub pendentis sigillo duplici facta</i>	K, M
<i>Gratia per Sigismundum imperatorem ... anno Domini MCCCCIII., post fugam ex arce Soklyos</i>	I, G, N, F, K, M, E
<i>Sigismundi imperatoris et regis decretum primum, super donationibus possessionum infidelium anni Domini MCCCCIII.</i>	I, G, N, F, K, M, E
<i>Sigismundi imperatoris decretum secundum, anno Domini MCCCCV. editum et eius anni primum. (Decretum minus)</i>	I, G, N, F, K, M, C, E
<i>Sigismundi imperatoris decretum tertium, anno Domini MCCCCV. editum, et eius anni secundum</i>	I, G, N, F, K, M, C

⁴³ MIKÓ, 2014. 96.

⁴⁴ Uo. 101.

⁴⁵ Uo. 92.

<i>Sigismundi imperatoris decretum quartum, anno Domini MCCCCXI. editum</i>	I, G, N, F, K, M, C, E
<i>Sigismundi imperatoris decretum quintum, super modo exercituandi, editum anno Domini MCCCCXXXV., et eius anni primum</i>	I, G, N, F, K, M, E
<i>Sigismundi imperatoris decretum sextum, anno Domini MCCCCXXXV. editum</i>	I, G, N, F, K, M, L
<i>Alberti regis decretum editum anno Domini MCCCCXXXIX.</i>	I, G, N, F, K, M, C, E
<i>Decretum dominorum praelatorum et baronum statuumque et ordinum regni, in congregatione generali, in qua D. Iohannes de Hunyadi in gubernatorem electus est, per ipsos editum et iuramento firmatum. Anno Domini MCCCCXLVI.</i>	G, N, F, K, M, E
<i>Ladislai Posthumi regis decretum, editum anno Domini MCCCCLIII.</i>	G, N, F, K, M, E
<i>Michaelis Szilagy de Horogszeg gubernatoris regni Ungariae decretum, editum anno Domini MCCCCLVIII.</i>	I, G, N, F, K, M
<i>Mathiae regis decretum primum anno Domini MCCCCLXII. editum</i>	I, G, N, F, K, M, E
<i>Confirmatio decretorum Ludovici, Andreae et Sigismundi imperatoris et regum Ungariae per Mathiam regem facta, anno Domini MCCCCLXIII.</i>	I, G, N, F, K, M, C, E
<i>Mathiae regis decretum secundum anno Domini MCCCCLXIII. editum, seu Additiones Mathiae regis ad decreta Andreae, Ludovici et Sigismundi etc. regum</i>	I, G, N, F, K, M, C, E
<i>Mathiae regis decretum tertium, anno Domini MCCCCLXXI editum</i>	G, N, F, K, M, C, L, E
<i>Constitutiones statuum et ordinum regni Ungariae ... anno Domini MCCCCLXXIII.</i>	K, M, E
<i>Mathiae regis decretum quartum, anno Domini MCCCCLXXVIII. editum</i>	I, G, N, F, K, M, C, L, E
<i>Mathiae regis decretum quintum anno Domini MCCCCLXXXI. editum</i>	I, G, N, F, K, M, C

<i>Articuli pronunciati de officio palatinatus, cum comes Emericus de Zapolya per Mathiam regem ex consensu regnicolarum electus in palatinatum esset, anno Domini MCCCCLXXXV.</i>	I, G, N, F, K, M, C, E
<i>Mathiae regis decretum sextum, anno Domini MCCCCLXXXVI. editum</i>	I, G, N, F, K, M
<i>Confirmatio iurium, consuetudinum et libertatum regni, ac conditiones suscepti regiminis Vladislai regis, anno Domini MCCCCXC.</i>	I, F, K, M
<i>Vladislai regis decretum primum, anno Domini MCCCCXCII. editum</i>	Ny, I, G, N, F, K, M, C, L
<i>Articuli nobilium regni Sclavoniae, in decreto presenti, secundum deliberationem regiae maiestatis ac dominorum praelatorum et baronum regnique nobilium inserti, sequuntur hoc modo</i>	Ny, I, G, N, F, K, M, C, L
<i>Vladislai regis decretum secundum, anno Domini MCCCCXCV. editum. Vel Additiones ad decretum primum</i>	Ny, I, G, N, F, K, M, C, L
<i>Vladislai regis decretum tertium sive minus decretum, anno Domini MCCCCXCVIII. editum</i>	Ny, I, G, N, F, K, M, C, L
<i>Vladislai regis Hungariae decretum quartum, anno Domini MD. editum</i>	Ny, I, G, N, F, K, M, C, L
<i>Vladislai regis Hungariae decretum quintum, anno Domini MDIV. editum</i>	Ny, I, G, N, F, K, M, C
<i>Vladislai regis Hungariae decretum sextum, anno Domini MDVII. editum</i>	I, G, N, F, K, M, E, R
<i>Vladislai regis Hungariae decretum septimum, anno Domini MDXIII. editum</i>	I, G, N, F, K, M, E
<i>Ladislai regis posthumi decretum primum. NB. Cum Ladislai regis posthumi decretum secundum (quod supra folio 129 exstat) et Mathiae ac Vladislai regum universa decreta essent edita, hoc eiusdem Ladislai posthumi primum, ab amico, in pergamento, sub sigillo ipsius Ladislai regis missum, ne quid operi defuisse lector querare, etiam praeter seriem hic collocatum est.</i>	Egyetlen kéziratban sem található meg.
<i>Ex Ludovici secundi decretis Tolnensis conventus, anni MDXVIII. articuli potiores</i>	I, G, N, F, E

<i>Ex constitutionibus Bachiensis conventus anni MDXVIII. excerpti articuli</i>	G, N, F, E
<i>Ex conventus Bachiensis constitutionibus, anni MCXIX. articuli potiores excerpti</i>	F
<i>Ex Budensis conventus constitutionibus, anni MDXXII. articuli meliores excerpti</i>	G, N, F, E
<i>Ex constitutionibus in dieta Budae pro festo beati Georgii martyris celebrata, editis anno MDXXIII. articuli</i>	N, F, E
<i>Ex constitutionibus in campo Rakos anno MDXXV. editis, articuli potiores</i>	G, N, F
<i>Constitutiones conventus campi Rakos, anno Domini MDXXVI. editae</i>	G, N, F, E
<i>Iuramentum Ferdinandi regis, postea imperatoris, quod tempore suae coronationis, in Alba regali praestitit, fuit his verbis conceptum</i>	G, N, F, C
<i>Ferdinandi regis constitutiones in dieta Budensi, anno MDXXVII., statim post coronationem editae</i>	G, N, F, E
<i>Ferdinandi regis omnes articuli conventus Budae celebrati. Anno MDXXVIII.</i>	G, N, F, E, R
<i>Constitutiones statuum et ordinum in conventu Posonii ... anno Domini MDXXXVI. celebrato editae</i>	F, E
<i>Articuli in diaeta statuum et ordinum regni, de edicto sacre Romanorum, Ungariae et Boemiae etc. regie maiestatis, Posonii ... anni MDXXXVII. celebrata, constituti</i>	F, R
<i>Constitutiones in congregatione generali universitatis dominorum et nobilium regni Sclavoniae ... anno MDXXXVIII. Crisii celebrata, editae</i>	F
<i>Constitutiones dietae Novizolii anno Domini MDXLII. ... celebratae</i>	I, G, N, F, L, R
<i>Constitutiones conventus Posoniensis ... anno Domini MDXLII. celebrati</i>	G, N, F, R
<i>Constitutiones Novizolii ... anno MDXLIII. editae</i>	G, N, F, R, L
<i>Regiae maiestatis ad constitutiones Novizolienses anni MDXLIII. responsio</i>	R

<i>Constitutiones conventus Tirnavienis ... anno Domini MDXLV. celebrati</i>	G, N, F
<i>Responsum sacrae regiae maiestatis ad articulos constitutionum dietae, anno Domini MDXLV. Tirnaviae celebratae</i>	A kéziratokban nem találtam.
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, in generali regnicolarum conventu, Posonii ... anno Domini MDXLVI. celebrato, editum</i>	G, N, F, R, L
<i>Constitutiones conventus Tirnaviensis ... anno Domini MDXLVII. celebrati</i>	G, N, F, R, L
<i>Responsum regis ad praescriptas statuum et ordinum constitutiones</i>	A kéziratokban nem találtam.
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, Posonii, anno Domini MDXLVIII. editum</i>	I, G, N, F, R, L
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDL, Posonii editum</i>	G, N, F, R, L
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDLII., Posonii editum</i>	I, G, N, F, R, L
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDLIII., Sopronii editum</i>	I, G, N, F, R, L
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDLIV., Posonii editum</i>	I, G, N, F, R
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDLV., Posonii editum</i>	I, G, N, F, R
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDLVI., Posonii editum</i>	I, G, N, F, R
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDLVII., Posonii editum</i>	I, G, N, F, R, L
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDLIX., Posonii editum</i>	I, G, N, F, R, E
<i>Ferdinandi imperatoris decretum, anno Domini MDLX. editum</i>	E
<i>Ferdinandi imperatoris decretum ultimum, anno Domini MDLXIII., Posonii editum</i>	I, G, F, R, L
<i>Maximiliani imperatoris et regis decretum, anno Domini MDLXVI., Posonii editum</i>	I, F, R, L, E
<i>Maximiliani imperatoris et regis decretum, anno Domini MDLXVII., Posonii editum</i>	I, F, R, L

<i>Maximiliani imperatoris et regis decretum, anno Domini MDLXIX., Posonii editum</i>	F, R
<i>Maximiliani imperatoris decretum primum, anni MDLXXII.</i>	F, R
<i>Maximiliani imperatoris decretum secundum, anni MDLXXII.</i>	N, F, R, L
<i>Maximiliani imperatoris decretum, anno Domini MDLXXIV. editum</i>	F, R, L
<i>Maximiliani imperatoris decretum, anno Domini MDLXXV., Posonii editum</i>	F, R, L
<i>Rudolphi imperatoris decretum primum, anno MDLXXVIII. editum</i>	F, R
<i>Rudolphi imperatoris decretum, anno MDLXXXII., Posonii editum</i>	F, R, L
<i>Rudolphi imperatoris decretum, anno MDLXXXIII., Posonii editum</i>	F, R
<i>Observationes processus causarum militaris curiae regiae, in facto honoris, usu receptae⁴⁶</i>	
<i>Iurisiurandi formulae variae</i>	
[Cím nélkül a magyar királyság érsekségeinek és püspökségeinek felsorolása]	Egy ugyanilyen jegyzék (kibővítve a királyság megyéinek felsorolásával) megtalálható: F.
<i>Catalogus archiepiscoporum, qui ecclesiam Strigoniensem a fundatione usque ad annum Domini MDLXXIII. gubernarunt</i>	
<i>Catalogus episcoporum ecclesiae Agriensis</i>	
<i>Catalogus episcoporum ecclesiae Varadiensis</i>	
<i>Catalogus episcoporum ecclesiae Quinqueecclesiensis</i>	
<i>Catalogus episcoporum ecclesiae Nitriensis usque ad annum 1582.</i>	

⁴⁶ SUNKÓ ATTILA: A curia militaris működésének nyomai a kora újkori Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben. Levéltári Közlemények 72 (2001) 4–5.

Áttekintve a táblázat adatait, a következőkre kell felhívni a figyelmet. A *Corpus Jurisban* mindösszesen három olyan törvénytörzsvég van, ami egyetlen kéziratos törvénygyűjteményben sincs benne. Ezek közül az elsőnek, I. András úgynevezett *Edictumának* semmiféle forrásértéke nincsen, ugyanis mint azt Kulcsár Péter kimutatta, minden bizonnyal Bonfini *Magyar történetének* alapján készült.⁴⁷ A másik két forrás közül az V. László 1453. évi dekrétumának élén álló rövid bevezetőt a táblázatban is idéztem – ebből kiderül, hogy ehhez Mossóczy már a Törvénytár nyomdai munkálatai közben, oklevél formájában jutott hozzá. A törvénygyűjteményekben szintén nem szereplő másik szöveg Károly Róbert 1342. évi dekrétuma, ami valójában a körmöci pénzverőkamara bérbeadásáról szóló szerződés.⁴⁸ Eme szöveg élén az *exstat etiam nunc manuscripto, sub sigillo* kitétel szerepel, ami ismét arra utal, hogy Mossóczy ezt, a dekrétumok kánonjában nem szereplő szöveget pecsétes eredeti példányból ismerte. (Mária királynő 1384. évi, I. Lajos 1351. évi törvényét a benne átirrt Aranybullával megerősítő törvényének címében szintén utalás esik az eredeti példány(ok) pecsétes voltára [*Confirmatio decretorum Andree et Ludovici regum per Mariam reginam, sub pendenti sigillo duplici facta*], azonban pontosan ugyanez a cím áll a kéziratos hagyományban is, vagyis semmi okunk azt feltételezni, hogy az idézett cím szerepeltetésével Mossóczy egy eredeti törvény-példány használatára utalt volna.)

A táblázaton végigpillantva és az előző bekezdésben megállapítottak ismeretében egészen nyilvánvaló, hogy a Törvénytár fő, sőt, mondhatni, csaknem egyedüli forrásai olyan kéziratos dekrétumgyűjtemények voltak, amiket zömmel alig néhány évtizeddel azelőtt állítottak össze, minthogy Mossóczy a munkájához hozzáfekszett volna. Ennek igazolására a törvényanyagban mutatkozó csaknem teljes egyezés mellett további érvek is felhozhatók.

Mossóczy minden egyes király életéről egy rövid életrajzot is közölt, amik mindig az adott uralkodó által hozott dekrétumok élén állnak. (Amennyiben valamelyik uralkodótól nem maradtak fenn törvények, vagy legalábbis Mossóczy számára nem voltak ismertek, életrajz akkor is található a királyról a kronológiailag megfelelő helyen.) Ezen életrajzok természetesen történeti és nem pedig jogi források, ugyan-

---

⁴⁷ KULCSÁR PÉTER: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. Budapest, 1973. (Humanizmus és reformáció 1.) 172.

⁴⁸ Vö. DRH 1301–1457. 116.

akkor e kétféle kútfő együtt szerepeltetése nem a Törvénytárban bukkan fel először, mert egyes nagyobb, reprezentatív törvénygyűjtemények összeállítói szintén másoltak vagy másoltattak rövid krónikákat köteteik elejére. Található efféle rövid elbeszélés a Gregoriánczi-, a „nagyobb” Nádasdy-, a Festetics- és a Kollár-kódexekben, továbbá a herceg Esterházy, valamint a lőcsei levéltárban fennmaradt törvénygyűjteményekben is.⁴⁹

Szintén a kéziratos törvénygyűjtemények felhasználására utal az is, hogy olyan, bennük foglalt szövegek is helyet kaptak a *Corpus Juris*ban, amik valójában nem dekrétumok. Ide sorolhatók például II. Ulászló választási feltételei, I. Ferdinánd koronázási esküje, vagy a királyság érsekségeinek és püspökségeinek felsorolása.

Összegzés

Miben áll Mossóczy fő érdeme? Joggal kérdezhetjük ezt, hiszen munkájának elsődleges forráscsoportját azonosítani tudtuk, és kiderült, hogy a régi törvények összegyűjtése nem az ő nevéhez fűződik. Nos, részletesebb elemzés nélkül is annyi megállapítható, hogy gyűjtése a lehetőségekhez képest teljes volt, vagyis bővebb mint bármelyik, tetszőlegesen kiválasztott egyetlen törvénygyűjtemény. A *Corpus Juris* tartalma tehát (miként a táblázatból is kiderül) egyetlen máig fennmaradt dekrétumgyűjteményből sem lenne önmagában összeállítható, csakis több kézirat együttes felhasználásával. Emellett a Törvénytárban nem leljük nyomát annak a kronológiai összevisszaságnak sem, ami a kéziratok többségét jellemzi. A kéziratos gyűjtemények rövid krónikaival ellentétben a királyéletrajzokat az egyes uralkodók dekrétumai elé illetve Mossóczy a korábbi kollekcióknál logikusabban, egységesebben felépített művet hozott létre.

Végezetül arra a logikusan következő kérdésre, hogy ha Mossóczy valóban több kéziraatra támaszkodott munkája során, ezt csak azért tette-e, hogy a régi törvények minél teljesebb sorát állíthassa össze, vagy ezen túlmenően egy-egy törvénytörzset megállapításánál – amennyiben abból több variáns is rendelkezésére állt – filológiai szempontokat is mérlegelt-e, korábban már Zsigmond király 1411. évi, ún. IV. dekrétumának vizsgálata során választ találtam. A püspök több kézirat szövegét pontosan egybevetette, a Törvénytár *textusát* pedig gondos mérlegelés után, kitűnő filológiai érzékről tanúskodva határozta meg.⁵⁰

---

⁴⁹ E krónikákat regisztrálja az egyes kéziratok szakirodalma. Ezeket l. fentebb.

⁵⁰ MIKÓ GÁBOR: Zsigmond király 1411. évi rendelete a kamarahaszna és a tized behajtásáról. Századok 142 (2012) 319–367., 320–330., 355., 361–364.; MIKÓ, 2014. 141.

GÁBOR MIKÓ

Der Nitraer Bischof Zacharias Mossóczy und die Zusammenstellung des *Corpus Juris Hungarici*

Seit langem ist in der ungarischen Fachliteratur analysiert, anhand welchen Quellen die erste gedruckte Gesetzsammlung der ungarischen Dekrete, das sog. *Corpus Juris Hungarici* (1584) zusammengestellt wurde. Die vom Nitraer Bischof, Zacharias Mossóczy (1542–1587) fertiggestellte Ausgabe enthält bloß drei solche Gesetzestexte, die nicht einmal in einer handschriftlichen Dekretsammlung aus dem XVI. Jahrhundert zu finden sind. Einer von ihnen, das sog. Edictum des Königs Andreas I., hat gar keinen Quellenwert, weil – wie es Peter Kulcsár bewies – aufgrund Bonfinis *Decades* zusammengestellt worden war. Das Dekret von 1453 wurde Mossóczy von einem seiner Freunde in Urkundenform zugesandt. Das Dekret König Karls I., aus dem Jahre 1342 ist in Wahrheit ein, die Münzprägekammer von Kremnitz betreffender Pachtvertrag. Am Anfang des Textes steht das Folgende: *exstat etiam nunc manuscripto, sub sigillo* – und das deutet wiederum darauf hin, dass Mossóczy diesen, im handschriftlichen Kanon der Dekrete nicht befindlichen Text anhand eines Original-exemplares ausdrucken ließ. Anhand dessen gilt es bereits als sicher, dass die wichtigste (und sozusagen einzige) Quellenmaterial des *Corpus Juris Hungarici* aus solchen handschriftlichen Dekretsammlungen bestand, die – ähnlich dem *Corpus Juris* selbst – hauptsächlich auch im XVI. Jahrhundert kompiliert wurden. Zur Begründung dieser Feststellung lassen sich weitere Argumente aufzählen.

Im *Corpus Juris* liegen vor den Gesetzen einzelner Könige immer kurze Biographien. Sie sind freilich keine juristische, sondern historische Quellen, welche aber bereits in den größeren handschriftlichen Gesetzsammlungen vor den Dekreten zu finden waren. Zur Benutzung solcher Handschriften bei der Zusammenstellung des *Corpus Juris* kann ein weiterer Hinweis aufgelistet werden: Mossóczy nahm auch solche Dokumente in sein Werk über, die mit Dekreten nichts zu tun haben.

Aufgrund all dessen lässt sich behaupten, dass es nicht Mossóczy selbst war, der die mittelalterlichen ungarischen Dekreten und Gesetzen zusammengetragen hatte. Das *Corpus Juris* beinhaltete jedoch insgesamt mehrere Texte, als jeweilige handschriftliche Sammlung – es konnte dementsprechend nur anhand mehreren Kollektionen zusammengestellt werden.

A Magyar Medievisztikai Kutatócsoport korábbi kiadványai

Previous Issues of Research Team on Medieval Hungarian History

Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus CX. Szerk./Ed. Kristó Gyula. Szeged, 1999. 59 p.

Kristó Gyula: Szent István születési ideje. [The date of birth of Saint Stephen] pp. 3–10; Szabados György: Imre király életidejéről. [About King Imre's lifetime] pp. 11–19; Piti Ferenc: Árpád-kori királyi oklevelek említései 1339. évi okiratokban. [Relics of royal charters of the Árpád era in documents dating from 1339] pp. 21–27; Tóth Ildikó: A végrehajtás buktatói. (Egy országbírói ítéletlevél 1331-ből) [Difficulties of the execution. (A charter of justice from the year 1331)] pp. 29–41; Homonnai Sarolta: A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései. [Reform endeavors of the Benedictine Order in the fourteenth century] pp. 43–55.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXV. Szerk./Ed. Kristó Gyula. Szeged, 2001. 68 p.

Szabados György: Egy Imre-kori adomány fennmaradásáról. [On the survival of a donation from King Emeric's age] pp. 3–11; Weisz Boglárka: Bars megye vámhelyei az Árpád-korban. [The customs duties-places of the county Bars at the age of the Árpáds] pp. 13–22; Tóth Ildikó: Adalékok a Valkó megyei oklevéladás kezdeteihez. [Contribution to the beginnings of issuing the charter of Valko county] pp. 23–31; Kristó Gyula: Tartományúri rezidenciák Magyarországon (1301–1320). [Residencies of oligarchs in Hungary 1301–1320] pp. 33–40; Piti Ferenc: „...de adventu regis Hungarie”. (Károly Róbert tervezett dalmáciai hadjáratáról az 1340. évi oklevelek tükrében) [„...de adventu regis Hungarie”. (On King Charles Robert's planned campaign to Dalmatia on the evidence of the documents of the year 1340)] pp. 41–53; Homonnai Sarolta: Egy bencés főpapi karrier: Szigfrid apát életútja (1300-as évek eleje–1365). [The career of a Benedictine prelate: abbot Sigfrid. Beginning of the 1300s–1365] pp. 55–65.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXVII. Szerk./Ed. Kristó Gyula. Szeged, 2003. 96 p.

Makk Ferenc: Turkia egész szállásterülete. [The whole dwellings of Turkia] pp. 3–15; Kristó Gyula: Románok (újra?) Pannóniában? [Romanians in Pannonia (again?)] pp. 17–25; Szabados György: Imre király történelmi emlékezete a XIII–XVIII. században. [King's Emeric historical memory in the XIII–XVIIIth centuries] pp. 27–42; Weisz Boglárka: II. András vámmentesség-adományai. [Relief from customs duties by King Andrew II] pp. 43–61; Homonnai Sarolta: III. András hatalmának stabilitása és politikai szándékai Bonzano Péter jelentéseinek tükrében. [La stabilité du pouvoir et les intentions politiques du roi André III à la lumière des rapports de Pierre de Bonzano] pp. 63–74; Tóth Ildikó: Egy 1331. adománylevél margójára. (Adalékok a Záh Felicián-féle merénylet következményeihez) [To the margin of a deed gift of 1331. (Remarks to the consequences of the Záh Felician-association)] pp. 75–83; Piti Ferenc: Szabolcs megye néhány Anjou-kori oklevelének datálásához. [On dating some charters published by Szabolcs county in the Anjou era] pp. 85–93.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXII. Szerk./Eds. Makk Ferenc–Piti Ferenc. Szeged, 2005. 64 p.

Kristó Gyula: A DAI 38. fejezetének forrásáról. [On the source of chapter 38 of „De Administrando Imperio”] pp. 3–9; Marton Szabolcs: Adalékok a Kárpát-medence kora középkori szőlőműveléséhez. [Additions to the viniculture of the Carpathian Basin in the early middle ages] pp. 11–20; Weisz Boglárka: Átkelőhelyek a Tiszán az Árpád-korban. [Crossing-places on river Tisza at the age of the Árpáds] pp. 21–30; Szabados György: Aragóniai Konstancia, az első magyar házassági szerződés királynéja. [Constance of Aragon – The queen of the first Hungarian marriage contract] pp. 31–41; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXIII. kötetéhez (1339). [Additions to the volume XXIII of series „Charters of the Angevin Era” (1339)] pp. 43–53; Teiszler Éva: Magyarország külpolitikai elszigetelődése 1476-ban. [Isolation of Hungary in respects of foreign politics in 1476] pp. 55–62.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXVII. Szerk./Eds. Makk Ferenc–Piti Ferenc. Szeged, 2007. 101 p.

Makk Ferenc: Kronológiai megjegyzések a magyarok 942. évi hispániai kalandozásához [Chronological comments on the Hispanic campaign of Hungarians in 942] pp. 3–10; Tóth Ildikó: A boszniai káptalan kiadatlan

oklevelei (1300–1353) [Unpublished charters of the Bosnian chapter] pp. 11–38; Teiszler Éva: A felvidéki soltészfalvakról [On the „soltész” villages of the Hungarian Uplands] pp. 39–45; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXIV. kötetéhez (1340) [Additions to the volume XXIV of series „Charters of the Angevin Era” (1340)] pp. 47–57; Neumann Tibor: Péter püspök és rokonsága (Az első Szapolyaiak) [Bishop Peter and his family (The first Szapolyais)] pp. 59–70; C. Tóth Norbert: Jakab várnagy (+1420) [Castellanus Jakab] pp. 71–84; Szabados György: Báthory István egyetemalapításáról [On the foundation of the University in Kolozsvár by István Báthory] pp. 85–97.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXX. Szerk./Eds. Makk Ferenc–Piti Ferenc. Szeged, 2009. 109 p.

Szabados György: Alkotói egyéniségek és közös irányultságok. Rövid áttekintés a magyar krónikaszerkesztések néhány forrásproblémájáról [Writing personalities and common directions. A short review on some source-problems of the Hungarian chronicles] pp. 3–14; Neumann Tibor: Egy morva „herceg” és egy Árpád-házi hercegnő leszármazottai. (A Gyánúr-fiak eredete és rövid története) [Offspring of a Moravian „duke” and a Hungarian princess. (The origin and short history of the Janur kindred)] pp. 15–32; Weisz Boglárka: A szerémi és pécsi kamarák története a kezdetektől a XIV. század második feléig [The history of the chambers of Szerém and Pécs from the beginning to the second half of the 14th century] pp. 33–53; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XX. kötetéhez (1336) [Additions to the volume XX of series „Charters of the Angevin Era” (1336)] pp. 55–68; B. Halász Éva: Szlavón hercegi és báni ítélőmesterek a XIV. században [The prothonotarii of the Sclavonian princes and bans in the XIV. century] pp. 69–83; C. Tóth Norbert: A nádori hivatal működése Lackfi István tisztségviselése alatt (1387–1392). [The working of the palatinal office during the office-holding of István Lackfi (1387–1392)] pp. 85–105.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXXII. Szerk./Eds. Blazovich László–Piti Ferenc. Szeged, 2011. 93 p.

Szabados György: Magyar államalapítás a IX. században. Államszervezési modellek a „De Administrando Imperio” szövegében. [Hungarian state-foundation in the IXth century. Models of state-constructing in „De Administrando Imperio”] pp. 3–19; Halmágyi Miklós: Beleknegini–Sarolt és társnői. Nőalakok Merseburgi Thietmar

krónikájában. [Beleknegini–Sarolt und ihre Gefährtinnen. Frauen-gestalten in der Chronik des Thietmars von Merseburg] pp. 21–36; B. Halász Éva: Adalékok a kőrösi comes terrestrisek tevékenységéhez a XIV. században. [The comes terrestris Crisiensis in the XIVth century] pp. 37–50; Piti Ferenc: Kont Miklós nádor levelesítő okiratai 1366-ból. [Litterae proscriptionales of palatine Miklós Kont from 1366] pp. 51–57; C. Tóth Norbert: Királynőből királyné. Mária és Zsigmond viszonya a források tükrében. [From ruling queen to royal consort. The relationship between Mary of Anjou and Sigismund of Luxemburg in the written sources] pp. 59–71; Neumann Tibor: A Szapolyaiak erdélyi ága – a Mikeszázszai Horvát család [The Transylvanian branch of the Szapolyais – the Horvát of Mikeszázsa family] pp. 73–88.

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXXV. Szerk./Eds. Veszprémy László–Piti Ferenc. Szeged, 2013. 169 p.

Szabados György: Állam és ethnosz a IX–X. századi magyar történelemben. [State and ethnos in the Hungarian history during the IXth–Xth centuries] pp. 3–24; Veszprémy László: A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolatuk. [The earliest written testimonies of the Hungarian Hun tradition in an European context] pp. 25–44.; Szócs Tibor: A nádori generalis congregatio intézményének előképe és kialakulása. [The emergence and formation of the institution of the palatinal generalis congregatio] pp. 45–58.; B. Halász Éva: Micha Madius de Barbazanis – a történetíró és spalatói nemes patrícius. [Micha Madius de Barbazanis – a historiographer and nobleman from Split] pp. 59–70.; Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXVI. kötetéhez (1342) [Additions to the volume XXVI of series „Charters of the Angevin Era” (1342)] pp. 71–82.; Teiszler Éva: A Hathalmi család középkori genealógiája. [Die Genealogie der Familie Hathalmi im Mitteralter] pp. 83–99.; C. Tóth Norbert: A pozsonyi társaskáptalan kanonokai 1425-ben (Az egyházi archontológia készítésének módszertana és gyakorlata) [Canons of the collegiate chapter of Bratislava (Pozsony) in 1425 (On the method and practice of compiling church archontology)] pp. 101–123.; Mikó Gábor: A középkori magyar királyok ismeretlen lajstroma Monoszló András könyvtárából. [Eine unbekanntne Liste der mitteralterlichen ungarischen Könige in einer frühneuzeitlichen Dekretsammlung] pp. 125–137.; Lakatos Bálint: Ingatlanforgalmi ügyek a későközépkori magyarországi mezővárosokban és falvakban. [Sales contracts of estates in late medieval Hungarian towns and villages] pp. 139–164.

TARTALOMJEGYZÉK

Szabados György: „Termékeny bizonytalanság”. Észrevételek a „kettős honfoglalás” elméletéről.....	3
Veszprémy László: A pityergő Árpádtól a könnyező Szent Lászlóig. A könnyekre fakadó hadvezér a Névtelen Gesztája 39. és a Krónikaszerkesztés 121., 137. fejezetében.....	17
Piti Ferenc: IV. Béla és IV. László király oklevelei Anjou-kori okiratokban.....	33
Szócs Tibor: Egy (nem) tipikus alországbíró a késő Árpád-korból: Emych fia Márton.....	41
Teiszler Éva: I. Lajos király nápolyi trónigénye a diplomácia tükrében.....	63
B. Halász Éva: „Ratione prioritatis termini”. Egy középkori jogi kifejezésről.....	81
C. Tóth Norbert: Dorogházi László ítélőmester pályaképe.....	95
Lakatos Bálint: VI. Adorján (Hadrianus) pápa (1522–1523) magyar vonatkozású bullái. Forrásközlés.....	109
Mikó Gábor: A magyar törvények első nyomtatott kiadása és Mossóczy Zakariás.....	145
A Magyar Medievisztikai Kutatócsoport korábbi kiadványai.....	163

Felelős kiadó: Dr. Veszprémy László kutatócsoport-vezető
 Technikai szerkesztés: Révész Éva
 Nyomdai kivitelezés: E-Press Nyomda, Szeged